

EUROPEAN CONFERENCE

Conference Proceedings

X International Science Conference
«Latest technologies and youth: the
development of scientific trends»

November 03-05, 2025
Prague, Czech Republic

LATEST TECHNOLOGIES AND YOUTH: THE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC TRENDS

Abstracts of X International Scientific and Practical Conference

Prague, Czech Republic
(November 03-05, 2025)

UDC 01.1

ISBN – 979-8-90070-296-4

The X International scientific and practical conference «Latest technologies and youth: the development of scientific trends», November 03-05, 2025, Prague, Czech Republic, 130 p.

Text Copyright © 2025 by the European Conference (<https://eu-conf.com/>).

Illustrations © 2025 by the European Conference.

Cover design: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© Cover art: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© All rights reserved.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Salabai I., Nazar Solomiia-Iryna Construction of energy complexes during martial law in Ukraine. Abstracts of X International Scientific and Practical Conference. Prague, Czech Republic. Pp. 10-11.

URL: <https://eu-conf.com/en/events/latest-technologies-and-youth-the-development-of-scientific-trends/>

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES		
1.	Вербовий П.І., Філіппович В.Г. РОЗПОВСЮДЖЕНІСТЬ АМБРОЗІЇ ПОЛИНОЛИСТОЇ В КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ	8
ARCHITECTURE, CONSTRUCTION		
2.	Salabai I., Nazar Solomiia-Iryna CONSTRUCTION OF ENERGY COMPLEXES DURING MARTIAL LAW IN UKRAINE	10
3.	Salabai R., Nazar Solomiia-Iryna CONSTRUCTION AND REBUILDING OF INDUSTRIAL AND CIVIL FACILITIES UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE	12
ART HISTORY		
4.	Бачуріна Р.О., Пецух Є.О. ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНА КОНЦЕПЦІЯ ДЕКОРАТИВНОЇ КОМПОЗИЦІЇ БОГИНИ МОКОШ У ТЕХНІЦІ ВИТИНАНКИ	14
5.	Економова Е.К., Богачова - Стрельцова Л.Г. ПЕРСОНАЛІЗАЦІЯ ВОКАЛЬНОЇ ОСВІТИ: ФОКУС НА СПРИЙНЯТТІ	17
6.	Кудінова-Матар А. СУЧАСНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ СОУЛ-МУЗИКИ: ТВОРЧІСТЬ АРЕТИ ФРАНКЛІН ТА ЕТТИ ДЖЕЙМС У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МУЗИЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ХХ–ХХІ СТОЛІТЬ	21
7.	Новосадова С.А. ЕВОЛЮЦІЯ ЖАНРУ ФОРТЕПІАННОЇ СОНАТИ	23
8.	Остапчук В.М. ОСОБЛИВОСТІ РЕБРЕНДИНГУ ФІРМОВОГО СТИЛЮ ДЛЯ ЕЛЕКТРОМОНТАЖНИХ КОМПАНІЙ	29
BIOLOGY		
9.	Дідик Л.В. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ БІОСФЕРНОГО РЕЗЕРВАТУ У МЕЖАХ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ "МІЖРІЧИНСЬКИЙ" В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (УКРАЇНА)	32

10.	Тичина М.П., Шевчук С.Ю. БІОЛОГО-ЕКОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРОНАВІРУСІВ, ЇХ ВИДОВЕ І ШТАМОВЕ РІЗНОМАНІТТЯ ТА ПОШИРЕННЯ	34
11.	Юрковська Т.С., Шевчук С.Ю. БІОЛОГО-ЕКОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІКОБАКТЕРІЙ, ЇХ ВИДОВЕ РІЗНОМАНІТТЯ ТА ПОШИРЕННЯ	37
ECONOMY		
12.	Негоденко В.С., Малько Д.Д. ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОРПОРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	40
13.	Пушкар І.В., Пода В.О. УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ УПРАВЛІННЯ ЗАПАСАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ	44
14.	Скорнякова Ю.Б., Сейсебаєва Н.Г., Конух Л.А. ПРОБЛЕМАТИКА ОБЛІКОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВА	47
JURISPRUDENCE		
15.	Вереша Р.В. ВІДОБРАЖЕННЯ В СВІДОМОСТІ СУБ'ЄКТА ПРИ ВЧИНЕННІ УМИСНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ОКРЕМИХ ОБ'ЄКТИВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ВЧИНЮВАНОВОГО ДІЯННЯ	52
MANAGEMENT, MARKETING		
16.	Халіна О.В., Халін Ю.О. КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ	56
MEDICINE		
17.	Bob A. VITAMIN D AS A BIOMARKER OF AFFECTIVE DISORDERS IN WOMEN	59

18.	Kravchenko B. INFLUENCE OF NICOTINE PRODUCTS ON THE CONDITION OF ORAL TISSUES AND ITS FORENSIC SIGNIFICANCE	61
19.	Kikhtiak T., Moskva K.A., Kikhtyak O.P. COMPARATIVE SURVEY OF PATIENTS WITH VARICOSE VEIN DISEASE OF THE LOWER LIMB SUPERFICIAL VEINS AND TYPE 2 DIABETES MELLITUS DURING TREATMENT WITH DIFFERENT THERMAL ABLATION TECHNIQUES	64
20.	Shevchuk M. THE ULTRASTRUCTURAL CHARACTERISTICS OF THE LIVER SINUSOIDS OF WHITE LABORATORY RATS AFTER LONG-TERM EXPOSURE TO CANNABIDIOL OIL	67
21.	Калабуха І.А., Веремєєнко Р.А., Іващенко В.Є. ДОСВІД ДІАГНОСТИКИ ТА ЛІКУВАННЯ ГНІЙНО-ДЕСТРУКТИВНИХ ПРОЦЕСІВ У ВІЙСЬКОВИЙ ЧАС В УКРАЇНІ	72
22.	Келюх Ю.О., Коротенко В.О., Просоленко К.О. РОЛЬ ВИСОКОЧУТЛИВОГО ТРОПОНІНУ У РАННІЙ ДІАГНОСТИЦІ ІНФАРКТУ МІОКАРДА	74
23.	Посохов М.Ф., Супрун Е.В., Кутовий І.О. ОСОБЛИВОСТІ ПАТОГЕНЕТИЧНИХ МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ УСКЛАДНЕНЬ ЧМТ В ГОСТРОМУ ТА ВІДДАЛЕНОМУ ПЕРІОДАХ	76
PEDAGOGY		
24.	Glushanytsia N. ENHANCING FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE THROUGH INTEGRATED TEACHING METHODS	83
25.	Holovko N. PRINCIPLES OF STUDYING PEDAGOGICAL CREATIVITY	85
26.	Білик О.В., Куцик О.Г., Довгомеля К.М. РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЧЕРЕЗ ПРАКТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ У КУРСІ "ТЕХНОЛОГІЇ"	88

27.	Галицький О.В., Кархут В.Я. ЗАЛУЧЕННЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ “ІНЖЕНЕРІЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ” ДО ПІДТРИМКИ ДОСТУПНОСТІ ЦИФРОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	92
28.	Лазарева Т.А., Цихановська І.В., Гречішнікова А.О. ПІДГОТОВКА ТЕХНІКІВ-ТЕХНОЛОГІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ЗДОРОВОГО ХАРЧУВАННЯ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ**	95
29.	Макаренко А.В., Яковенко В.Г., Сердюк М.В. СУТНІСТЬ І КЛАСИФІКАЦІЯ ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	99
30.	Проха А. ІНТЕРАКТИВНІ ПРИЙОМИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ НАВЧАННЯ В ДІТЕЙ ІЗ ГІПЕРАКТИВНІСТЮ	102
PHILOLOGY		
31.	Шевців Г.М. ДІАЛЕКТИКА ОБРАЗУ "БЛАЗНЯ-МУДРЕЦЯ" В НІМЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ ТРАДИЦІЇ	105
PHILOSOPHY		
32.	Даценко В.С. ЕСТЕТИЧНЕ ЯК ПОЛІТИЧНЕ: СУЧАСНЕ МИСТЕЦТВО В ЕПОХУ НЕСТАБІЛЬНОСТІ	110
PSYCHOLOGY		
33.	Kompanowycz M.S. SUPERVIZORNÍ PRÁCE S POŽADAVKEM V PRAXI KLINICKÉHO PSYCHOLOGA	112
34.	Ганзюк Є.А., Онуфрієва Л.А. ДО ПРОБЛЕМИ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	114
35.	Кивлюк О.П., Мельничук В.В. ВЗАЄМОЗВ’ЯЗОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА РІВНЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ У СТУДЕНСЬКОЇ МОЛОДІ	120

36.	Цубера М. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В СІМ'Ї ЯК ЧИННИК ПСИХОЛОГІЧНОГО ІМУНІТЕТУ ОСОБИСТОСТІ	123
37.	Паньків О.В. ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІК ЕСТЕТОТЕРАПІЇ В РЕАБІЛІТАЦІЙНІЙ РОБОТІ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЧЛЕНАМИ ЇХ РОДИН	127

РОЗПОВСЮДЖЕНІСТЬ АМБРОЗІЇ ПОЛИНОЛИСТОЇ В КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Вербовий Павло Ігорович
здобувач вищої освіти

Філіппович Валентина Григорівна
здобувачка вищої освіти
Центральноукраїнський національний
технічний університет

Бур'яни завдають значної шкоди сільськогосподарському виробництву. Вони є основною причиною зменшення врожайності польових культур та погіршення якості вирощеної продукції.

Однак, з розвитком торгівлі сільськогосподарською продукцією, є загроза завезення організмів рослинного карантину з насінням чи посадковим матеріалом. Тому основним завданням є попередження завозу такої продукції в

На сьогоднішній день, загострюється проблема забезпечення населення продуктами рослинного походження відповідної якості пов'язана з кардинальними змінами законодавства та військової агресії, а також і карантинні організми[1].

На території України найбільш поширеною та шкодочинною із карантинних бур'янів є амброзія полинолиста (*Ambrosia artemisifolia* L.)[2,3].

В Кіровоградській області вона також є одним найбільш розповсюджених карантинних бур'янів. Амброзія – це однорічна рослина з родини Айстрових.

З метою контролю і своєчасного виявлення карантинних об'єктів фахівці Державної установи «Кіровоградська обласна фітосанітарна лабораторія» постійно проводять обстеження земельних угідь

За даними огляду поширення карантинних організмів на території України[4] нами проводився аналіз розповсюдженості амброзії полиноистої на території Кіровоградської області за період 2019-2024рр.

Амброзія полинолиста розповсюджена на територіях господарств всіх форм власності, присадибних ділянках, садово-паркових територіях, узбіччях доріг, пустирях, берегах річок і ін.

Як бачимо з наведених даних рисунку 1, в 2019 і 2020 роках площа зараження карантинним бур'яном склала 25612 га, тоді як в наступні роки вона пішла на спад.

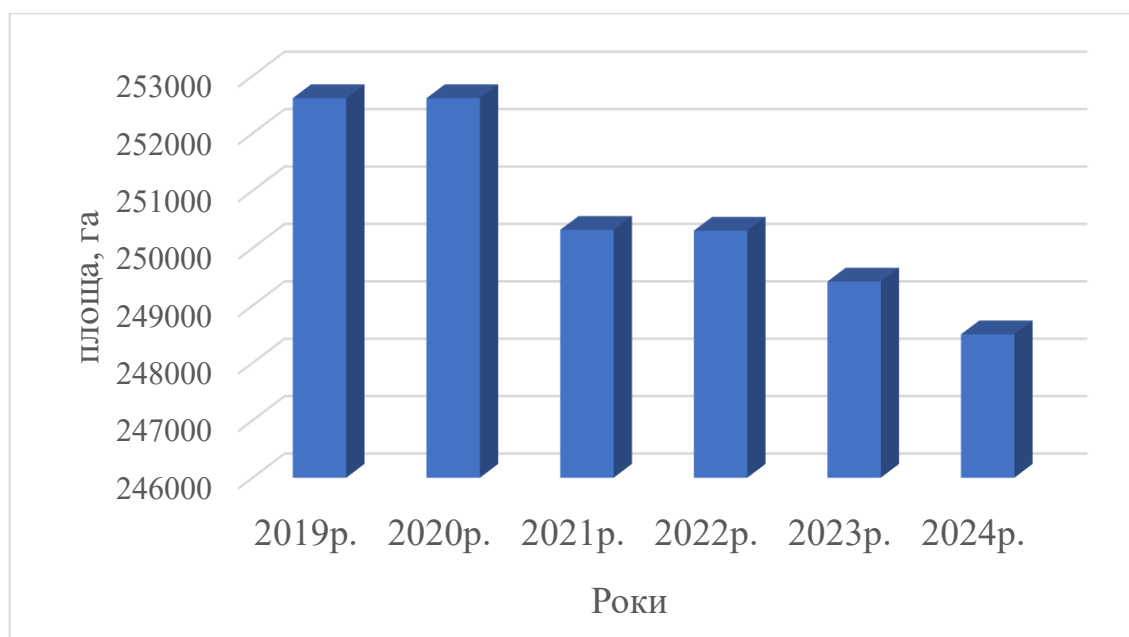

Рис. 1. Динаміка поширення амброзії полинолистої протягом 2019 – 2024 років на території Кіровоградської області

Так, в 2023 році зараженість площ була вже на рівні 24917га, а в 2024р. – 248497га. Слід відмітити, що спостерігається тенденція на зменшення площ зараження.

Відомо, що амброзія полинолиста завдає значних втрат врожаю сільськогосподарських культур, що відображається і в економічних втратах.

Так, враховуючи реалізаційну ціну 2025 року, при зниженні врожайності соняшника на 10 ц/га, втрати складатимуть до 27000грн. за тонну, а ячменю ярого 9500грн.

Таким чином, амброзія полинолиста впливає на врожайність польових культур та на економічну ефективність їх вирощування. З метою поліпшення ситуації необхідно постійно проводити відповідні карантинні заходи

Список літератури:

1.Боснюк-Григор'єва Ю. П. Щодо безпеки харчових продуктів рослинного походження. Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть. К., 2018. С. 178 – 183.

2.Станкевич С. В., Леженіна І. П., Забродіна І. В., Жукова Л. В. Карантинні організми. Харків., 2021. 459 с.

3.Неїлик М.М., Цицюра Я.Г. Амброзія полинолиста (*Ambrosia artemisiifolia* L.): систематика, біологія, адаптивний потенціал та стратегія контролю. Монографія. Вінницький національний аграрний університет. Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2020. 700 с.

4.Огляд поширення карантинних організмів в Україні <https://dpss.gov.ua/diyalnist/fitosanitariya-kontrol-u-sferi-nasinnictva-ta-rozradnictva/fitosanitarnij-kontrol/oglyad-poshirennya-karantinnih-organizmiv-v-ukrayini>.

CONSTRUCTION OF ENERGY COMPLEXES DURING MARTIAL LAW IN UKRAINE

Salabai Iryna,
Ph.D., Senior Lecturer,
Ukrainian National Forestry University

Nazar Solomiia-Iryna,
Senior Lecturer,
Ukrainian National Forestry University

Russia's full-scale invasion caused unprecedented damage to Ukraine's energy sector. Systematic missile attacks and shelling damaged large thermal and hydroelectric power plants, as well as electricity transmission facilities. In response to these challenges, Ukraine was forced not only to restore the damaged infrastructure but also to review its energy strategy radically. The main directions aimed at increasing the stability and security of the country's energy system were the construction of decentralized energy complexes and renewable energy facilities, and their protection [1].

Before the full-scale war, Ukraine's energy system was focused on large, centralized energy facilities. However, their vulnerability to attacks forced a change in approach. The transition from large to small energy facilities decentralizes the country's energy sector. Instead of one large power plant that can be destroyed by a single attack, the new energy strategy envisages the construction of hundreds of small power plants across the country. These could be:

- highly maneuverable gas-fired power plants: for rapid balancing of the energy system;
- biofuel power plants: as an alternative to fossil fuels;
- small nuclear reactors, which can replace large coal-fired power plants;
- cogeneration plants: for efficient production of electricity and heat, reducing losses during transportation [2].

Decentralization of energy will make the country's energy system more resilient, as damage to one small energy facility will not lead to a large-scale failure.

Despite the state of war, Ukraine continues to develop renewable energy, as it is less vulnerable to targeted attacks and promotes energy independence.

Consumers are actively building solar power plants for their own needs, which adds capacity to the overall energy system and reduces dependence on centralized sources.

There is growing interest in investing in energy storage systems, which allow surplus electricity to be stored and the grid to be balanced, especially given the fluctuations in the operation of renewable sources.

Green energy is considered an attractive area for investment, even in wartime, thanks to the support of the government and international partners.

Aware of the constant threat, Ukraine is strengthening the protection of energy facilities. Parliamentary sessions regularly discuss the need to build shelters for energy infrastructure, which is critical for preserving equipment and ensuring uninterrupted power supply [3].

In order to increase funding for the restoration of energy facilities and ensure their adequate protection, the Ukrainian government has updated its financing rules.

Financing the construction of new energy complexes in wartime is a serious challenge. In 2022, capital investment in energy fell significantly, but a gradual recovery began later.

International partners provide working capital and grants through the Ukraine Energy Support Fund, which helps to overcome the consequences of the destruction.

Ukraine is working to increase its investment attractiveness, particularly in the energy sector, even during martial law [4].

Conclusions.

The construction of energy complexes in Ukraine during martial law is subject to new rules aimed at increasing resilience and security. The shift away from large, centralized energy facilities in favor of decentralized solutions, the development of renewable energy, and the strengthening of protection for existing energy infrastructure are key priorities. This not only allows Ukraine to maintain its vital functions in wartime, but also lays the foundation for a modern, sustainable, and independent energy system of the future.

References:

1. Koroliuk, T.O., Zvierievych, Y.O. (2024). State policy of renewable energy development in Ukraine. State Formation, no. 2 (36), 83–99. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-2-06> [in Ukrainian].

2. ПОНОВЛЮВАНІ ДЖЕРЕЛА ЕНЕРГІЇ В УКРАЇНІ. Access mode - <https://www.ensave.org/renewable-energy-sources-in-ukraine>

3. Володимир Омельченко. Сектор відновлюваної енергетики України до, під час та після війни. Access mode - <https://razumkov.org.ua/statti/sektor-vidnovlyuvanoyi-energetyky-ukrayiny-do-pid-chas-ta-pislya-viyny>

4. Як Україні стати енергонезалежною? – 5 питань експертові. Access mode - https://ecoaction.org.ua/iak-ukraini-staty-enerhonezalezhnoiu.html?gad_source=1&gad_campaignid=15339288868&gbraid=0AAAAACVR_NTZowbJ96ctchGP4LKg2hAup&gclid=Cj0KCQjwvJHIBhCgARIsAEQnWlAd7AT5ah7ZE9Sszy0FiUXCXKoMdk-tBRl9Iu2FR8wnFNVqBYLMqmUaAmLREALw_wcB

CONSTRUCTION AND REBUILDING OF INDUSTRIAL AND CIVIL FACILITIES UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE

Salabai Roman,
Ph.D., Associate Professor
Ukrainian National Forestry University

Nazar Solomiia-Iryna,
Senior Lecturer,
Ukrainian National Forestry University

In the context of Russia's full-scale invasion, which caused significant damage to Ukraine's industrial and civil infrastructure, construction and rebuilding have become strategically important. This process is not only aimed at restoring lost capacity but also involves a radical transformation and adaptation of the construction industry to the conditions of war, combining speed, safety, and innovation.

The war has radically changed the construction market, causing significant challenges that have forced the industry to adapt quickly. The substantial decline in construction volumes in frontline areas (up to 90%) was partially offset by a shift to the western and central regions of the country, where construction grew due to the relocation of businesses and internally displaced persons. Companies located in combat zones were forced to move to relatively safer regions, mainly in western and central Ukraine, in order to maintain production.

Mobilization and migration led to a reduction in the working-age population, resulting in a shortage of skilled workers. The destruction of production facilities and disruption of logistics chains have caused a shortage of building materials (glass, cement, metal), leading to a 53% increase in construction costs in 2022–2024 [1-2].

Housing reconstruction is one of the most pressing tasks, as millions of Ukrainians have been left homeless. This process requires a combination of speed, safety, and efficiency. To accelerate the rebuilding process, the Ukrainian government has simplified licensing procedures.

The main state instrument that provides compensation for damaged or destroyed housing by issuing funds for repairs or housing certificates is the eVidnovlennia program (eRecovery). As of October 2025, more than 143,000 families have received compensation [3].

Irpin and Bucha are striking examples of reconstruction in de-occupied cities. After the liberation of the Kyiv region, these cities became symbols of reconstruction. Thanks to the efforts of local authorities, volunteers, and construction companies, damaged residential complexes, roofs, facades, and engineering networks have been restored.

Projects to build and renovate housing for internally displaced persons are being implemented throughout the country. Innovative technologies are being used to speed

up construction, in particular CLT (cross-laminated timber) technology, which accelerates the process of building new houses.

The restoration of the industrial sector is of strategic importance for supporting the country's economy. According to the National Bank of Ukraine, in 2023, the Ukrainian economy managed to achieve 5% growth, despite significant losses in industrial capacity in 2022 [4].

The destruction of warehouses in the combat zone is forcing businesses to invest in the construction of new logistics hubs, especially near Ukraine's western borders.

International partners are showing interest in investing in the restoration of Ukrainian industry.

Conclusions.

Construction and rebuilding in Ukraine under martial law demonstrate exceptional resilience, adaptability, and an innovative approach.

Ukraine is successfully implementing effective mechanisms (such as “eRecovery”) that allow it to respond quickly to the needs of its citizens.

The priority is to use modern technologies that accelerate construction and increase the reliability of infrastructure.

The active restoration of housing and industry demonstrates the determination of the Ukrainian people to return to normal life despite constant threats.

References:

1. Ринок будівельних матеріалів України: вплив війни. Access mode - <https://pro-consulting.ua/ua/pressroom/rynok-stroitelnyh-materialov-v-ukraine-vliyanie-voyny>
2. Виробництво будматеріалів та конструкцій: боротьба за виживання в умовах війни та економічної невизначеності. Access mode - https://propertytimes.com.ua/stroymateriali/virobnitstvo_budmaterialiv_ta_konstruktsiy_borotba_za_vizhivannya_v_umovah_viyni_ta_ekonomichnoyi_neviznachenosti
3. «Відновлення: уряд виділив додаткові 2,5 мільярди на житлові сертифікати. Access mode - <https://epravda.com.ua/finances/yevidnovlennya-uryad-vidiliv-dodatkovy-2-5-milyardi-na-zhitlovi-sertifikati-813244/>
4. Економіка України у 2023 році зросла на 5,3%: у НБУ пояснили зростання ВВП. Access mode - <https://unn.ua/news/ekonomika-ukrainy-u-2023-rotsi-zroslo-na-53percent-u-nbu-poiasnily-prychyny>

ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНА КОНЦЕПЦІЯ ДЕКОРАТИВНОЇ КОМПОЗИЦІЇ БОГІНИ МОКОШ У ТЕХНІЦІ ВИТИНАНКИ

Бачуріна Р.О.

викладач кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Пецух Є.О.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, 3 курс
спеціальність 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво)
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Сучасне українське декоративно-прикладне мистецтво дедалі частіше звертається до архетипів давньослов'янської міфології, прагнучи відродити духовні образи та національну символіку у нових художніх формах. Одним із таких архетипів є богиня Мокош — покровителька жіночності, родючості, води та праці, образ якої глибоко вкорінений у народній культурі. Її постать збереглася в народних піснях, орнаментах, обрядах і навіть у сучасних символічних формах, що свідчить про неперервність культурної пам'яті українського народу.

У новітніх мистецьких інтерпретаціях образ Мокош набуває і феміністичного звучання, адже митці розглядають його як символ жіночої сили, творчості та духовної незалежності. Через призму декоративних технік сучасні автори акцентують на цінності праці, турботи й життєтворення — тих рис, що вкорінені у традиційному образі богині, але водночас набувають актуальності у контексті сучасної культури. Мокош постає як образ гармонії між матеріальним і духовним, між природою та людиною, що особливо важливо в епоху глобальних екологічних і культурних викликів.

Сьогодні ця тематика знаходить відображення у численних мистецьких напрацюваннях, у яких художники прагнуть не лише відтворити стародавні образи, а й надати їм нового, сучасного звучання. Міфологічні сюжети дедалі частіше переосмислюються через мову декоративних технік — витинанки, гобелену, кераміки, розпису. Саме ці види мистецтва дозволяють митцю не лише передати форму, а й виявити глибинний символічний зміст образу.

Як зазначає Г. Грабович, міфологічний образ у культурі українського народу виконує функцію збереження колективної пам'яті та духовного досвіду поколінь. Через такі символи суспільство підтримує зв'язок із минулим, оновлює свої духовні орієнтири й зберігає цінності, що формувалися віками. Тому звернення до постаті Мокош у сучасному мистецтві є не лише актом творчого переосмислення, а й продовженням культурної традиції, що віддзеркалює національну ідентичність[4]. Витинанка, на думку Н. Белікової, є унікальною формою художнього вираження, у якій поєднуються ритм, символ і філософія

народного світобачення. Вона не просто прикрашає побутове середовище, а надає йому змістового та сакрального звучання. У вирізьблених із паперу формах простежується своєрідна система знаків, що походить із глибин народної культури. Орнаментальні мотиви, притаманні українській витинанці, — кола, дерева, хвилі, фігури птахів і жінок — мають глибоке символічне навантаження. Вони не лише прикрашають, а й передають ідею єдності людини з природою, безперервності життя та духовного оновлення [1].

У дослідженні Л. Онищенко підкреслюється, що символіка українського орнаменту має коріння в язичницьких уявленнях про будову світу, де кожен знак, лінія чи ритм відображає певну енергію та смислове наповнення. Через такі образи народна творчість виражала віру в природні сили, у плодючість землі, у гармонію між небесним і земним світами. Саме ці елементи, використані в декоративній композиції «Богиня Мокош», дозволяють передати гармонію між земною плодючістю, жіночим началом і стихією води — основними складниками образу богині [2].

Згідно з працею В. Войтовича, українська міфологічна традиція формувалася на основі давніх народних вірувань, у яких Мокош посідала особливе місце як уособлення жіночої енергії, родючості та материнського начала. Дослідник наголошує, що сучасне осмислення цих образів дає можливість глибше зрозуміти витoki духовності українського народу. У цьому контексті образ Мокош постає не лише як міфологічна богиня, а як символ творчої сили, працьовитості й внутрішньої гармонії жінки, що зберігає зв'язок поколінь [3].

В авторській композиції Мокош розташована у центрі симетричної структури, утвореної стилізованими хвилями та рослинними мотивами. Таке композиційне рішення, як підкреслює К. Гуслистий, є виявом принципу рівноваги між природними і духовними началами. Поєднання ритму, повторів і декоративного узагальнення створює візуальну гармонію, в якій поєднано стародавню символіку води, землі, плодючості з сучасним сприйняттям лінії, простору та світла [5].

Отже, образ Мокош у декоративно-прикладному мистецтві виступає своєрідним духовним кодом української культури, через який простежується її історична тяглість, філософія буття та глибинна повага до природи і жінки-творительки. Застосування традиційних технік, таких як витинанка, надає можливість не лише відродити стародавні художні принципи, а й виявити нові смисли, що відповідають запитам сучасності. Таким чином, осмислення архетипу Мокош у сучасному декоративному мистецтві є не лише актом творчої інтерпретації, а й важливим кроком до духовного самоствердження українського народу, до утвердження його національної ідентичності в глобальному культурному просторі.

Список літератури:

1. Белікова, Н. В. Українська витинанка: традиції та сучасність. — Київ: Мистецтво, 2015. Онищенко, Л. М. Символіка українського орнаменту в декоративно-прикладному мистецтві. — Львів: Світ, 2018.

2. Войтович, В. Українська міфологія. — Київ: Либідь, 2005.
3. Грабович, Г. Міфологічний образ у культурі українського народу. — Київ: Дух і літера, 2012.
4. Гуслистий, К. Народна творчість і художня традиція в Україні. — Черкаси: Вид-во ЧНУ, 2020.

ПЕРСОНАЛІЗАЦІЯ ВОКАЛЬНОЇ ОСВІТИ: ФОКУС НА СПРИЙНЯТТІ

Економова Еліна Костянтинівна

кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри загального та спеціалізованого фортепіано
Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової
Одеса, Україна

Богачова - Стрельцова Лілія Геннадіївна

старший викладач кафедри сольного співу
Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової
Одеса, Україна

Анотація. В умовах, коли світ постійно змінюється під впливом непередбачуваних подій, де акцент зміщується від уніфікованих методів до потреб конкретної особистості, вокальна освіта стоїть на порозі значних трансформацій. Традиційні підходи, що часто спираються на «один розмір для всіх» і стандартизовані вправи, поступаються місцевим персоналізованим програмам. Ключовим елементом цієї нової парадигми є глибоке розуміння та врахування зовнішніх обставин та індивідуальних особливостей сприйняття учнів, адже саме через призму їхнього слухового та тактильно-кінестетичного досвіду формується вокальна майстерність.

Ключові слова: вокальна освіта, індивідуальні відмінності, сприйняття, емоційний стан, самоконтроль.

Вокальне мистецтво – це не лише набір технічних навичок, але й естетичний акт, що потребує тонкого музичного слуху, відчуття власного тіла та здатності інтерпретувати музичні образи. Кожна людина сприймає цей світ по-своєму, і це стосується також звуку та руху. Кожен вокаліст має унікальний інструмент, голос, і його індивідуально-психологічні характеристики відіграють вирішальну роль у тому, як він сприймає, засвоює та інтерпретує музичні твори.

У цьому сенсі, персоналізація та індивідуальний підхід стає не просто бажаним, але й необхідним. Опанування вокально-технічними навичками залежить не лише від таланту учня і професійності педагога. Є об'єктивні причини і закономірності, пов'язані з діяльністю мозку та процесами, що протікають в центральній нервовій системі.

Баєв Б. Ф. писав, що індивідуальні відмінності учнів полягають у різному співвідношенні суспільного й особистого у життєвих цілях, ідеалах, що породжують позитивне ставлення до навчання. Тому ефективність навчальної діяльності залежить саме від урахування цих відмінностей. [1, с. 18]

Тому на заняттях з учнями треба враховувати характеристики індивідуально-психологічних відмінностей, що безпосередньо впливають на процес навчання вокалу.

Основні аспекти індивідуально-психологічних відмінностей у вокальній педагогіці є наступними:

- **Різні типи темпераменту.**

Екстраверти та інтроверти. Екстраверти можуть бути більш відкритими до публічних виступів та швидше включатися в роботу, але потребують більшої уваги до деталізації.

Інтроверти можуть бути більш зосередженими на індивідуальній роботі та занурюватись в матеріал, але відчувають стрес від публічних виступів.

Педагог повинен враховувати ці особливості при виборі методичних підходів та організації виступів.

- **Різні типи нервової системи.**

В природі немає чистих типів нервової системи, всі представлені в змішаній формі та кожен має свої сильні та слабкі сторони, що проявляються у навчанні.

Наприклад, холерики можуть бути наполегливими, але імпульсивними, а флегматики – терплячими, але повільними. Педагог повинен мати широкий арсенал методів та вправ, щоб адаптувати їх до індивідуальних потреб, враховуючи особливості темпераменту та вокальних можливостей кожного учня.

Так, з учнями-холериками треба уникати монотонності, заняття повинні бути різноманітними та цікавими, щоб підтримувати інтерес учня. Педагогу потрібно спрямувати його енергію в навчальний процес, пропонуючи цікаві завдання та заохочуючи ініціативу.

До флегматика, навпаки, треба підходити з терпінням і послідовністю. Вони потребують чітких інструкцій, зрозумілих та конкретних вказівок. Також важливим для них є безпечне та підтримуюче середовище, треба уникати тиску, вони потребують час для обробки інформації.

Учні-меланхоліки відрізняються надмірною чутливістю та глибоко переживають емоції як позитивні, так і негативні. Вони можуть бути вразливими до зовнішніх факторів та критики, часто віддають перевагу самотності та спокійній обстановці. Треба враховувати, що таким учням може знадобитися більше часу для нових завдань та змін в навчальному процесі. Педагогу важливо бути терплячим, доброзичливим, чутливим до їхнього емоційного стану. Треба навчити їх використовувати музику як спосіб вираження їхнього багатого внутрішнього світу.

А ось сангвініки – це природжені до сцени та мистецтва особистості. Вони активні та енергійні, життєрадісні та сповнені оптимізму, легко пристосовуються до нових умов та швидко встановлюють контакти з іншими людьми.

З професійної точки зору, вони швидко схоплюють нову інформацію будь то вербальну, будь то практичну, але можуть бути непостійними в своїх інтересах. Їм треба пропонувати цікаві завдання, допомагаючи концентруватися і доводити справи до кінця.

- **Типи сприйняття та їх вплив на вокальне навчання.**

Аудіальний (слуховий) тип: учні цього типу найкраще сприймають інформацію на слух. Для них важливі точні демонстрації, відтворення музичних

фраз, аналіз тембру та інтонації. Педагог може використовувати прослуховування зразкових записів, розвивати «внутрішній слух» та уяву, імітувати та відтворювати голосові нюанси.

Візуальний тип: ці учні краще засвоюють інформацію за допомогою зорових образів. Для них ефективними будуть використання дзеркал для контролю постави та артикуляції, візуалізація повітряного потоку, образні асоціації (наприклад, «звук має бути круглим чи гострим»).

Кінестетичний (відчуттєвий) тип: учні цього типу вчаться через рух, дотик та відчуття. Для них ключовими є фізичні вправи для розслаблення, активізація м'язів, відчуття опори дихання та вібрації голосових зв'язок, використання жестів та рухів для ілюстрації звуку.

Дискретний (логічний/цифровий) тип. Хоча він не є класичним типом сприйняття, деякі учні краще засвоюють інформацію через логічні схеми. Для них важливо пояснення фізіології голосового апарату, аналіз музичних структур та гармонії, розбір причинно-наслідкових зв'язків у вокальній техніці.

На початковому етапі разом зі знайомством та класифікацією голосу, важливо провести неформальну діагностику типу сприйняття учня. Це можна зробити через спостереження, запитання або пропонування різних типів вправ. Педагог має володіти різноманітними підходами та методами, щоб пристосовувати їх до унікальних потреб кожного учня. «Реалізація прогресивної технології освіти пов'язана з переосмисленням особистісного і професійного спілкування між педагогом і учнем, опосередкованого цілями, завданнями і цінностями спільної діяльності, тобто через пізнавальний процес». [4, с. 106]

Один і той же матеріал можна подати по-різному: візуалізувати, продемонструвати на слух чи пояснити через тактильні відчуття. Найбільш дієвим є використання комбінації методів, що залучають декілька каналів сприйняття та заохочують учнів до самоаналізу: «Що ти відчував під час співу?», «Як ти уявляєш собі цей звук?». Ці питання допоможуть учневі усвідомити особисті відчуття та покращити самоконтроль. В цьому полягає головна мета викладача - навчити учня розуміти власні сильні сторони, що дасть інструменти для самостійного розвитку.

- **Різний емоційний стан та мотивація.**

Співацьке мистецтво тісно пов'язане з вираженням емоцій, мотивацією та наполегливістю. [3, с. 21]

1. Мотивація у вокалі – це стимулююча сила, що спонукає людину розвивати свої вокальні здібності, долати труднощі, прагнути нових вершин. Вона може бути як зовнішньою (похвала, визнання), так і внутрішньою (задоволення від процесу, самовираження, особистісне зростання). Педагогу треба розуміти, що в процесі навчання, одні учні правильно реагують на конструктивну критику, інші потребують більше підтримки та похвали. І хоча обидва типи мотивації важливі, саме внутрішня часто стає запорукою довгострокового успіху та справжньої любові до мистецтва. Учні, що щиро зацікавлені в результаті навчаються більш ефективно.

2. Емоційний стан учня під час заняття, його здатність відчувати та передавати емоційний зміст музики, безпосередньо впливають на якість виконання. [2, с. 74]

3. Заняття вокалом вимагають системної праці, подолання труднощів та повторення. Наполегливість, самодисципліна та тривала концентрація на завданні є важливим фактором успіху.

Висновок. Всі вищеперераховані аспекти підкреслюють ключову роль індивідуального підходу, при якому персоналізація вокальної освіти стає необхідністю у сучасній педагогіці. Розуміння того, як кожен учень сприймає та засвоює інформацію, дозволяє педагогу побудувати ефективний, мотивуючий, гармонійний та глибоко індивідуалізований навчальний процес. Це відкриває шлях до повного розкриття вокального потенціалу кожного учня, дозволяючи їм не лише опанувати вокально-технічну навичку, а і сформувати власне неповторне звучання.

Список літератури:

1. Баєв Б. 1970 р. Індивідуальні відмінності навчальної діяльності учнів. «Радянська школа». №9. С. 18-25
2. Garsia Manuel. Traite complet de l'art du chant. 1863, Paris, Heugel et CieС. 117
3. Зданович А. П. 1965. Деякі питання вокальної методики. Музика М. 142 с.
4. Економова Е. К. 2003 р. Організація співтворчості концертмейстера і співака. Одеса. ПДПУ ім. К. Д. Ушинського. С. 203

СУЧАСНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ СОУЛ-МУЗИКИ: ТВОРЧІСТЬ АРЕТИ ФРАНКЛІН ТА ЕТТИ ДЖЕЙМС У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МУЗИЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ХХ–ХХІ СТОЛІТЬ

Кудінова-Матар Анна

магістрантка кафедри естрадного та народного співу
Харківська державна академія культури, Україна

У статті досліджується творчість Арети Франклін та Етти Джеймс як феномен сучасної музичної культури у контексті еволюції теоретичних та інтерпретаційних засад соул-музики [3; 4]. Проаналізовано інноваційні принципи вокального мислення, сценічної комунікації та оркестрової взаємодії, що визначили нові напрями розвитку естрадного мистецтва [2; 5]. Особлива увага приділена ролі соулу як синтезу духовного, емоційного й соціального досвіду, який формує сучасні моделі культурної ідентичності та комунікації у глобалізованому світі [4].

У сучасних мистецьких дослідженнях актуалізується потреба аналізу інноваційних підходів до творчої діяльності, зокрема у сфері музики. Соул-музика як культурний феномен ХХ століття демонструє приклад інтеграції емоційної експресії, соціальної рефлексії та технологічного оновлення виконавської практики [3; 4].

Арета Франклін створила унікальну концепцію вокальної комунікації, засновану на поєднанні духовної енергетики госпелу з ритмічною структурою ритм-н-блюзу [5; 6]. Її виконання композиції «*Respect*» (1967) стало символом художньої інновації, що поєднує технічну досконалість, соціальну активність і вокальну свободу [1; 4].

Етта Джеймс розвинула напрям синтезу блюзової експресії та джазової гнучкості гармонічного мислення. Її пісня «*At Last*» є зразком модерної інтерпретаційної моделі, у якій художня форма підпорядковується психологічній глибині звучання [7].

Дослідження вокальної спадщини Арети Франклін та Етти Джеймс демонструє, що соул-музика є не лише історичним жанром, а й сучасною платформою для розвитку новітніх музичних тенденцій [2; 3]. Їхній творчий досвід відкриває можливості для поєднання емоційної автентичності, технологічного оновлення та інноваційних інтерпретаційних стратегій у музичному мистецтві ХХІ століття [4; 6].

Список літератури:

1. Malawey, V. «Find out what it means to me»: Aretha Franklin's gendered re-authoring of Otis Redding's "Respect". *Popular Music*, Vol. 33, Issue 2, 2014. Cambridge University Press.

2. Koozin, T. *Embodied Expression in Popular Music: A Theory of Musical Gesture and Agency*. Oxford University Press.
3. Guralnick, P. *Sweet Soul Music: Rhythm and Blues and the Southern Dream of Freedom*. New York: Little, Brown and Company, 1986.
4. Кравченко, М. Феномен соулу: між мистецтвом і протестом. *Вісник КНУКіМ. Серія «Мистецтвознавство»*, 2020, № 42, С. 77–84.
5. Мостова, Н. *Афроамериканська музика як феномен ХХ століття*. Київ: КНУКіМ, 2015.
6. Франклін, А. *Арета: королева соулу*. Київ: Наш Формат, 2020.
7. Джеймс, Е. *Етта Джеймс: вижити в ритмі*. Львів: Видавництво Старого Лева, 2021.

ЕВОЛЮЦІЯ ЖАНРУ ФОРТЕПІАННОЇ СОНАТИ

Новосадова Світлана Артемівна

Старший викладач кафедри мистецької освіти
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

Фортепіанна соната — один із провідних жанрів інструментальної музики, який у період класицизму набув канонічної форми та змістової глибини. Її становлення стало результатом тривалого розвитку європейської музичної традиції й неможливе без впливу попередніх жанрових форм, зокрема барокової сонати та інструментальної сюїти. Саме ці жанри заклали основи структурної логіки, типу музичного руху й жанрових функцій, що у XVIII столітті трансформувалися в нову систему музичного мислення.

У другій половині XVIII століття фортепіанна соната поступово набуває класичних рис. Цей процес пов'язаний із еволюцією барокових інструментальних форм — сонати *da chiesa*, сонати *da camera* та танцювальної сюїти. Нові естетичні орієнтири доби — ясність, симетрія, логічність і врівноваженість — визначили як архітектоніку, так і виразовий зміст сонатної форми. У результаті фортепіанна соната стала універсальним зразком інструментального мислення та жанром, що репрезентував стильову суть епохи.

Барокова соната, представлена у творчості А. Кореллі, Д. Тартіні, Й. С. Баха, стала фундаментом для подальшого розвитку інструментальної музики. Вона зазвичай мала чотиричастинну структуру, контрастні теми й поліфонічну фактуру. Соната *da chiesa* характеризувалася чергуванням по вільних і швидких частин із релігійним характером, а соната *da camera* тяжіла до світського, танцювального стилю. Характерні риси — тематична самостійність частин, риторична експресія та стиль *basso continuo* — з часом трансформувалися під впливом нових естетичних ідей класицизму.

Інструментальна сюїта — ще одна важлива форма бароко — сприяла розширенню жанрово-образної палітри. Танцювальні номери (алеманда, куранта, сарабанда, жига) вражали метроритмічною різноманітністю, афектами й багатством фактури. Це стало підґрунтям для образної насиченості майбутньої сонатної драматургії.

У класицизмі утверджуються ідеали гармонійності, симетрії та логіки, що втілювалися в сонатній формі — головній формі епохи. Саме вона стала конструктивною основою фортепіанної сонати. Йозеф Гайдн відіграв провідну роль у формуванні цієї структури. Він розвиває принципи мотивного розвитку, варіаційної драматургії, створює контраст між головною й побічною темами, закладає основи тематичної єдності. [4]

У творчості Вольфганга Амадея Моцарта жанр фортепіанної сонати досягає нової стилістичної довершеності. Його сонати поєднують формальну чіткість із глибокою емоційною виразністю. Оперний мелос, витонченість камерного

стилю та драматургічна гнучкість доповнюють продуману архітектоніку. Моцарт активно розвиває тематичний діалог в експозиції, надає побічний темі ліричної, співучої якості, а фортепіано використовує як засіб передачі психологічних афектів. [5]

У творчості Людвіга ван Бетховена фортепіанна соната набуває нового виміру — жанру особистісного вираження, філософського узагальнення й драматичної боротьби. У його ранніх творах ще відчутний вплив Гайдна й Моцарта, проте вже спостерігається вихід за межі усталених структур. Бетховен трансформує форму: посилює роль розробки, надає твору симфонічного масштабу, вводить циклічність і міжчастинні тематичні зв'язки. Його сонати відзначаються глибиною ідеї, внутрішньою напругою й посиленням психологізмом. [6]

Формування жанру фортепіанної сонати в епоху класицизму постає як результат складного синтезу барокових традицій, нових естетичних орієнтирів і трансформацій музичного мислення. Від поліфонічної логіки барокової сонати *da chiesa* та танцювальної структурності сюїти — до цілісної драматургії та архітектонічної логіки класицистської сонати — жанр пройшов етап глибоких якісних змін. Її архітектоніка, драматургічна насиченість і здатність до трансформацій заклали основи для подальшого розвитку фортепіанної сонати в XIX–XX століттях. [4]

Таким чином, у період класицизму фортепіанна соната набула завершених форм і змістової наповненості, перетворившись на ключовий жанр інструментальної музики Нового часу. Її еволюція демонструє не лише стилістичні зміни епохи, а й універсальний потенціал форми як засобу інтелектуального й емоційного висловлення. Ці положення відкривають перспективу подальших досліджень розвитку жанру в романтизмі, модернізмі та сучасності. [6]

У XIX столітті фортепіанна соната зазнає суттєвих змін, зумовлених новими естетичними орієнтирами доби романтизму. Основними векторами її розвитку стають індивідуалізація форми, загострення емоційної виразності, філософська заглибленість образів і посилення особистісного начала в музичному висловленні. Соната вже не є лише зразком формальної досконалості та технічної майстерності — вона трансформується у «духовний щоденник» композитора, в засіб вираження його внутрішнього світу, думок і почуттів. Цей період ознаменований глибокими трансформаціями жанру фортепіанної сонати, що віддзеркалюють загальнокультурні процеси епохи романтизму. В центрі уваги опиняється індивідуальне художнє висловлення, емоційна насиченість, філософська рефлексія та змістова глибина музичного тексту.

Романтична естетика зумовлює нові підходи до форми й драматургії сонати: жанр втрачає класичну однозначність, натомість набуває гнучкості, експресивної свободи та внутрішньої драматургічної складності. Попри збереження загальних принципів сонатної форми — експозиції, розробки та репризи, — композитори дедалі частіше порушують класичну симетрію, розширюючи її структуру за рахунок нестандартних вступів, код, епізодів,

тональних контрастів, несподіваних модуляцій і мо дальних зсувів. Такий підхід сприяє формуванню більш динамічного, варіативного й непередбачуваного музичного потоку, здатного передати складні психологічні стани, внутрішню боротьбу й емоційні колізії особистості. Фортепіанна соната втрачає функцію зразка формальної досконалості, перетворюючись на самотутній простір глибокого інтелектуального та емоційного самовираження композитора.

Романтична епоха характеризується підвищеним інтересом до суб'єктивності, емоційної глибини, інтуїції і містицизму. Ці тенденції знаходять відображення у розвитку музичної форми та мови. Фортепіанна соната, яка була класичним жанром, перетворюється на своєрідний інструмент духовного діалогу між композитором і слухачем. Переосмислення традиційної структури сонати відбувається через порушення класичної симетрії та введення нових елементів — нестандартних вступів, код, експериментальних гармонічних ходів і модальних зсувів. Така пластичність форми надає змогу відобразити складні внутрішні переживання і тонкощі психології. Зберігаючи базову сонатну структуру — експозицію, розробку і репризу, — романтичні композитори водночас ускладнюють її. Тематичний розвиток часто базується на варіативній трансформації мотивів, які набувають символічного значення. Ритмічна свобода, гармонічні експерименти та контрастні фактури створюють багатшаровий музичний текст, що розкриває глибину переживань. Увага до деталей, використання нетипових тональностей, хроматизму та збільшення ролі модуляцій підсилюють драматичність і напругу, роблячи музичний наратив більш динамічним і живим.

Особливого значення набуває програмність — музика не лише передає загальні емоції, а й часто має конкретний наратив або символічне навантаження. Тематичні мотиви набувають значення персонажів, ідей або переживань, що робить сонату своєрідною музичною драмою або філософською поемою. [7] Програмність у фортепіанній сонаті дозволяє поєднати форму з сюжетністю, відкриваючи додаткові горизонти для інтерпретації й аналізу творів.

Важливими представниками романтичного напрямку у жанрі фортепіанної сонати є Франц Шуберт, Фредерік Шопен, Роберт Шуман та Ференц Ліст. Фортепіанна соната у творчості Фредеріка Шопена поєднує класичну форму з романтичною ліричністю, риторичністю та яскравим національним колоритом. У фортепіанних сонатах Роберта Шумана програмність виходить на перший план. Композитор нерідко надає частинам своїх творів заголовки, що вказують на внутрішню драму, емоційний або сюжетний зміст. Шуман використовує поліфонічні засоби, фрагментарність викладу та насичену образність, наближаючи жанр сонати до циклу поетичних мініатюр. Програмність органічно поєднується з класичною тричастинною формою, утворюючи складний діалог між формою та змістом. Творчість Ференца Ліста знаменує собою радикальне переосмислення жанру фортепіанної сонати. Він синтезує варіаційність мотивів, симфонічне мислення, драматичну напругу та глибокий психологізм. Програмні образи й символи, закладені в структурі твору, формують складний художній і філософський наратив, а класична триєдність зберігається лише умовно.

У добу романтизму фортепіанна соната трансформується у гнучку, багатовимірну форму, здатну вбирати широкий спектр емоцій, філософських ідей та національних образів. Поєднання класичної архітекτονіки зпрограмовною образністю, психологізмом і національними інтонаціями збагачує жанр новими смислами, розширює його межі й відкриває великі можливості для індивідуалізації музичного висловлення.

Соната романтичного періоду постає як складний художній простір, у якому втілюється духовний, емоційний і світоглядний досвід епохи. [8] У ХХ столітті жанр фортепіанної сонати зазнає глибоких трансформацій, зумовлених новими художньо-естетичними тенденціями, суспільними потрясіннями та еволюцією музичного мислення. Після досягнення піку розвитку в епоху романтизму, соната вступає в нову фазу, що охоплює як перегляд класичної форми, так і сміливі пошуки в царині звучання, ритміки та гармонії. [7]

Одним із провідних чинників змін стала поява нових напрямів у мистецтві — імпресіонізму, експресіонізму, неокласицизму, а також авангардних течій, які впливали на музичну структуру, образність і функціональність жанру. Якщо в попередні епохи соната була виявом логічної довершеності й драматичного розвитку, то у ХХ столітті вона набуває статусу лабораторії ідей — платформи для експериментів із формою, тональністю, фактурою та інтонаційною системою. [8]

Імпресіонізм, який оформився на зламі ХІХ–ХХ століть, запропонував нове розуміння часу, простору та фактури в музиці. Клод Дебюссі, один із основоположників цього напрямку, демонструє глибоке переосмислення жанру. У його музиці форма витісняється кольором, звучанням, атмосферою, а сама соната тяжіє до камерності, гнучкої драматургії й тембрових мікрообразів. Імпресіоністична соната – це радше потік настроїв, а не логічно зумовлене розгортання тематичних блоків.

Інший потужний вплив на розвиток сонати справив експресіонізм. У творчості представників цієї течії — зокрема, Арнольда Шенберга чи Альбана Берга — структура сонати піддається деструкції. Відмова від функціональної тональності, використання атональності й додекафонії відкриває шлях до нових форм побудови музичного матеріалу. Експресіоністична соната часто не має чіткої поділу на частини, замість цього зосереджена на безперервному внутрішньому напруженні, контрастах та емоційній інтенсивності.

На противагу авангардним пошукам, неокласицизм виступає як спроба повернення до традиційних жанрів і форм, проте в осучасненому вигляді. Один із яскравих представників — Пауль Хіндеміт — зумів поєднати строгість класичної архітекτονіки з новітньою гармонічною мовою. Його фортепіанні сонати демонструють раціональність форми, прозорість фактури та чіткість розвитку. Водночас використовуються поліфонічні прийоми, нетипові акордові структури, мольована свобода. Неокласична соната зберігає структуру, але змінює змістові й інтонаційні акценти. [7]

Фортепіанна соната у ХХ столітті — це жанр, що виходить за межі сталих традицій і стає полем для сміливих творчих експериментів. Вона зберігає зв'язок

із класичною спадщиною, але водночас інтегрує нові стильові парадигми: імпресіонізм із його звуковим живописом, експресіонізм із заго стреною емоційністю, неокласицизм з його спробою відродити структурну ясність. Завдяки творчості Дебюссі, Хіндемита та багатьох інших композиторів, фортепіанна соната ХХ століття постає як жанр, відкритий до оновлення, експерименту та глибокого особистісного висловлення. [8]

У ХХ–ХХІ століттях фортепіанна соната зазнала кардинальних змін, що стали наслідком переосмислення традицій, нових художньо-естетичних стратегій і загального зсуву в бік постмодерного мислення. У полі зору композиторів опиняється не лише форма, а й сама жанрова ідентичність сонати, що більше не сприймається як стабільна й нормативна структура, а радше як поле для експерименту, діалогу з традицією та засіб особистісного висловлення. У постмодерному мистецтві зникає домінанта одного стилю, натомість з'являється полістилістичне мислення, що базується на поєднанні різноманітних музичних мов, цитатності, гри з культурними кодами. Це знайшло відображення у фортепіанній сонаті, яка постає не як єдина стильова цілісність, а як колаж, мозаїка чи багатошарове звучання.

Таким чином, жанр фортепіанної сонати є яскравим прикладом тривалої історичної динаміки, в якій взаємодіють традиція і новаторство, форма і зміст, класичне та сучасне мислення. Соната не лише не втратила своєї актуальності, а й залишається відкритою формою для експерименту, глибокого інтелектуального осмислення й естетичного впливу, що підтверджує її унікальну роль у розвитку музичної культури. [9]

Список літератури:

1. Бевз Т. В. Інтердисциплінарність у мистецтвознавчих дослідженнях / Т. В. Бевз // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – 2020. – № 1. – С. 12–17.
2. Романцова О. М. Методологічні засади сучасного мистецтвознавства / О. М. Романцова // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – 2021. – № 4. – С. 45–51.
3. Кияновська Л. О. Сонатність як інваріант музичної форми: теоретичний аспект / Л. О. Кияновська // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. – 2016. – Вип. 120. – С. 27–35.
4. Данилевська Н. М. Сонатність у класичній музиці: структура, еволюція, драма тургії / Н. М. Данилевська. – Київ : Музична Україна, 2009. – 324 с.
5. Жаркова М. О. Стильові особливості фортепіанної сонати доби класицизму / М. О. Жаркова // Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Мистецтвознавство. – 2016. – Вип. 1. – С. 45–53.
6. Rosen C. Sonata Forms / C. Rosen ; пер. з англ. – New York : W. W. Norton & Company, 1988. – 384 с.
7. Корній Л. І. Музична форма: історичні трансформації та естетичні парадигми / Л. І. Корній. – Київ : Музична Україна, 2018. – 256 с.

8. Дяченко М. О. Романтизм в європейській фортепіанній музиці: стиль, мова, інтерпретація / М. О. Дяченко. – Харків : ХДАК, 2015. – 198 с.

9. Мацієвський І. В. Історія зарубіжної музики. Частина 2. Класика, романтизм, модерн / І. В. Мацієвський. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 384 с.

ОСОБЛИВОСТІ РЕБРЕНДИНГУ ФІРМОВОГО СТИЛЮ ДЛЯ ЕЛЕКТРОМОНТАЖНИХ КОМПАНІЙ

Остапчук Валентина Михайлівна

Студентка магістратури
Харківський національний педагогічний університет імені
Г.С. Сковороди

У статті розглянуто особливості ребрендингу фірмового стилю в електромонтажних компаніях, які працюють у сфері енергетики, технічного сервісу та проектування інженерних систем. Охарактеризовано ключові етапи оновлення айдентики, враховано специфіку сприйняття технічного бренду споживачами. Проаналізовано роль логотипу, кольору, шрифтів і слогану в створенні впізнаваного образу компанії, що надає послуги з електрифікації та монтажу обладнання.

Ключові слова: ребрендинг, фірмовий стиль, айдентика, логотип, електромонтажна компанія, корпоративна культура.

Вступ

У сучасних умовах розвитку ринку енергетичних послуг електромонтажні компанії зіштовхуються із зростаючою конкуренцією та потребою у формуванні впізнаваного бренду. Застарілий фірмовий стиль не відповідає новим вимогам цифрової комунікації та корпоративної естетики. Тому ребрендинг стає ефективним інструментом оновлення корпоративного іміджу, адаптації компанії до сучасних тенденцій візуальної культури й підвищення довіри клієнтів [1].

Ребрендинг у сфері електрифікації має особливе значення, адже компанії цієї галузі часто працюють із великими проектами, де важлива надійність, технологічність і точність. Завдання дизайнера полягає у створенні фірмового стилю, який одночасно передає професійність і безпечність, викликає довіру, та підкреслює технічну компетентність компанії [2].

Постановка завдання

Мета дослідження – проаналізувати особливості ребрендингу фірмового стилю електромонтажних компаній, визначити основні елементи корпоративного дизайну, що впливають на сприйняття бренду споживачем, і запропонувати рекомендації щодо оновлення візуальної айдентики.

Для досягнення мети необхідно:

- визначити функції ребрендингу в умовах технічного бізнесу;
- дослідити психологічні та маркетингові аспекти дизайну логотипів;
- проаналізувати колористичні та типографічні рішення, характерні для брендів енергетичного сектору [3].

Результати дослідження та їх обговорення

Ребрендинг фірмового стилю електромонтажних компаній передбачає комплексне оновлення візуальної та комунікаційної ідентичності бренду.

Основними причинами для його проведення є: зміна ринкової стратегії, технологічна модернізація компанії, розширення спектра послуг або необхідність оновлення іміджу після тривалого періоду діяльності [4].

Візитною картою будь-якої технічної компанії є логотип, який має бути лаконічним, чітким і технологічним. Найчастіше використовуються геометричні форми — блискавки, лінії електричних ланцюгів, символи напруги, що асоціюються з енергією та рухом. Типографіка логотипу має бути без зарубок, із чіткими пропорціями, що підкреслює точність і стабільність [5].

Колірна палітра є не менш важливою складовою айдентики. Для електромонтажних брендів традиційними є синій, сірий, чорний та жовтий кольори, які символізують енергію, технічність і надійність. Синій викликає асоціації зі стабільністю, електричною енергією та безпекою, а жовтий — із динамікою, інноваціями та силою струму [6].

Слоган у фірмовому стилі електромонтажних компаній виконує функцію комунікативного мосту між компанією та клієнтом. Його мета — коротко донести ключову перевагу або філософію бренду, наприклад: “Енергія, що працює на вас” або “Безпечно майбутнє в кожному кабелі”.

Створення брендбуку є завершальним етапом ребрендингу. Він містить усі елементи корпоративної айдентики: логотип, фірмові кольори, шрифти, шаблони ділової документації, елементи графічного дизайну для сайту, автомобілів, спецодягу, реклами. Наявність брендбуку забезпечує єдність візуального стилю компанії на всіх рівнях комунікації [7].

Важливо також враховувати психологічні аспекти сприйняття фірмового стилю. Клієнти, які замовляють електромонтажні послуги, очікують від бренду не емоційності, а професійності, точності, передбачуваності. Тому візуальні рішення повинні бути чистими, структурованими, без надмірного декору, але з чітким технічним акцентом [8].

Висновки

Проведене дослідження показало, що ребрендинг фірмового стилю електромонтажних компаній має на меті не лише оновлення зовнішнього образу, а й формування довіри до бренду як до технологічного партнера. Вдале поєднання сучасних графічних засобів, психології кольору та стратегічного дизайну забезпечує успішне позиціонування компанії на ринку.

Розробка нового фірмового стилю сприяє зміцненню корпоративної культури, підвищує впізнаваність бренду, формує цілісний образ стабільності, технологічності й професійності — ключових цінностей сучасних електромонтажних підприємств [9].

Список літератури:

1. Ковальчук В. І. Ребрендинг як інструмент формування іміджу компанії. — Київ: КНЕУ, 2021.
2. Бойко О. В. Фірмовий стиль і корпоративна айдентика: теорія та практика дизайну. — Харків: ХДАДМ, 2020.

3. Даниленко С. М. Основи графічного дизайну. — Львів: Видавництво ЛНУ, 2019.
4. Федоренко І. Ю. Маркетингові стратегії в технічному бізнесі. — Київ: КНЕУ, 2022.
5. Wheeler A. Designing Brand Identity: An Essential Guide for the Whole Branding Team. — Wiley, 2020.
6. Пархоменко Т. І. Колористика у брендингу: психологія кольору та корпоративна символіка. — Одеса: Астропринт, 2018.
7. Бутенко Н. М. Комунікаційний дизайн: сучасні тенденції. — Харків: ХНУРЕ, 2021.
8. Kapferer J.-N. The New Strategic Brand Management. — London: Kogan Page, 2021.
9. Яворська О. Візуальні комунікації в технічному брендингу. — Київ: Ліра, 2023.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ БІОСФЕРНОГО РЕЗЕРВАТУ У МЕЖАХ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ «МІЖРІЧИНСЬКИЙ» В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (УКРАЇНА)

Дідик Леся Володимирівна,
молодший науковий співробітник,
КЗ «РЛП «Міжрічинський»»

«Центральне Полісся» – це проєктований біосферний резерват загальною площею 395179,08 га, частиною якого стане регіональний ландшафтний парк «Міжрічинський», який є важливою природною територією Чернігівського Полісся. Ділянка Парку у складі природного ядра резервату складає 5830,21 га, буферну зону формують 8788,6 га його території, а до складу транзитної зони увійде 64135,14 га.

Проектований біосферний резерват буде виконувати три основні функції, які мають забезпечувати подібні території згідно із концепцією міжнародної програми «Людина і біосфера» [2]. Суть її полягає у поєднанні заходів щодо охорони природи, наукових досліджень, моніторингу навколишнього середовища, природоохоронної освіти та з залучення місцевого населення до вирішення цих завдань - зберігати, розвивати, підтримувати [1].

Парк забезпечує збереження різноманітних ландшафтів, лісових, болотних, водних і лучних екосистем та видів різних рівнів охорони. Проводяться різноманітні заходи щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів, підтримки традиційного лісоземлекористування, розвитку рекреації, туризму, що сприятиме забезпеченню сталого соціально-економічного розвитку регіону. На жаль, активні заходи зараз часто обмежені воєнним станом в Україні та відповідними заборонами, пов'язаними із цим. РЛП «Міжрічинський» - осередок поширення рідкісних рослин та тварин, а також рослинних угруповань занесених до Зеленої книги України. Тому територія є дуже важливою для підтримання чи відновлення чисельності видів.

Територія Парку має можливості для сприяння економічному, суспільному розвитку та екологічній стабільності регіону. Забезпечити цю функцію має співпраця між органами охорони природи, промисловими, культурними адміністративними установами та організаціями регіону. Досить важливим елементом є зв'язок із місцевим населенням, адже розвиток туристичної галузі сприятиме покращенню можливостей для працевлаштування місцевого сільського населення та розвитку дрібного бізнесу. Такий алгоритм розвитку сприятиме притоку інвестицій у регіон, покращить умови суспільного та економічного життя. Розвиток зеленого туризму та рекреаційної сфери сприятиме також оздоровленню населення. Надмірний туризм та рекреаційна діяльність можуть призвести до збільшення забруднення довкілля, пошкодження

природних екосистем та втрати біорізноманіття. Оскільки через воєнний стан інтенсивність туризму зведена до мінімуму, то поки що ця проблема розглядається лише теоретично.

Важлива роль має приділятися також екологічній освіті, дослідженням та моніторингу, пов'язаних з місцевою, державною та міжнародною охороною природи. Територія Парку у складі резервату відіграватиме важливу роль у розвитку регіональних програм екологічної освіти та удосконаленні фахової підготовки студентів у галузі екології та природокористування. До широкомасштабної війни у країні на території Парку активно проходили заняття навчально-польових практик з біології, тематичні екскурсії для учнів та студентів екологічними стежками; на матеріалах проведених досліджень базувалися курсові та дипломні проекти. Результати досліджень впроваджуються в освітній процес навчальних курсів біологічного та екологічного спрямування для студентів закладів вищої освіти регіону.

В умовах воєнного стану обмін знаннями та досвідом між науково-дослідними установами перейшов, переважно в онлайн-формат. Але це не заважає ефективному вирішенню екологічних проблем у регіоні. Також наразі діє заборона на масові відвідування лісів, що, можливо, позитивно вплине на динаміку популяцій рідкісних рослин. Також, ймовірно, зменшиться синантропізація рослинного покриву, який супроводжується різними ступенями денатуралізації ландшафтів. Це є перспективним напрямком наших досліджень у повоєнний час.

Парк має велике значення для збереження запасів прісної води в регіоні, оскільки територією протікають великі річки - Десна та Дніпро, є великі озера та ставки. Ліси мають важливе значення для формування локального мікроклімату.

Таким чином, територія регіонального парку "Міжрічинський" у складі проектного біосферного резервату «Центральне Полісся» разом із Чорнобильським радіаційно-екологічним біосферним заповідником зможуть ефективно забезпечувати всі функції біосферного резервату з метою збереження територій України.

Список літератури:

1. Біосферні резервати. URL: <https://wownature.in.ua/oberihaymo/biosferni-rezervaty-v-ukraini/> (дата звернення: 31.10.2025).
2. Парчук Г.В. Особливості діяльності біосферних резерватів: Теорія і практика. Наукові записки державного природознавчого музею. Том 20. Львів, 2004. С. 155-165.

БІОЛОГО-ЕКОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРОНАВІРУСІВ, ЇХ ВИДОВЕ І ШТАМОВЕ РІЗНОМАНІТТЯ ТА ПОШИРЕННЯ

Тичина Марина Павлівна,
здобувачка II курсу спеціальності 091 Біологія та біохімія, ОКР«Магістр»
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Шевчук Світлана Юріївна,
кандидат біологічних наук, доцент
кафедри зоології, біологічного моніторингу та охорони природи
Житомирського державного університету імені Івана Франка

За інформацією Міжнародного комітету з таксономії вірусів родина Coronaviridae належить до порядку Nidovirales; нараховує 54 види вірусів, які об'єднані в 3 підродини (Letovirinae, Orthocoronavirinae, Pitovirinae), 6 родів (Alphaletovirus, Alphacoronavirus, Betacoronavirus, Deltacoronavirus, Gammacoronavirus, Alphanoronavirus) і 28 підродів [1].

До 2003 року ці віруси не вважалися небезпечними для людини, хоча були зафіксовані випадки коронавірусної пневмонії у людей, які мали імунodefіцити. На відміну до інформації про тварин, по відношенню до яких були описані серйозні хвороби. Зараз вважається, що хоча представники родини мають досить вузький спектр хазяїв, деколи здатні долати міжвидові бар'єри [2].

Описано такі види коронавірусів, що вражають людину:

НCoV-229E – альфакоронавірус, вперше виявлений в середині 1960-х років.

НCoV-NL63 – альфакоронавірус, збудник був виявлений в Нідерландах в 2004 році.

НCoV-OC43 – бетакоронавірус А, збудник виявлений у 1967 році.

НCoV-HKU1 – бетакоронавірус А, збудник виявлений у Гонконгу в 2005 році.

SARS-CoV – бетакоронавірус В, збудник тяжкого гострого респіраторного синдрому (ТГРС), перший випадок захворювання, на який був зареєстрований у 2002 році. Під час спалаху атипової пневмонії у 2003 році близько 10% пацієнтів із підтвердженим діагнозом ТГРС померли. Смертність була набагато вищою у пацієнтів старше 50 років, досягаючи рівня летальності, що наближається до 50% для цієї підгрупи пацієнтів.

MERS-CoV – бетакоронавірус С, збудник близькосхідного респіраторного синдрому, спалах якого стався в 2015 році. Станом на 1 червня 2015 року зареєстровано 1154 підтверджених випадки захворювання та не менше 431 летального результату, пов'язаного із зараженням коронавірусом. А на кінець 2019-початок 2020 років у світі всього зареєстровано від 2494 до 2506 випадків захворювання, померли від 862 до 912 осіб.

SARS-CoV-2 – бетакоронавірус В, виявлений у другій половині 2019 року, викликав пандемію COVID-19, наслідком якої стало закриття кордонів та введення екстрених заходів безпеки (карантин, строга ізоляція, носіння масок тощо). Станом на 25 березня 2022 року зареєстровано понад 478 млн випадків захворювання у всьому світі; підтверджено понад 6,1 млн летальних випадків захворювання, що робить пандемію COVID-19 однією з найбільш смертоносних в історії.

Розрізняють різні варіанти SARS-CoV-2: Альфа, Бета, Гамма, Дельта, Епсилон, Зета, Ета, Тета, Йота, Каппа, Лямбда, Мю, Омикрон, Flirt та інші.

Коронавіруси досить стійкі до дії фізико-хімічних чинників. Зберігають інфекційну активність впродовж кількох років у ліофілізованому стані за температури 4°C, у замороженому за температури -70°C. В культуральній рідині або у вірусомісних мозкових суспензіях від інфікованих мишей є менш стабільними та втрачають свою інфекційність та гемаглютинуючі властивості через 2–3 місяці за 4°C, а за -20°C – впродовж року. Ультрафіолетове випромінювання інактивує віруси за 10-15 хвилин, вони чутливі до жиророзчинників (ефір, хлороформ), але резистентні до дії протеаз (трипсин, пепсин, амілаза). Органічні розчинники та детергенти інактивують впродовж кількох хвилин.

Для коронавірусів людини значення рН 7,0–7,5 є оптимальним, вони дуже чутливі до кислого середовища. Зміна рН підтримуючого культурального середовища у кислий бік більш згубна для вірусів, ніж в лужну.

Дія прямих сонячних променів спричиняє повільну інактивацію коронавірусів (впродовж 3 год за температури 37–38°C). Коронавіруси зберігають інфекційну активність у повітрі у вигляді аерозолі впродовж 8–10 год, у питній воді – до 9 діб, за температури 0–18°C поза приміщенням – до 4–11 діб, нижче за 0°C – до 33–44 діб [3].

Культивування коронавірусів – справа досить проблематична. Одні штами (B814, LP) здатні розмножуватися лише в органній культурі, інші адаптовані штами (OC38, OC43, 229E) репродукуються у первинній культурі клітин нирок мавп та у диплоїдній культурі легень ембріона людини, а також у первинній культурі клітин легень та нирок ембріона людини [4].

Вірус SARS-CoV можна виділити та накопичити в умовах *in vitro*. На сьогодні розроблені та вже працюють стандарти ВООЗ щодо техніки культивування SARS-CoV в культурах клітин VERO, LLC-MK2 та FRhk-4 [5].

SARS-CoV, MERS-CoV та SARS-CoV-2 також відносять до збудників, так званих імерджентних інфекцій – інфекції, що з'явилися вперше у світі або на окремій території і швидко набувають поширення, загрожуючи здоров'ю людей і тварин та біологічній безпеці населенню світу загалом або ж конкретних країн. Практично всі віруси, які циркулюють у людській популяції, первинно мають тваринне походження. Їх геном здатний об'єднуватися із генетичним матеріалом клітини господаря і забезпечувати, таким чином, високу генетичну мінливість, а також вступати у взаємодію з геномом інших вірусів, набуваючи дедалі більшої вірулентності та генетичної унікальності. Тому людству слід ретельно стежити

за еволюцією та поширенням зооантропонозних інфекцій і бути готовими до нових спалахів інфекційних захворювань [6].

Список літератури:

1. Калініна О. С., Авдос'єва І. К. Коронавіруси: сучасна таксономія та хронологія дослідження. *Науковий вісник ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького. Серія: Ветеринарні науки*. Львів, 2022. Т. 24. № 107. С. 49-57.
2. Практична мікробіологія : навчальний посібник / С. І. Климнюк, І. О. Ситник, В. П. Широбоков ; за заг. ред.: В. П. Широбокова, С. І. Климнюка. Вінниця : Нова Книга, 2018. 576 с.
3. Посібник з медичної вірусології / В.М. Гирін, В.Г. Порохницький, С.Г. Вороненко [та ін.]; ред. В.М. Гирін. Київ: Здоров'я, 1995. С. 251-255.
4. Кривошия П.Ю., Муштук І.Ю., Рудь О.Г. Коронавіруси тварин та людини (оглядова стаття). *Ветеринарна біотехнологія*. 2021. Вип. 38. С. 111-130.
5. Дзюблик І. В., Кукало О. В. Нові коронавіруси людини та захворювання органів дихання. *Український пульмонологічний журнал*. 2015. № 4. С. 53-59.
6. Широбоков В. П. Коронавірус та інші імерджентні інфекції. *Український медичний часопис*. 2020. Т. 1, № 2. С. 31-33.

БІОЛОГО-ЕКОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІКОБАКТЕРІЙ, ЇХ ВИДОВЕ РІЗНОМАНІТТЯ ТА ПОШИРЕННЯ

Юрковська Тетяна Станіславівна,
здобувачка II курсу спеціальності 091 Біологія та біохімія, ОКР«Магістр»
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Шевчук Світлана Юріївна,
кандидат біологічних наук, доцент
кафедри зоології, біологічного моніторингу та охорони природи
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Мікобактерії (домен – Bacteria; тип – Actinobacteria; підряд – Corynebacterineae) – єдиний рід родини Mycobacteriaceae. Грецький префікс «мусо-» – гриб присвоєно даному таксону бактерій через здатність багатьох представників роду утворювати грибоподібний міцелій на одній зі стадій розвитку (зазвичай за сприятливих умов).

Серед представників роду Mycobacterium, який нараховує 165 видів [1], виділяють патогенних, умовно-патогенних та сапрофітних представників. До патогенних видів відносять збудників туберкульозу (*M. tuberculosis*, *M. bovis*, *M. africanum*) та лепри (*M. leprae*), серед умовно-патогенних нараховують 40 видів, сапрофіти представлені, наприклад, *M. smegmatis*, що є представником нормальної мікрофлори.

Для всіх мікобактерій характерна кислото-, луго- та спиртостійкість, що зумовлена наявністю великої кількості ліпідів у клітинній стінці (від 10 до 41%). Серед яких розрізняють ацетонорозчинні, фосфатиди, воски та міцнозв'язані ліпіди. Саме туберкулоліпіди визначають морфологічні, тинкторіальні, біохімічні, біологічні та патогенні властивості мікобактерій та їх стійкість у навколишньому середовищі. Так, відомо, що збудник туберкульозу зберігає життєздатність у шлунковому соці протягом 6 год., у проточній воді – більше року, на сторінках книг – 2-3 місяці. Однак є досить чутливими до дії прямого сонячного світла [2].

Мікобактерії не утворюють спор і капсул, не забарвлюються за Грамом, хоч їх класифікують як грампозитивні. Особливості їх хімічного складу визначають необхідність наявності гліцерину у поживних середовищах для культивування.

Лепра є забутою тропічною хворобою, яка досі зустрічається в більш ніж 120 країнах, а кількість щорічно реєстрованих нових випадків захворювання становить приблизно 200 000. У 2000 році було досягнуто елімінації лепри як проблеми громадського здоров'я на глобальному рівні, а в більшості країн лепра була елімінована до 2010 року.

За даними за 2023 рік, у Бразилії, Індії та Індонезії все ще реєструвалося понад 10 000 нових випадків лепри, а ще в 12 країнах (Бангладеш, Демократична

Республіка Конго, Мадагаскар, Мозамбік, М'янма, Непал, Нігерія, Об'єднана Республіка Танзанія, Сомалі, Філіппіни, Шрі-Ланка та Ефіопія) було виявлено по 1000-10 000 хворих. Про відсутність зареєстрованих випадків повідомили 56 країн, а в 112 країнах було зафіксовано менше 1000 нових випадків [3].

Захворюваність на лепру в Україні дуже низька, оскільки фіксуються лише поодинокі випадки впродовж багатьох років. Наприкінці 2023 року в спеціалізованому Українському лепрозорії в Одеській області на стаціонарному лікуванні перебували троє пацієнтів [5].

Туберкульоз людини, в основному, викликає *M. tuberculosis* (більше 90% випадків), *M. bovis* (5%), *M. africanum* (3%, серед населення Південної Африки).

Всесвітня організація охорони здоров'я відносить дану хворобу до переліку 10-ти найбільш смертельних. У 2023 році туберкульоз знову став основною причиною смерті від одного інфекційного агента у світі (до цього був COVID-19), і спричинив удвічі більше смертей ніж ВІЛ/СНІД. За оцінками, більше чверті населення планети інфіковано збудником туберкульозу.

До країн з високим рівнем захворюваності належать Індія, Індонезія, Китай, Філіппіни, Пакистан, Нігерія, Бангладеш та Демократична Республіка Конго. Україна віднесена до групи країн з високим рівнем захворюваності на туберкульоз та посідає сьоме місце в Європейському регіоні після Грузії, Киргизстану, Румунії, Молдови та Казахстану [4].

За даними ДУ «Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України» у 2024 році кількість уперше зареєстрованих в Україні захворювань на туберкульоз, включно з його рецидивами, становила 18 140, або 44,2 на 100 000 населення, що на 8,7% менше аналогічного показника 2023 року.

Туберкульоз в Україні характеризується двома основними проблемами.

Так, існує взаємозалежність між швидкістю поширення хвороби та епідеміями ВІЛ/СНІДу та наркоманії, а також в Україні зафіксовано високий рівень хіміорезистентних форм туберкульозу: первинна резистентність становить 30%, а вторинна (набута) резистентність – 75% [5].

Людство сподівалося, що захворюваність на туберкульоз можна буде контролювати, а з часом і подолати, але це виявилось малоімовірним через ряд факторів, зокрема: складність розробки ефективної вакцини, тривалий період лікування, виникнення мультирезистентних збудників туберкульозу тощо.

Список літератури:

1. Мікробіологія. Том 2 : підручник / Сергійчук М. Г., Сківка Л. М., Сергійчук Т. М. та ін. Київ : ФОП Маслаков, 2020. 348 с.
2. Мікробіологія: підруч. для студ. ВНЗ / Дикий І. Л., Холупяк І. Ю., Шевельова Н. Ю., Стегній М. Ю., Філімонова Н. І.; за ред. І. Л. Дикого. Харків : Вид-во НФаУ; Оригінал, 2006. 432 с.
3. Всесвітня організація охорони здоров'я. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/leprosy> (Дата звернення: 26 жовтня 2025 року).

4. Глобальний звіт про туберкульоз 2024. URL: <https://phc.org.ua/sites/default/files/users/user92/Global%20TB%20report%202024-ukr.pdf> (Дата звернення: 26 жовтня 2025 року).

5. Центр громадського здоров'я МОЗ України. URL: <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/tuberkuloz/statistika-z-tb> (Дата звернення: 26 жовтня 2025 року).

ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОРПОРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Негоденко Вікторія Степанівна

к.е.н., доцент кафедри фінансового аналізу та аудиту
Державний торговельно-економічний університет

Малько Даніела Дмитрівна

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Державний торговельно-економічний університет

У сучасних умовах глобалізації та ESG-трансформації корпоративна відповідальність набуває особливої ваги як стратегічний елемент сталого розвитку бізнесу. Компанії дедалі частіше стикаються з необхідністю не лише дотримання етичних норм, а й забезпечення прозорості, підзвітності та довіри з боку суспільства, інвесторів і держави. У цьому контексті фінансовий контроль виступає ключовим інструментом, що дозволяє формалізувати та підтримувати відповідальну поведінку підприємств. Метою даного дослідження є обґрунтування значення фінансового контролю як механізму забезпечення корпоративної відповідальності. Основними завданнями є визначення сутності фінансового контролю, його форм і функцій, аналіз механізмів впливу на етичну поведінку бізнесу, а також оцінка практичних кейсів у міжнародному та українському контексті [2].

Фінансовий контроль розглядається як система заходів, спрямованих на перевірку, оцінку та забезпечення ефективного використання фінансових ресурсів підприємства. Його класифікація охоплює внутрішній контроль, що здійснюється силами самої компанії; зовнішній контроль, який проводять незалежні аудитори; державний контроль, що реалізується уповноваженими органами; а також корпоративний контроль, що базується на внутрішніх політиках і процедурах. Основними функціями фінансового контролю є забезпечення достовірності фінансової звітності, виявлення порушень, підтримка стратегічного управління та формування культури прозорості. Важливим є його зв'язок із корпоративною етикою, адже контрольні механізми сприяють дотриманню норм, підзвітності та формуванню довіри [5].

Корпоративна відповідальність охоплює економічну, соціальну та екологічну складові. Економічна відповідальність передбачає ефективне управління ресурсами та забезпечення стабільності бізнесу. Соціальна відповідальність включає турботу про працівників, громаду та дотримання прав людини. Екологічна відповідальність стосується мінімізації негативного впливу на довкілля. Міжнародні стандарти, такі як GRI, ISO 26000 та OECD Guidelines, формують рамки для оцінки та звітності у сфері сталого розвитку. Вони впливають на структуру фінансової звітності, вимагаючи розкриття

нефінансових показників, що відображають соціальну та екологічну ефективність. Фінансова прозорість, у свою чергу, є основою довіри до компанії, особливо в умовах зростаючої уваги до ESG-індикаторів [5].

У сучасному корпоративному середовищі фінансовий контроль виконує не лише функцію перевірки достовірності фінансової звітності, а й стає інструментом формування етичної поведінки, запобігання порушенням та забезпечення сталого розвитку. Його роль значно зросла в умовах ESG-орієнтації, коли компанії мають демонструвати не лише економічну ефективність, а й соціальну та екологічну відповідальність.

Фінансовий контроль охоплює низку механізмів, серед яких аудит, моніторинг, комплаєнс та внутрішній контроль. Аудит — це незалежна оцінка фінансової звітності, яка дозволяє виявити порушення, недоліки в обліку та ризики шахрайства. Зовнішній аудит, проведений провідними компаніями є важливим елементом довіри до бізнесу. Внутрішній аудит, у свою чергу, дозволяє оперативно реагувати на ризики, контролювати дотримання внутрішніх політик та забезпечувати ефективне управління ресурсами [3].

Моніторинг фінансових показників — це постійне спостереження за ключовими метриками, що дозволяє виявляти відхилення, прогнозувати ризики та приймати управлінські рішення. У контексті ESG-трансформації моніторинг охоплює не лише фінансові, а й нефінансові показники, такі як рівень викидів CO₂, соціальні інвестиції, гендерний баланс у керівництві тощо.

Комплаєнс — це система забезпечення відповідності діяльності компанії внутрішнім та зовнішнім нормам, стандартам і етичним принципам. У міжнародній практиці комплаєнс включає антикорупційні політики, захист персональних даних, дотримання трудового законодавства та екологічних вимог. Ефективна комплаєнс-система дозволяє не лише уникати штрафів і репутаційних втрат, а й формує культуру відповідальності всередині організації.

Внутрішній контроль — це сукупність процедур, спрямованих на забезпечення ефективності операцій, достовірності звітності та дотримання законодавства. Він охоплює контроль за витратами, управління ризиками, перевірку відповідності контрактів та оцінку ефективності управлінських рішень. У контексті ESG внутрішній контроль має адаптуватися до нових викликів, включаючи оцінку сталості постачальників, впливу на довкілля та соціальних ризиків [4].

Практики провідних міжнародних компаній демонструють високий рівень інтеграції фінансового контролю в систему корпоративної відповідальності. Зокрема, активно впроваджуються ESG-індикатори у фінансову звітність, розробляються методики оцінки сталого розвитку, здійснюється аудит нефінансових показників, а також реалізуються комплексні системи управління ризиками, що охоплюють фінансові, екологічні та соціальні аспекти. Значна увага приділяється оцінці впливу ESG-факторів на фінансову стабільність та формуванню стратегій відповідального бізнесу [5].

У таблиці нижче наведено узагальнені приклади інтеграції фінансового контролю в ESG-практики міжнародних компаній: (табл.1) :

Таблиця 1

Приклади ESG-орієнтованого фінансового контролю в міжнародних компаніях

Інструменти контролю	ESG-інтеграція	Результати
ESG-аудит, звітність	GRI, SASB	Підвищення прозорості, довіри інвесторів
Ризик-менеджмент, комплаєнс	ISO 26000, TCFD	Зниження репутаційних ризиків
Аудит сталого розвитку	OECD Guidelines	Оптимізація ESG-стратегії компаній

Джерело: створено авторами

Застосування фінансового контролю як інструменту забезпечення відповідальності дозволяє компаніям не лише відповідати вимогам регуляторів, а й формувати довгострокову стратегію сталого розвитку. Це особливо актуально в умовах зростаючого тиску з боку інвесторів, споживачів та міжнародних організацій, які вимагають прозорості, етичності та екологічної відповідальності [6].

У підсумку, фінансовий контроль у сучасному бізнес-середовищі трансформується з інструменту перевірки у стратегічний механізм управління відповідальністю. Його ефективність залежить від рівня інтеграції ESG-принципів, якості внутрішніх процедур та здатності компанії адаптуватися до нових викликів. Саме тому розвиток фінансового контролю має стати пріоритетом для компаній, які прагнуть бути не лише прибутковими, а й відповідальними [6].

В українському контексті фінансовий контроль перебуває на етапі трансформації. Внутрішні системи контролю часто залишаються недостатньо формалізованими, зовнішній аудит має переважно формальний характер, а корпоративна відповідальність лише починає інтегруватися в управлінські практики. Державні органи, такі як Держаудитслужба, НАЗК та Рахункова палата, відіграють важливу роль у забезпеченні контролю за використанням публічних коштів та дотриманням доброчесності. Основними проблемами є низький рівень прозорості, слабка інтеграція ESG-принципів та недостатня мотивація бізнесу до відповідальної поведінки [5]. Перспективи розвитку пов'язані з цифровізацією контролю, впровадженням міжнародних стандартів та формуванням етичної культури в корпоративному середовищі (табл.2).

Таблиця 2

Порівняльна характеристика рівня фінансового контролю та інтеграції
ESG-принципів у компаніях України та міжнародних практиках

Показник	Українські компанії	Міжнародні компанії
Наявність внутрішнього контролю	Частково формалізований	Високо структурований
Зовнішній аудит	Формальний, обмежений	Незалежний, регулярний
Інтеграція ESG-індикаторів	Низька	Висока
Прозорість фінансової звітності	Обмежена	Повна, з нефінансовими розділами
Використання цифрових інструментів	Епізодичне	Системне (AI, Big Data, ESG-аналіз)
Взаємодія з державними органами	Реактивна	Проактивна, у межах комплаєнс-політик

**сформовано авторами*

Узагальнюючи, фінансовий контроль є фундаментом відповідальної корпоративної поведінки, забезпечуючи прозорість, підзвітність і довіру. Для посилення його ролі необхідно вдосконалити внутрішні системи контролю, інтегрувати ESG-індикатори у фінансову звітність, активізувати діяльність державних органів та стимулювати розвиток етичної культури. У майбутньому цифрові технології та ESG-орієнтація стануть ключовими драйверами еволюції фінансового контролю як гаранта сталого розвитку бізнесу [7].

Список літератури:

1. Harvard Law School Forum on Corporate Governance URL: <https://corpgov.law.harvard.edu/2025/04/12/regulatory-shifts-in-esg-what-comes-next-for-companies/> (дата звернення: 03.10.2025)
2. IFRS – International Sustainability Standards Board (ISSB) URL: <https://www.ifrs.org/groups/international-sustainability-standards-board/> (дата звернення: 03.10.2025)
3. MDPI – Journal of Risk and Financial Management URL: <https://www.mdpi.com/1911-8074/17/7/308> (дата звернення: 03.10.2025)
4. ISO. ISO 26000 — Social Responsibility URL: [ISO - ISO 26000 — Social responsibility](#) (дата звернення: 03.10.2025)
5. OECD. Global Corporate Sustainability Report 2024 URL: https://www.oecd.org/en/publications/global-corporate-sustainability-report-2024_8416b635-en.html (дата звернення: 03.10.2025)
6. Рахункова палата України. Звіт за 2024 рік URL: <https://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=2525> (дата звернення: 03.10.2025)
7. Рахункова палата України. Скринінг законодавства з ЄС (розділ «Фінансовий контроль») URL: <https://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=2172> (дата звернення: 03.10.2025)

УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ УПРАВЛІННЯ ЗАПАСАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Пушкарь Ірина Володимирівна

канд. наук з держ. упр., доцент, професор кафедри обліку та оподаткування
Запорізький національний університет

Пода Вікторія Олександрівна

здобувач вищої освіти економічного факультету
Запорізький національний університет
Україна

Важливе значення в системі забезпечення ефективної діяльності підприємства належить управлінському обліку запасів, оскільки саме запаси є важливою складовою його ресурсного потенціалу. Інформація управлінського обліку слугує базою для планування, організації контролю та ухвалення управлінських рішень щодо використання матеріальних ресурсів у виробничій і збутовій діяльності підприємства. При цьому, виробничі запаси є складовою виробничих витрат, а управлінський облік націлений саме на розгляд поведінки і управління витратами, методів обліку витрат та калькулювання собівартості, аналізу релевантної інформації для прийняття відповідних управлінських рішень.

Для інформаційної підтримки управління запасами в управлінському обліку використовують багато методів і моделей, зокрема: бюджетування; методи діагностики рівня запасів; метод «міні-макс»; модель економічного розміру замовлення; методи управління запасами за категоріями [1].

Бюджетування в управлінні запасами дозволяє контролювати витрати, планувати та координувати виробничі процеси, оптимізувати рівень запасів. Бюджетування потреби за елементами запасів (сировини, напівфабрикатів, готової продукції, товарів) здійснюється на основі взаємозв'язків і взаємозалежностей бюджету продаж, бюджету виробництва та бюджету використання матеріалів і бюджету придбання матеріалів. На основі виробничої програми, нормативів витрат на матеріали, а також з урахуванням інформації про їх залишки на складі розробляються бюджет потреби в матеріалах з кожного виду продукції, а потім визначають загальні потреби кожного виду виробничих запасів та загальні матеріальні витрати на виробництво загалом на підприємстві. Бюджет придбання розробляється з урахуванням зміни залишків запасів на початок та на кінець відповідного періоду та включає додатково графік оплати постачальникам. Таким чином, переваги бюджетування запасів: планування та координація – допомагає узгодити діяльність різних підрозділів, забезпечуючи оптимальний обсяг виробництва для підтримки бажаного рівня запасів готової продукції; оптимізація рівня запасів – дозволяє уникнути як дефіциту, так і надлишку запасів; складання бюджету виробництва на основі бюджету реалізації

допомагає визначити необхідний обсяг виробництва, щоб підтримувати оптимальний розмір запасів; економічний прогноз – допомагає прогнозувати майбутні потреби та витрати, пов'язані з запасами; основа для контролю – бюджет слугує нормативом для порівняння фактичних показників з плановими, що полегшує виявлення відхилень та причин, які їх спричинили; підтримка прийняття рішень – бюджет є інструментом для прийняття стратегічних рішень, що стосуються розвитку підприємства та управління ресурсами.

Діагностика рівня запасів передбачає оцінку інтенсивності їх використання, як важливої складової оборотних активів, з визначенням коефіцієнта оборотності запасів, коефіцієнта завантаження та середнього періоду їх оборотності як по підприємству загалом так і за видами запасів зокрема.

Для оптимізації розміру поточних запасів використовується ряд моделей, серед яких найбільшого поширення набула модель економічно обґрунтованого розміру замовлення, суть якої полягає у визначенні такого розміру замовлення, за якого сумарні витрати на оформлення замовлення та зберігання запасів будуть мінімальними [2]. При цьому витрати на доставку і зберігання демонструють різноспрямовану поведінку. З одного боку, збільшення партії поставки призводить до зниження витрат на поставку в розрахунку на одиницю запасів, а, з іншого боку, це призводить до зростання складських витрат на одиницю запасів. Для вирішення цього завдання застосовують методику розрахунку оптимальної партії поставки (Economic Order Quantity), відомої також як EOQ-модель або формула Уілсона. Проте, практичне застосування моделі передбачає ряд обмежень, які повинні бути дотримані при розрахунку оптимальної партії поставки: кількість споживаних запасів або закуповуваних товарів заздалегідь відомо, а їх споживання здійснюється рівномірно протягом усього планованого періоду; вартість організації замовлення та вартість однієї одиниці запасів залишаються незмінними протягом усього планованого періоду; час поставки є фіксованим; заміна одбракованих одиниць здійснюється миттєво; – мінімальний залишок запасів дорівнює нулю [2]. Таким чином, переваги застосування EOQ-моделі як інструмента управлінського обліку полягають насамперед забезпечити баланс між витратами на замовлення та витратами на зберігання, щоб сумарні витрати були мінімальними. А також в уникненні накопичення надлишкових запасів, що знижує витрати на їх зберігання та сприяє прискоренню обігу запасів, що відповідно покращує фінансові показники діяльності підприємства.

ABC-XYZ-аналіз, як метод управлінського обліку, дає можливість корегувати управління логістичними процесами через управління запасами різного роду та клієнтською базою підприємства. Застосування методики ABC-XYZ-аналізу здійснюється послідовно, спочатку ABC-аналіз, потім XYZ-аналіз та комбінація результатів двох етапів у матрицю ABC-XYZ. ABC-аналіз полягає у виявленні та оцінюванні кількісних значень небагатьох величин, частка яких у загальній сукупності вартісних показників найбільша. Завдяки цьому вдається сконцентрувати увагу на пріоритетних напрямках зниження собівартості продукції, а також визначити шляхи підвищення обсягів її реалізації. Даний

метод простий у використанні але є потужним інструментом управлінського обліку, що дозволяє виявити об'єкти, які потребують першочергової уваги.

Метод ABC-аналізу допомагає в розподілі зусиль з управління запасами відповідно до важливості предметів праці, тоді як XYZ-аналіз класифікує запаси залежно від характеру їх споживання, точності прогнозування змін у їх потребі. Накладання XYZ-аналізу на метод ABC-аналізу дає змогу розбити запаси на дев'ять блоків, кожен з яких характеризується на основі вартісних показників та потреби на даний вид запасів [3]. Застосування методу ABC-XYZ-аналізу запасів промислового підприємства та пов'язаними з ним логістичними процесами зумовлюється низкою переваг. До них передусім слід віднести універсальність методики, за допомогою якої можна проводити аналіз не лише запасів готової продукції, збутової діяльності загалом та процесів закупівлі, а й класифікувати споживачів та постачальників ресурсів, виокремлюючи серед них ключових гравців, яким має приділятися найбільша увага. Крім того, перевагами її застосування виступають можливість графічного та матричного представлення результатів, використання на різних рівнях управління

Отже, можна зробити висновок, що інформація управлінського обліку в основному призначена для надання допомоги внутрішнім користувачам приймати економічно обґрунтовані рішення щодо діяльності підприємства. Відповідно, вдало організований управлінський облік запасів покликаний забезпечити процес формування прибутку на підприємстві. Вирішити проблему налагодження ефективного управління витратами на забезпечення потреби запасів можливо тільки з позиції ефективного використання методів та прийомів управлінського обліку з даного напрямку. Зменшення витрат на зберігання запасів, їх нормування при виробництві продукції є джерелом економії оборотних коштів, і, як наслідок, збільшення прибутковості за рахунок зниження собівартості продукції і як наслідок, підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Список літератури

1. Марущак Л. Управлінський облік формування та використання запасів на підприємстві. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2014. Випуск 2 (11). С. 134-141. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2014/14mliznp.pdf>.
2. Пушкарь І.В., Шишкіна А.П. Модель Уілсона в управлінні запасами підприємства. *Фінансові стратегії інноваційного розвитку економіки*. 2022. №3(55). С. 51-53. URL: <https://journalsofznu.zp.ua/index.php/economics/article/view>
3. Шендерівська Л.П., Варварова А.К. ABC-XYZ аналіз в системі управління запасами підприємства. *Підприємництво і торгівля*. № 41. 2024 С. 126-136. URL: <https://doi.org/10.32782/2522-1256-2024-41-16>

ПРОБЛЕМАТИКА ОБЛІКОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВА

Скорнякова Юлія Борисівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування,
Запорізький національний університет, Україна

Сейсебаєва Наталія Григорівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування,
Запорізький національний університет, Україна

Конух Лариса Анатоліївна,

Запорізький національний університет, Україна

Організація та подальша господарська підприємницька діяльність переважної більшості сучасних підприємств потребує суттєвих інвестицій у забезпечення необхідними основними засобами – матеріальними активами багаторазового використання, що експлуатуються у виробництві продукції, робіт, послуг, задля організації торгової діяльності та здійснення процесу управління підприємством. Варто зазначити, що від технічного та технологічного рівня, а також від ефективності використання наявних основних засобів принципово залежать результати діяльності підприємства, його фінансовий стан та конкурентоспроможність. Таким чином управління основними засобами є важливою складовою управління підприємством. В свою чергу прийняття дієвих управлінських рішень потребує якісної інформаційної підтримки, що й актуалізує проблематику організації на будь-якому підприємстві якісної системи обліку основних засобів.

Першим обов'язковим кроком на шляху організації якісного обліку основних засобів є вирішення питання їх ідентифікації, адже потрібно чітко визначити дану облікову категорію. За своєю сутнісною обліковою природою основні засоби є активами, тобто ресурсами, що «контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому» [1]. Основним нормативним документом, що у вітчизняній обліковій практиці регулює питання організації обліку основних засобів є Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби». Відповідно до даного нормативного документу основними засобами визнаються «матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, виконання робіт і надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або

операційного циклу, якщо він довший за рік)» [2].

Досліджуючи облікову природу основних засобів варто зазначити, що йдеться про активи матеріальні, для яких матеріальна форма є безпосередньою цінністю і відповідно втрата підприємством матеріальної форми такого активу (наприклад, в наслідок фізичного знищення або крадіжки) означатиме його втрату, незважаючи на збереження формального права власності. Це принципово відрізняє основні засоби від таких необоротних активів як нематеріальні активи або довгострокові фінансові інвестиції. Іншою принциповою ідентифікаційною особливістю основних засобів є багаторазовий характер їх використання, адже в процесі експлуатації вони зберігають свою натурально-речову форму, а втрата споживчих властивостей відбувається поступово протягом тривалого періоду часу. Саме це відрізняє основні засоби від таких матеріальних активів як виробничі засоби, готова продукція чи товари, адже зазначені активи можуть бути використані в господарській діяльності лише один раз або шляхом їх фізичного споживання, що призводить до разової втрати споживчих властивостей, або шляхом їх реалізації, задля якої їх утримують у складі активів.

Важливою ідентифікаційною характеристикою основних засобів, яка прямо визначена у НП(с)БО 7 «Основні засоби», є очікуваний строк корисного використання (експлуатації), який має перевищувати один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік). Саме таким чином і у вітчизняній, і у міжнародній обліковій практиці конкретизується питання тривалого використання основних засобів як активів. З цього приводу варто зазначити, що саме завдяки цій ідентифікаційній ознаці здійснюється розмежування облікових категорій «основні засоби» і «малоцінні швидкозношувані предмети». Так, Інструкцією про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій передбачено, що «до малоцінних та швидкозношуваних предметів належать предмети, що використовуються протягом не більше одного року або нормального операційного циклу, якщо він більше одного року, зокрема: інструменти, господарський інвентар, спеціальне оснащення, спеціальний одяг тощо» [3]. Таким чином, малоцінними швидкозношуваними предметами визнаються матеріальні активи багаторазового використання, які поступово втрачають свої споживчі властивостей в наслідок експлуатації, очікуваний термін якої не перевищує одного року. Саме такий нетривалий очікуваний строк корисного використання відрізняє малоцінні швидкозношувані предмети від основних засобів. Варто звернути увагу на те, що вартість одиниці (об'єкта) малоцінних швидкозношуваних предметів до уваги під час ідентифікації не береться, принциповим визнається саме строк корисного використання.

Особливої уваги заслуговує питання ідентифікаційного облікового розмежування основних засобів і малоцінних необоротних матеріальних активів. Враховуючи, що як до першої, так і до другої облікової категорії належать матеріальні активи багаторазового використання із очікуваним строком корисного використання (експлуатації) більше одного року, розмежування має бути здійснене іншим чином, а саме шляхом запровадження певної вартісної

межі. Відповідно матеріальні активи багаторазового використання із очікуваним строком корисного використання більше одного року та вартістю за об'єкт (одиницю або комплект) більшою за встановлену вартісну межу визнаються основними засобами, а аналогічні активи із меншою вартістю – малоцінними необоротними матеріальними активами.

Розгорнуто схема облікової ідентифікації основних засобів представлена на рисунку 1.

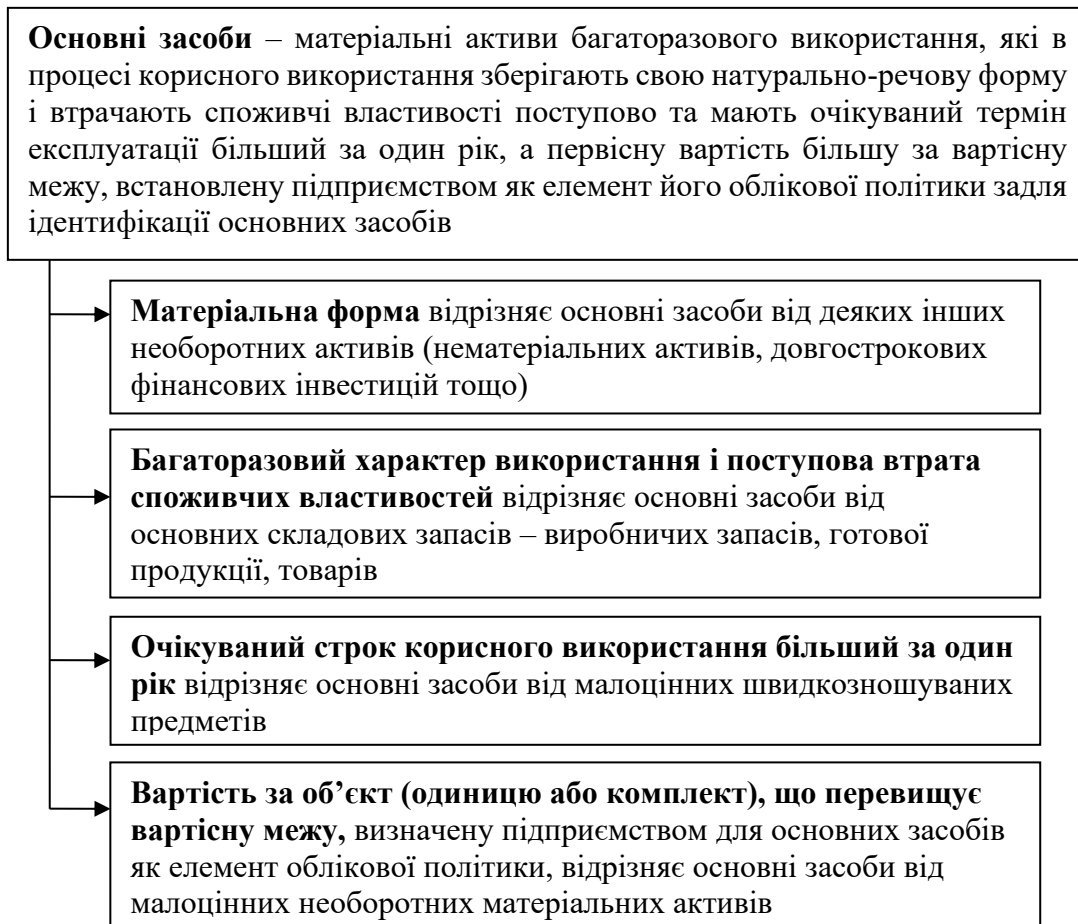

Рисунок 1. Схема облікової ідентифікації основних засобів

У вітчизняних нормативних документах, які регулюють питання організації та ведення бухгалтерського обліку та формування фінансової звітності, відсутнє як будь-яке конкретне визначення вартісної межі ідентифікації основних засобів, так і рекомендації щодо її визначення. Відповідно в площині організації бухгалтерського обліку та формування фінансової звітності як за національними стандартами обліку, так і за міжнародними стандартами фінансової звітності вітчизняні підприємства мають повне право самостійно визначати вартісну межу ідентифікації основних засобів та відповідно їх виокремлення від малоцінних необоротних матеріальних активів, які зокрема можуть в подальшому амортизуватися із використанням спрощених методів, передбачених п. 27 НП(с)БО 7 «Основні засоби». Вартісна межа ідентифікації основних засобів є елементом облікової політики підприємства і відповідно має бути передбачена у

документах, що визначають (встановлюють) її на підприємстві (наприклад, у наказі або положенні про облікову політику).

У той же час досліджуючи вітчизняну практику вартісної ідентифікації основних засобів варто зазначити, що у площині податкового законодавства (відповідно для регулювання питання оподаткування) така вартісна межа чітко передбачена. Так пп. 14.1.138 Податкового кодексу України визначено, що «основні засоби – матеріальні активи ..., що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 20000 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік)» [4].

Відповідно наявна поширена практика, коли орієнтуючись на вартісну межу, передбачену податковим законодавством, вітчизняні підприємства, що є платниками податку на прибуток підприємства, встановлюють і в площині ведення бухгалтерського обліку та задля формування фінансової звітності аналогічну вартісну межу ідентифікації основних засобів на рівні 20000 грн. за одиницю або комплект. В певному сенсі це спрощує процедуру визначення зобов'язань платника з податку на прибуток підприємства. В той же час варто визнати, що для потреб бухгалтерського обліку та формування фінансової звітності підприємство має право передбачити в обліковій політиці й іншу вартісну межу для ідентифікації основних засобів. Звісно, для платників податку на прибуток, що мають враховувати податкові різниці з податку на прибуток, це призведе до додаткових розрахунків та обліку задля визначення зобов'язань з даного податку. Таким чином підприємство може встановити вартісну межу для ідентифікації основних засобів в площині бухгалтерського обліку на рівні 50000 грн. або 100000 грн., але для платників податку на прибуток, що зобов'язані враховувати податкові різниці з податку на прибуток, це жодним чином не вплине на зобов'язання з податку на прибуток, тобто не призведе до оптимізації податкових платежів. Але питання встановлення більшої за 20000 грн. вартісної межі ідентифікації основних засобів може бути використане задля оптимізації податкового навантаження тими платниками податку на прибуток підприємства, які мають право і прийняли відповідне рішення не коригувати фінансовий результат бухгалтерського обліку на різниці з податку на прибуток в ході визначення зобов'язань з даного податку.

Підсумовуючи питання облікової ідентифікації основних засобів як важливої складової активів будь-якого сучасного підприємства, зазначимо, що, на нашу думку, визначення щодо облікової сутності основних засобів варто формулювати таким чином: основні засоби – матеріальні активи багаторазового використання, які в процесі корисного використання зберігають свою натурально-речову форму і втрачають споживчі властивості поступово та мають очікуваний термін експлуатації більший за один рік, а первісну вартість більшу за вартісну межу, встановлену підприємством як елемент його облікової політики задля ідентифікації основних засобів. Таким чином акцентуються всі

основні значущі аспекти такої ідентифікації і чітко виконується виокремлення основних засобів від інших активів, зокрема, від малоцінних необоротних матеріальних активів. Саме якісна облікова ідентифікація основних засобів дозволяє на наступному етапі визначити основні складові організації обліку основних засобів, зокрема облік надходження основних засобів та визначення їх первісної вартості, відображення в обліку поступової втрати споживчих властивостей і вартості основних засобів в наслідок їх експлуатації шляхом їх амортизації – поступового перенесення вартості основних засобів до витрат, облік витрат на ремонт та поліпшення основних засобів, переоцінку вартості основних засобів, облік вибуття основних засобів за різними напрямками – від реалізації до ліквідації.

Список літератури

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. Дата оновлення: 03.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення 31.10.2025).
2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» : Наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. № 92. Дата оновлення: 29.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00#Text> (дата звернення 31.10.2025).
3. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291. Дата оновлення: 13.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text> (дата звернення 31.10.2025).
4. Податковий Кодекс України : Закон України від 02.12.2011 р. № 2755-VI. Дата оновлення: 05.10.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 31.10.2025).

ВІДОБРАЖЕННЯ В СВІДОМОСТІ СУБ'ЄКТА ПРИ ВЧИНЕННІ УМИСНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ОКРЕМИХ ОБ'ЄКТИВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ВЧИНЮВАНОВОГО ДІЯННЯ

Вереша Роман Вікторович

Проректор з наукової роботи
та освітніх інновацій
Академії адвокатури України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Вважається, що суспільно небезпечним може бути лише таке діяння, яке за своїми об'єктивними та фактичними властивостями здатне заподіяти шкоду певним об'єктам, які охороняються кримінальним законом [1, с. 94–107; 2]. Урахування об'єкта при визначенні суспільної небезпечності кримінального правопорушення є необхідним, оскільки він є обов'язковим елементом складу кримінального правопорушення, а тому за умови його відсутності не можна говорити про кримінальне правопорушення узагалі. Саме тому об'єктивна спрямованість діяння при умислі на певний об'єкт кримінального правопорушення є одним з критеріїв суспільної небезпечності вчинюваного діяння, який обов'язково має охоплюватися свідомістю особи, яка вчинює умисне кримінальне правопорушення. Хоча існують і протилежні позиції. Зокрема, зазначається, що при умислі об'єкт кримінального правопорушення може і не охоплюватися свідомістю винуватого. Необхідно зауважити, що суб'єкт кримінального правопорушення, усвідомлюючи, на який об'єкт спрямована його кримінально протиправна діяльність, водночас може не знати, на який юридично значущий об'єкт посягає. При цьому суб'єкт кримінального правопорушення повинен розуміти, що посягає на певні блага (цінності), які утворюють родовий об'єкт (наприклад, якщо особа дає завідомо неправдиві показання, вона розуміє, що вчинює кримінальне правопорушення проти правосуддя, але не усвідомлює, що безпосередньо посягає на відносини у сфері отримання достовірних доказів). Тому при вчиненні умисного кримінального правопорушення суб'єкт охоплює своїм умислом характер об'єкта посягання, розуміє, на сферу яких відносин посягає, і у загальних рисах усвідомлює безпосередній об'єкт вчинюваного кримінального правопорушення.

Також на рівень усвідомлення особою суспільної небезпечності вчинюваного діяння впливає і розуміння нею соціальної значущості інших фактичних обставин діяння, які в теорії кримінального права називаються факультативними ознаками об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення (наприклад, місце, час, спосіб, засіб, знаряддя, обстановка вчинення кримінального правопорушення). Інколи психічне ставлення суб'єкта до таких обставин не охоплюється інтелектуальним моментом умислу. При

цьому необхідно зазначити, що тут ідеться про випадки, коли суб'єкт кримінального правопорушення повинен усвідомлювати ці ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, оскільки вони змінюють соціальну значущість таких діянь і у випадках, передбачених КК України, справляють визначальний вплив на суспільну небезпечність конкретного кримінального правопорушення. Таким чином, факультативні ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, які включені як обов'язкові до складу конкретного кримінально протиправного діяння, є обов'язковим предметом усвідомлення при умислі.

Неоднозначністю також характеризується проблема усвідомлення протиправності при умислі. Слід зазначити, що проблема необхідності існування такої ознаки умисної форми вини, як усвідомлення протиправності діяння, є найбільш дискусійною. Деякі вчені підкреслюють, що ознакою умислу має бути усвідомлення протиправності діяння з причини виключно позитивістського підходу до проблеми умисної форми вини і називають основою умислу саме кримінальну протиправність [3]. Інші ж вважають недоцільним включати до змісту умислу усвідомлення протиправності діяння. Також висловлюється думка про те, що усвідомлення протиправності ототожнюється з усвідомленням суспільної небезпечності вчинюваного діяння.

Однією з ознак умислу є усвідомлення особою протиправності свого діяння, при цьому умисел як форма вини свідчить про спрямованість волі на вчинення протиправних діянь. Тут діє принцип, за яким «незнання закону не звільняє від юридичної відповідальності». Однак він не завжди спрацьовує, а тому усвідомлення протиправності не може визнаватись обов'язковою ознакою умисної форми вини поряд з усвідомленням суспільної небезпечності вчинюваного діяння.

Протиправність визначається волею законодавця, але не можна вважати, що вона не характеризується об'єктивними ознаками: криміналізація діяння є способом відображення (закріплення) у законі суспільної небезпечності, що об'єктивно існує, а тому з моменту встановлення кримінальної відповідальності за конкретне діяння протиправність останнього трансформується в об'єктивну ознаку даного діяння. Усвідомлення протиправності діяння може включатися в ознаку усвідомлення при умислі, коли у кримінально-правовій нормі прямо вказується на таку ознаку кримінального правопорушення, як усвідомлення незаконності діяння (наприклад, незаконна порубка лісу, що передбачено у ст. 246 КК України).

Суспільна небезпечність є однією з основних ознак кримінального правопорушення (поряд із протиправністю, винуватістю, караністю) [4]. Деякі вчені вважають, що суспільна небезпечність є тією ознакою, яка відрізняє кримінальне правопорушення від інших правопорушень. Крім того, суспільна небезпечність є однією з підстав криміналізації діянь [5, с. 25, 29].

У кримінальному праві також існує точка зору щодо можливості й навіть необхідності відмовитися від такої ознаки умислу, як усвідомлення винуватою особою суспільної небезпечності свого діяння. Проте у даному випадку не можна

забувати про природу усвідомлення суб'єктом кримінального правопорушення суспільної небезпечності діяння. Усвідомлення суспільної небезпечності свого діяння винуватою особою є однією з кримінально-правових презумпцій. Вчений висловлює думку про те, що заперечення обов'язковості усвідомлення суспільної небезпечності діяння сприяє віднесенню принципу вини до «сумнівних презумпцій». Однак потрібно враховувати, що правовий принцип вини має морально-етичне походження.

У деяких випадках особа, яка вчинює певне діяння, не вважає, що воно є суспільно небезпечним, хоча і є караним згідно з нормами КК України. Наприклад, у більшості випадків, якщо особа створює місце розпусти (ст. 302 КК України), вона, як правило, знає, що такі дії заборонені кримінальним законодавством, але не вбачає у цьому ніякої суспільної небезпечності.

Деякі вчені ототожнюють поняття усвідомлення суспільної небезпечності діяння з передбаченням суспільно небезпечних наслідків кримінального правопорушення, хоча така позиція є неточною. Зокрема, усвідомлення суспільної небезпечності з точки зору мотивації суб'єкта – елемент побічний і другорядний. Усвідомлювати суспільну небезпечність діяння можна лише при передбаченні суспільно небезпечних наслідків, тому не власне передбачення є похідним від усвідомлення суспільної небезпечності, а навпаки. Однак, передбачення належить до розвитку причинного зв'язку між діянням і можливими або неминучими наслідками. Крім того, потрібно враховувати відмінність між термінами «усвідомлення» та «передбачення». Як уже зазначалося вище, усвідомлення – це певне відображення у свідомості особи всіх об'єктивних обставин кримінального правопорушення. Передбачення – це лише припущення того, що щось відбудеться в реальності. Тому усвідомлення суспільної небезпечності діяння не може ототожнюватись із передбаченням настання суспільно небезпечних наслідків.

Також не можна погодитися з тим, що усвідомлення суспільної небезпечності діяння не вимагає спеціального доведення по кожному кримінальному провадженню, оскільки здатність усвідомлювати соціальне значення своїх вчинків є властивою кожній особі на основі її життєвого досвіду і здобутих знань. У цілому з точки зору психології така думка є правильною: свідомість осудної особи, яка досягла віку кримінальної відповідальності, має відображати кожен акт її поведінки. У випадку вчинення кримінального правопорушення свідомість констатує певний акт поведінки і має відбутись усвідомлення суспільної небезпечності цього діяння. Тому при кваліфікації кримінального правопорушення необхідно встановити, що у свідомості особи відобразилися всі об'єктивні обставини, які відрізняють нормальну поведінку від суспільно небезпечної. Наприклад, вчинення певного діяння, яке має ознаки кримінального правопорушення в разі крайньої необхідності, яке в конкретних умовах не є суспільно небезпечним.

Список літератури:

1. Кримінальне право України. Загальна частина : Навчальний посібник. – Вид. 11-те, перероб. та допов. Київ: Алерта, 2025. 610 с.
2. Кримінальне право. Загальна частина: мультимед. навч. посіб. / А. В. Савченко, Е. М. Кісілюк, О. В. Процюк, І. А. Вартилецька, О. В. Микитчик та ін. URL: http://www.naia.kiev.ua/books/mnp_krim_pravo_zag/Files/Lec/T1/T1_P3.html (дата звернення: 12.10.2025 р.)
3. Гаряева А. М., Муренко Е. Л. Принцип презумпции невиновности в украинском законодательстве. *Вісник НТУ «ХПІ»*. 2013. № 69(1042). С. 31–36.
4. Оболенський Ю. Б. Кримінальне право: курс лекцій / Севастопольський ін-т банківської справи УАБС НБУ. Севастополь, 2011. URL: <http://www.studfiles.ru/preview/5391063/page:2/> (дата звернення: 10.10.2025 р.)
5. Омельчук О. М. Контрабанда за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2002. 239 с.

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Халіна Олена Василівна
к.е.н., доцент кафедри ММВП ІПМТ
НУ «Львівська політехніка»

Халін Юрій Олександрович,
магістр НУ «Львівська політехніка»

В умовах динамічного економічного середовища, швидкого технологічного прогресу, масштабного впливу цифрових технологій та постійно зростаючих ризиків, господарської діяльності, особливої актуальності набуває питання пошуку нових підходів до формування механізму антикризового управління підприємством в умовах цифрових трансформації.

Сьогодні цифрова трансформація охоплює всі сфери економіки, створюючи нові можливості для підвищення ефективності бізнес-процесів та інноваційного розвитку суб'єктів господарювання. Водночас цифровізація може супроводжуватися зростанням ризиків і загроз економічній безпеці підприємства.[2] У зв'язку з цим виникає необхідність формування інноваційного механізму антикризового управління підприємством, який би поєднував принципи антикризового менеджменту з можливостями цифрової трансформації. Такий механізм спрямований на мінімізацію загроз економічній безпеці та максимізацію ефективності інноваційних рішень.

Характер впливу цифрового середовища має дуальну природу – з одного боку воно сприяє підвищенню інноваційного потенціалу підприємств, розширює інструментарій управлінських рішень та забезпечує більш якісне прогнозування ризиків та кризових ситуацій в процесі господарювання. З іншого боку – цифровізація формує нові виклики та ризики пов'язані з кіберзагрозами, інформаційною безпекою, високою швидкістю технологічних змін і необхідністю адаптації управлінських процесів до нових цифрових реалій. Таким чином, ефективність антикризового менеджменту значною мірою залежить від здатності підприємства поєднувати переваги цифрових інструментів із раціональним управлінням цифровими ризиками та забезпеченням стійкості фінансово-господарської системи.

Більшість існуючих антикризових моделей управління вже інтегрують інноваційний підхід, що проявляється у використанні цифрових технологій як дієвого інструменту підвищення ефективності управлінських процесів, адаптивності підприємства та його конкурентоспроможності. Водночас зберігається потреба у подальшому розвитку теоретико-методичних засад формування інноваційного механізму антикризового управління, який враховує

потенціал і рівень цифровізації підприємства та забезпечує збалансоване використання переваг цифрових технологій і мінімізацію супутніх ризиків.

Потенціал цифровізації підприємства визначає його здатність ефективно інтегрувати цифрові технології в управлінські та операційні процеси. Рівень цифровізації відображає фактичний стан інтеграції цифрових технологій у діяльність підприємства. Оцінка потенціалу і рівня цифровізації підприємства дає змогу визначити найбільш ефективні цифрові інструменти для моніторингу й прогнозування кризових явищ, передбачити можливі цифрові ризики та адаптувати стратегію антикризового управління до рівня цифрової зрілості підприємства [1; 3].

Ефективне формування інноваційного механізму антикризового управління підприємством передбачає досягнення оптимального балансу між використанням переваг цифрових технологій та управлінням ризиками, які супроводжують процес цифрової трансформації. Збалансований підхід до формування механізму антикризового управління в умовах цифрових трансформацій передбачає системне поєднання інноваційності, безпеки та гнучкості управління. Це досягається шляхом:

- поетапного впровадження цифрових рішень із попереднім оцінюванням їх впливу на ключові бізнес-процеси;
- формування внутрішньої політики цифрової безпеки, що включає управління кіберризиками, контроль доступу до даних і моніторинг технологічних збоїв;
- підвищення цифрових компетенцій персоналу та розвитку цифрової культури підприємства;
- створення резервних систем збереження і відновлення даних, що забезпечують стійкість до технічних збоїв і зовнішніх загроз;
- застосування аналітичних інструментів для прогнозування можливих кризових ситуацій, спричинених як внутрішніми, так і зовнішніми цифровими факторами.

Таким чином, збалансоване використання цифрових технологій полягає не лише у максимізації їх переваг, а й у побудові системи передбачення, запобігання та нейтралізації ризиків цифрової трансформації, що супроводжують цифрову модернізацію підприємства. Це дозволяє забезпечити сталий розвиток, підвищити адаптивність і конкурентоспроможність бізнесу в умовах цифрової економіки.

Інноваційний механізм антикризового управління підприємством в умовах цифрових трансформацій включає дві взаємопов'язані складові: позитивні ефекти цифровізації та систему управління цифровими ризиками. Взаємодіючи між собою, ці складові формують підґрунтя для раціонального використання цифрових інструментів на основі оцінки рівня цифрової зрілості підприємства, що і є центральним елементом запропонованого механізму.

Саме завдяки об'єктивній оцінці цифрової зрілості підприємства забезпечується раціональне використання цифрових інструментів і досягається

баланс між інноваційними можливостями та ризиками, що , у свою чергу, підвищує антикризову стійкість і сприяє сталому розвитку підприємства.

Запропонований механізм інтегрує цифрові інструменти та систему управління цифровими ризиками, створюючи замкнутий цикл, який постійно вдосконалює процеси, мінімізує загрози та максимізує ефект інноваційних рішень.

Підсумовуючи, слід зазначити, що інноваційний механізм антикризового управління підприємством в умовах цифрової трансформації є ключовим чинником підвищення його стійкості до зовнішніх викликів, сприяє ефективному використанню ресурсного потенціалу, також забезпечує стратегічну стабільність і конкурентоспроможний розвиток у динамічному цифровому середовищі.

Список літератури

1. Пожуєва Т, Щеголоватих Д . Цифрові технології в антикризовому управлінні. *Економічний аналіз*, 2024. Том 34. № 2 С. 407- 420 URL : <https://doi.org/10.35774/econa2024.02>. (дата звернення 11.10.2025 р.)
2. Попик Н.В., Палей Д. А. , Кондра Є.Ю. Впровадження та оцінка інноваційних рішень в антикризовому управлінні. 2025. *Економіка та суспільство* №.71 URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-71-119> (дата звернення 11.10.2025 р.)
3. Самойленко В.В. Удосконалення методів антикризового менеджменту в умовах сучасних інформаційних технологій *Ефективна економіка*, 2020. № 4 URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.4.103> (дата звернення 12.10.2025 р.)
4. Сойма С.Ю., Білоусько Т.Ю., Вдовічена О.Г. Цифровізація антикризового менеджменту підприємства в умовах війни. 2022. *Економіка та суспільство* №.44 URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-115> (дата звернення 11.10.2025 р.)

VITAMIN D AS A BIOMARKER OF AFFECTIVE DISORDERS IN WOMEN

Anzhela Bob

Associate Professor, Department of Internal Medicine #1
I. Horbachevsky Ternopil National Medical University

Relevance. Vitamin D is involved not only in the regulation of calcium-phosphorus metabolism, but also affects the neurotransmitter systems of the brain, in particular the serotonergic and dopaminergic, which determines its potential role in the development of depressive states (1). Today, an estimated 840 million people worldwide suffer from depression, with women being affected more often than men (by a ratio of approximately 2:1). Proven gender differences in depression first emerge in adolescence, with high rates in older age (2). In conditions of military aggression, there is a sharp increase in the level of stress, anxiety and depressive disorders, especially among women, who often bear a double psychological and social responsibility - for children, themselves, and the homeland (3). In parallel, vitamin D deficiency is spreading due to limited sun exposure, dietary changes, and chronic fatigue (4). The relevance of the study is due to the need to identify biochemical factors that may modify the course of depression in women during crisis events.

Objective: To examine the relationship between vitamin D levels and symptoms of depression and anxiety in women during wartime.

Materials and methods of the study. A clinical examination of 56 perimenopausal women living in areas affected by military operations was conducted. The women were aged from 41 to 54 years, the average age was (47.88 ± 1.48) years. The assessment of psychoemotional and autonomic disorders was carried out using psychological methods. The hospital scale (HADS) was used to screen for anxiety and depression. The Montgomery-Asberg Depression Rating Scale (MADRS) was used to assess the severity of depression. Serum 25(OH)D concentration was measured by enzyme-linked immunosorbent assay using a Roche Cobas E411 analyzer.

Results of the study. A smaller proportion (20%) were women aged 41 to 45 years, 26% were women aged 46 to 50 years, more than half of the women (54%) were aged 51 to 56 years. Among the examined women, a normal level of 25(OH) in the blood serum was found in 8.6% of cases, insufficiency in 25.7% of cases, and deficiency in 65.7%. The correlation analysis between the level of 25(OH)D and age in women revealed a direct reliable relationship of medium strength (Pearson correlation coefficient $r=0.491$, $p<0.05$), which confirms the decrease in the activity of vitamin D synthesis in the body with age. In the studied sample of patients, 17 people (48.6%) were diagnosed with mental disorders. The structure of mental disorders was dominated by a mild depressive episode (29.4%) and mixed anxiety and depressive disorders.

Conclusions. Among the examined women, vitamin D deficiency was detected in 65.7%. A moderate correlation between the level of 25(OH)D in serum and age of the

examined women was proven. Considering the detected deficiency of 25(OH)D in perimenopausal women, vitamin D preparations should be recommended for prescription. No statistically significant correlation was found between vitamin D and the severity of affective and cognitive disorders in patients. Thus, the development of affective disorders in perimenopause has a polyetiological nature, including the role of psychogenic, involutional and vascular factors.

References

1. Jahan-Mihan A, Stevens P, Medero-Alfonso S, Brace G, Overby LK, Berg K, Labyak C. The Role of Water-Soluble Vitamins and Vitamin D in Prevention and Treatment of Depression and Seasonal Affective Disorder in Adults. *Nutrients*. 2024 Jun 17;16(12):1902.
2. Sharma M, Kalra S. Vitamin D and Menopause. *J Pak Med Assoc*. 2024 Apr;74(4):815-817.
3. Chudzicka-Czupala A, Hapon N, Chiang SK, Żywiłek-Szeja M, Karamushka L, Lee CT, Grabowski D, Paliga M, Rosenblat JD, Ho R, McIntyre RS, Chen YL. Depression, anxiety and post-traumatic stress during the 2022 Russo-Ukrainian war, a comparison between populations in Poland, Ukraine, and Taiwan. *Sci Rep*. 2023 Mar 3;13(1):3602
4. Grygorieva NV, Solonenko TY, Musiienko AS, Bystriyska MA. Vitamin D deficiency in Ukraine: current evidence. *BMC Nutr*. 2023 Mar 14;9(1):49. doi: 10.1186/s40795-023-00706-z. PMID: 36918995; PMCID: PMC10014139.

INFLUENCE OF NICOTINE PRODUCTS ON THE CONDITION OF ORAL TISSUES AND ITS FORENSIC SIGNIFICANCE

Bohdan Kravchenko

Postgraduate Student, Dentist
Shupyk National University of Health of Ukraine

Abstract

The use of nicotine products — cigarettes, tobacco heating systems, and smokeless (application) tobacco — causes complex changes in oral tissues that have not only clinical but also forensic significance. Morphological, chromatic, and microscopic alterations of the mucosa, enamel, and periodontium can serve as odontological markers of tobacco exposure in personal identification, habit duration estimation, or reconstruction of trauma circumstances and lifestyle.

Materials and Methods

The study was conducted at the private dental clinic “GooDDentist” (September 2023 – April 2024) and included 44 participants divided into three groups: cigarette smokers, users of tobacco heating systems (HNB), and consumers of smokeless tobacco (snus). The indices DI-S, CI-S, MGI, and DMFT, as well as photometric enamel coloration characteristics after MIRA-2-TON application, were assessed. Statistical analysis was performed using SPSS v.25 (ANOVA, $p < 0.05$).

Results

The highest caries rate (DMFT = 13.0) was found among cigarette smokers; HNB users demonstrated the greatest levels of biofilm accumulation (DI-S = 3.05; CI-S = 2.90), while snus consumers showed the highest gingivitis index (MGI = 3.60). Characteristic morphological features included enamel pigmentation, hyperkeratosis and leukoplakia in areas of tobacco contact, gingival recession, and enamel microcracks — all of which may be detected during forensic odontological examination.

Comparison of DMFT index values among cigarette smokers, HNB users, and snus consumers.

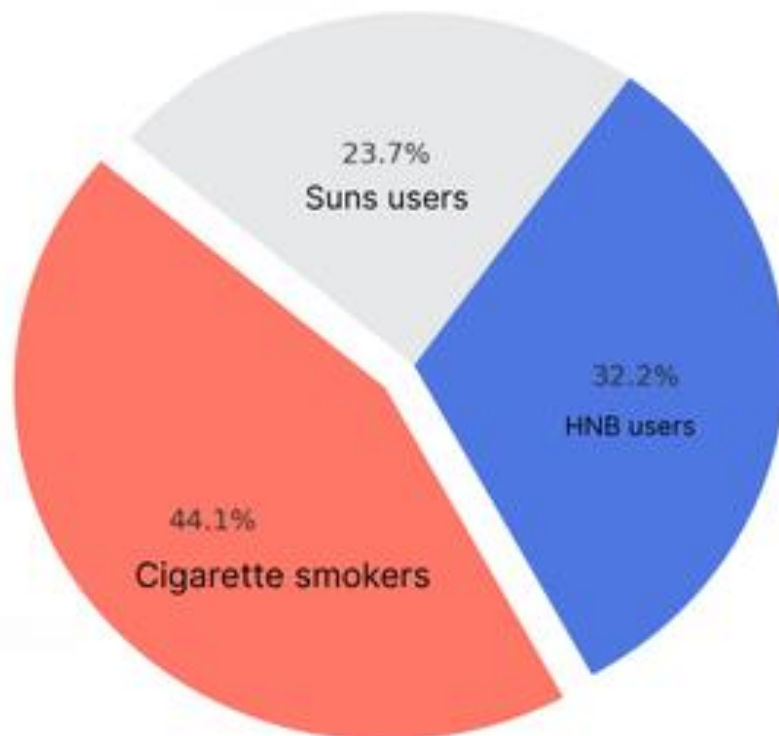

Fig. 1. Comparison of DMFT index values among cigarette smokers, HNB users, and snus consumers.

Forensic Significance

Identification value. Tobacco-related lesions form reproducible morphological patterns, allowing their use as supplementary individualizing features in cases involving unidentified remains.

Diagnosis of antemortem injuries. The presence of active inflammatory reaction or pigmentation indicates vital contact with tobacco products.

Forensic-hygienic expertise. Analysis of plaque structure and biofilm chemical composition enables differentiation of tobacco types.

Assessment of tobacco history. The depth of enamel pigmentation, gingival recession, and calculus severity can serve as indicators of the duration of tobacco use.

Conclusions

- 1.The type of nicotine product determines a specific pattern of oral tissue damage — cariesogenic, biofilm-related, or inflammatory.
- 2.Morphological manifestations of tobacco aggression possess expert value in forensic odontology.
- 3.It is recommended to introduce standardized “odontological passports of tobacco-induced changes” for forensic dental experts.
- 4.The application of a three-stage preventive protocol reduces clinical risks and enhances the informative value of forensic examination.

References

1. Kravchenko B., Lykhota K. Health effects of nicotine products on oral tissues: Prevention approaches. *Bulletin of Medical and Biological Research*. 2024; 6(4): 76–87.
2. Kravchenko B. Comparative Analysis of Statistical Data and Oral Hygiene Indices among Different Groups of Smokers. Kyiv: Shupyk NHUOZ of Ukraine, 2024.
3. Pilin A., Šimůnek A. *Forenzní stomatologie*. Praha: Karolinum, 2018.
4. Senn D.R., Weems R.A. *Manual of Forensic Odontology*. 5th ed. Boca Raton: CRC Press, 2013.
5. Pretty I.A. The 21st century forensic dentist – an overview of roles and responsibilities. *Br Dent J*. 2013; 215(7): 353–360.
6. World Health Organization. *Tobacco and oral health: A call for action*. Geneva: WHO, 2017.

COMPARATIVE SURVEY OF PATIENTS WITH VARICOSE VEIN DISEASE OF THE LOWER LIMB SUPERFICIAL VEINS AND TYPE 2 DIABETES MELLITUS DURING TREATMENT WITH DIFFERENT THERMAL ABLATION TECHNIQUES

Kikhtiak Taras

Andriyovych; Postgraduate student of the Department of Surgery № 2, State Non-Profit Enterprise “Danylo Halytskyi Lviv National Medical University”, Vascular surgeon at Communal noncommercial enterprise of Lviv regional council “Lviv regional clinical hospital”, Lviv, Ukraine

Moskva Khrystyna Andriivna;

DM, Ph.D, Sci.D., Associate professor, Endocrinology Department, State Non-Profit Enterprise “Danylo Halytsky Lviv National Medical University”, Lviv, Ukraine

Kikhtyak Olesya Pavlivna;

DM, Ph.D., Sci.D., Professor, Endocrinology Department, State Non-Profit Enterprise “Danylo Halytsky Lviv National Medical University”, Lviv, Ukraine

Objective. To compare endovenous laser ablation (EVLA, 1470 nm wavelength) and radiofrequency ablation (RFA) in the treatment of patients with varicose vein disease (VVD) and type 2 diabetes mellitus (T2DM) based on individual and standardized questionnaires.

Materials and Methods. The study included 98 patients who presented to the Department of Vascular Surgery of the Lviv Regional Clinical Hospital and the private medical center “Korona” between 2022 and 2024 with VVD and T2DM, without a history of prior surgical treatment for these conditions. Patients were divided into two groups (Group I – VVD; Group II – VVD + T2DM), each comprising two subgroups (EVLA-I, RFA-I and EVLA-II, RFA-II). Follow-up examinations were conducted before treatment (Visit 1), on day 3 (Visit 2), and one month after treatment (Visit 3). During each visit, patients were evaluated using the VCSS (Varicose Clinical Severity Score), VAS (Visual Analogue Scale), and an individual self-administered questionnaire (SAQ).

Results. VCSS scores decreased significantly ($p < 0.05$) after one month of treatment in all subgroups of both the VVD and VVD + T2DM groups, indicating the efficacy of both thermal ablation techniques (from 17.6 ± 1.11 to 13.2 ± 1.01 in EVLA-I; from 17.5 ± 1.2 to 12.1 ± 0.45 in RFA-I; from 20.1 ± 1.28 to 16.2 ± 0.67 in EVLA-II; and from 19.9 ± 1.14 to 15.6 ± 0.7 in RFA-II). Comparing pain intensity by the VAS

scale between EVLA-I vs. RFA-I and EVLA-II vs. RFA-II revealed a statistically significant difference ($p < 0.05$) at Visit 1 (4.6 ± 0.40 vs. 2.8 ± 0.28 for EVLA-I; 4.5 ± 0.35 vs. 2.7 ± 0.18 for RFA-I) and Visit 2 (3.5 ± 0.21 vs. 2.3 ± 0.19 for EVLA-II; 3.2 ± 0.28 vs. 2.2 ± 0.2 for RFA-II), suggesting higher pain intensity following EVLA regardless of patient group. At Visit 1, 47 % of patients in EVLA-I and 55 % in RFA-I reported no complaints; after one month (Visit 3), these rates increased to 91 % and 97 %, respectively. The choice of thermal technique did not significantly influence the “no complaints” rate between Visits 1 and 3. In the VVD + T2DM group, the increase in the “no complaints” parameter was less pronounced, suggesting that carbohydrate metabolism disorders affect postoperative recovery. This was reflected in the higher incidence and duration of neurological symptoms (numbness, tingling).

Conclusions. Total VCSS scores significantly decreased after one month in both study groups, regardless of the chosen thermal ablation method. RFA was associated with less pain compared to EVLA during and three days after treatment in both groups. Based on the self-administered questionnaire, RFA demonstrated fewer complications such as numbness and tingling after one month, while these paresthetic symptoms were more pronounced in patients with VVD + T2DM regardless of the ablation method.

References

1. Наказ МОЗ України від 24.07.2024 № 1300 “Про затвердження Уніфікованого клінічного протоколу первинної та спеціалізованої медичної допомоги “Цукровий діабет 2 типу у дорослих”. Доступно на: <http://www.dec.gov.ua/mtd/reestr.html>
2. De Popas E, Brown M. Varicose veins and lower extremity venous insufficiency. *Semin Interv Radiol* [Інтернет]. Берез. 2018 [цитовано 27 верес. 2024];35(01):56-61. Доступно на: <https://doi.org/10.1055/s-0038-1636522>
3. Gastaldi G, Pannier F, Roztočil K, Lugli M, Mansilha A, Haller H, Rabe E, van Rijn MJ. Chronic venous disease and diabetic microangiopathy: pathophysiology and commonalities. *Int Angiol* [Інтернет]. Верес. 2021 [цитовано 27 верес. 2024]. Доступно на: <https://doi.org/10.23736/s0392-9590.21.04664-2>
4. Karathanos C, Spanos K, Batzalexis K, Chaidoulis A, Tzimas-Dakis K, Volakakis G, Kouvelos G, Matsagas M, Giannoukas AD. Endovenous thermal ablation mid-term outcomes for the treatment of large diameter incompetent great saphenous veins. *Phlebology* [Інтернет]. 20 серп. 2024 [цитовано 27 черв. 2025]. Доступно на: <https://doi.org/10.1177/02683555241272971>
5. Kikuchi R, Nhuch C, Drummond DA, Santiago FR, Coelho Neto F, Mauro FD, Silveira FT, Peçanha GP, Merlo I, Corassa JM, Stambowsky L, Figueiredo M, Takayanagi M, Gomes Flumignan RL, Evangelista SS, Campos Jr W, Joviliano EE, Araujo WJ, Oliveira JC. Brazilian guidelines on chronic venous disease of the brazilian society of angiology and vascular surgery. *J Vasc Bras* [Інтернет]. 2023 [цитовано 4 лип. 2025];22. Доступно на: <https://doi.org/10.1590/1677-5449.202300642>
6. Gloviczki P, Lawrence PF, Wasan SM, Meissner MH, Almeida J, Brown K, Bush RL, Di Iorio M, Fish J, Fukaya E, Gloviczki ML, Hingorani A, Jayaraj A, Kolluri R, Murad MH, Obi AT, Ozsvath KJ, Singh MJ, Vayuvegula S, Welch HJ. The

2022 society for vascular surgery, American venous forum, and American vein and lymphatic society clinical practice guidelines for the management of varicose veins of the lower extremities. J Vasc Surg [Інтернет]. Жовт. 2022 [цитовано 2 листоп. 2024]. Доступно на: <https://doi.org/10.1016/j.jvsv.2022.09.004>

7. Gloviczki P, Lawrence PF, Wasan SM, Meissner MH, Almeida J, Brown KR, Bush RL, Di Iorio M, Fish J, Fukaya E, Gloviczki ML, Hingorani A, Jayaraj A, Kolluri R, Murad MH, Obi AT, Ozsvath KJ, Singh MJ, Vayuvegula S, Welch HJ. The 2023 society for vascular surgery, American venous forum, and American vein and lymphatic society clinical practice guidelines for the management of varicose veins of the lower extremities. part II. J Vasc Surg [Інтернет]. Серп. 2023 [цитовано 2 листоп. 2024]. Доступно на: <https://doi.org/10.1016/j.jvsv.2023.08.011>

8. Chiesa R, Marone EM, Limoni C, Volonté M, Schaefer E, Petrini O. Chronic venous insufficiency in Italy: The 24-cities cohort study. Eur J Vasc Endovasc Surg [Інтернет]. Жовт. 2005 [цитовано 4 лип. 2025];30(4):422-9. Доступно на: <https://doi.org/10.1016/j.ejvs.2005.06.005>

9. Leo M, Romano R, Di Mitri R. EHIT after thermoablation. Phlebologie [Інтернет]. 2017 [цитовано 29 черв. 2025];46(05):282-287. Доступно на: <https://doi.org/10.12687/phleb2384-5-2017>

10. Kim H, Labropoulos N, Cho S, Lee K, Joh JH. Clinical outcomes of non-thermal ablation, thermal ablation, and surgical stripping for varicose veins. J Vasc Surg [Інтернет]. Трав. 2024 [цитовано 29 черв. 2025]:101902. Доступно на: <https://doi.org/10.1016/j.jvsv.2024.101902>

11. Yang X, Jin J, Huang S, Qiu P, Wang R, Ye K, Lu X. Clinical efficacy of sodium aescinate administration following endovenous laser ablation for varicose veins. Vascular [Інтернет]. 26 квіт. 2024 [цитовано 8 верес. 2025]. Доступно на: <https://doi.org/10.1177/17085381241249288>

12. Gogineni DR, Bommareddy DR, Chandana DT, Nadakuditi DM, Kandula DS. Evaluation and usefulness of venous clinical severity score (VCSS) in patients of varicose veins, undergoing surgery in a tertiary care hospital. Int J Surg Sci [Інтернет]. 1 жовт. 2021 [цитовано 29 черв. 2025];5(4):209-211. Доступно на: <https://doi.org/10.33545/surgery.2021.v5.i4d.784>

THE ULTRASTRUCTURAL CHARACTERISTICS OF THE LIVER SINUSOIDS OF WHITE LABORATORY RATS AFTER LONG-TERM EXPOSURE TO CANNABIDIOL OIL

Shevchuk Mykola

Candidate of Medical Science, Docent, Associate Professor of the Department of Pathological Anatomy and Forensic Medicine, State Non-Profit Enterprise «Danylo Halytsky Lviv National Medical University», Lviv, Ukraine, State Specialized Institution «Lviv Regional Bureau of Forensic Medical Examination», Lviv, Ukraine

Introduction. Hemp extracts derived from *Cannabis sativa* L. have gained popularity and are consumed orally in a variety of ways, including as medicines, supplements, or foods. They are available as broad-spectrum extracts with multiple phytocannabinoids or as pure cannabinoids such as cannabidiol, cannabinol, cannibichromene, and cannabigerol. The most widely used cannabinoid is CBD [1]. CBD has been studied in clinical trials as an anticonvulsant, analgesic, antioxidant, anti-inflammatory, anxiolytic, and hypnotic agent [2]. The safety of CBD as a pure compound or as a component of hemp extract has been studied in numerous animal and human studies. With the increasing availability of hemp-derived products for recreational and medical use, it is essential to understand the toxicity of natural phytocannabinoids [3]. The liver is a target organ for CBD toxicity, which has been found in both animal [4-6] and human studies [7-9], but there are also results without side effects. For example, a 14-day and 90-day oral toxicity study of CBD showed no treatment-related adverse effects in Sprague Dawley rats at any treatment dose and identified oral no-observed-adverse-effect levels of 150 and 140 mg/kg body weight/day, respectively [10]. Although animal models or in vitro methods are traditionally used to assess hepatotoxicity, the results of studies are inconsistent due to species differences [3]. A placebo-controlled human study in 20 patients with Crohn's disease found no effect on liver function (based on blood tests for liver enzyme activity) after daily administration of 20 mg of highly purified CBD in olive oil for eight weeks [11]. Furthermore, CBD in foods and supplements containing 50.3 ± 40.7 mg/day and consumed by healthy adults for at least 30 days did not alter the prevalence of elevated liver enzymes compared to the general adult population in the United States [12]. Thus, further studies, including experimental electron microscopic studies of the effects of CBD on liver sinusoids, are currently important.

The aim: to investigate the ultrastructural features of liver sinusoids of white rats after long-term experimental exposure to CBD oil.

Materials and methods. The study was conducted on 24 sexually mature non-linear white male rats aged 5-7 months at the beginning of the experiment, weighing 180-230 g. The rats were randomly divided into 2 groups: control and experimental.

The main (experimental) group was divided into 3 series (subgroups) with different exposure times to 10% CBD oil, the manufacturer of the studied product is the licensed "Aroma Extract Labs s.r.o." (Praha, Czech Republic). Rats in the first series (5 individuals) were administered 10% CBD oil orally dripped at a dose of 10 mg/kg/day once a day for 42 days, rats in the second series (5 individuals) were administered 10% CBD oil orally dripped at a dose of 10 mg/kg/day once a day for 56 days, rats in the third series (5 individuals) were also administered 10% CBD oil orally dripped at a dose of 10 mg/kg/day once a day for 70 days. The control group consisted of 9 sexually mature white male rats, 3 individuals each, for comparison of three series of the experiment, which were given orally dropwise once a day hemp seed oil as a solvent-carrier of CBD - at a dose of 0.1 ml/kg for 6, 8 and 10 weeks. The animals of the experimental and control groups were kept under standard vivarium conditions in separate cages at a controlled temperature of $21 \pm 1^\circ\text{C}$, with unlimited access to water and food. The animals were observed twice a day for viability and changes in behavior. The experiment was conducted in the vivarium of the Danylo Halytskyi Lviv National Medical University. The care and use of animals were approved by the Ethics Committee of the Danylo Halytskyi Lviv National Medical University (Protocol No. 7 dated August 29, 2022) in accordance with the provisions of the European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and Other Scientific Purposes (Strasbourg, 1986) [13], Council of Europe Directive 2010/63/EU [14], Law of Ukraine No. 3447-IV "On the Protection of Animals from Cruelty to Animals".

At the end of each series of the experiment, after euthanasia, all the studied animals were necropsied and the material for the study was collected. The material for the study was the liver of rats of the control and experimental groups of all series. The material for electron microscopic study was obtained immediately after the rats were removed from the experiment by cutting out a small area of tissue from the left lateral lobe of the liver and placing it in a 2.5% solution of glutaraldehyde diluted in 0.1 M phosphate buffer (at pH 7.36). Post-fixation was performed in a 2% solution of osmium tetroxide in 0.1 M phosphate buffer (pH 7.36), then the material was dehydrated in a series of alcohols of increasing concentration and absolute acetone and placed in a mixture of epoxy resins Epon-Araldite according to A. Glauert [15]. Before preparing ultrathin sections, semi-thin sections of 1 μm were obtained and stained with methylene blue and then examined under a light microscope using immersion at a magnification of $\times 1000$ [16]. Ultrathin sections were cut from selected mid-zone areas using glass knives on an UMTP-2 ultramicrotome. The sections were first contrasted in a 2% uranyl acetate solution [17], then contrasted with lead citrate [18]. Ultrathin sections of the liver were examined and photographed using a transmission electron microscope TEM-100-01 (manufactured by Ukraine), accelerating voltage – 75 kV, magnification $\times 1500 - \times 40000$.

Results. In our study of the long-term effect of CBD on the rat liver, no ultrastructural changes in the sinusoid wall were detected on the 42nd, 56th, and 70th day of CBD administration at a dosage of 10 mg/kg/day. Electron micrographs of sinusoids in three experimental series were comparable to the control group. Upon detailed examination of the electron micrographs of different experimental series, endothelial

cells appeared elongated along the sinusoid wall, had a flattened shape, and individual cells partially protruded into the capillary lumen. Kupffer cells in the electron micrographs were significantly larger than endotheliocytes, had a stellate amoeboid appearance with a large nucleus. In the periportal zone of the sinusoid, there were many more Kupffer cells than in the pericentral zone. Some electron micrographs revealed hypertrophy of Kupffer cells. In the series of experiments on day 56th and the series on day 70th, attention was paid not only to hypertrophy, but also to hyperplasia of Kupffer cells. Sinusoids on electron micrographs in the series of experiments on the 56th and 70th day looked moderately dilated, some with erythrosthesis in the form of coin columns, which was not noted on the 42nd day. Ito stellate cells in the perisinusoidal space were characterized by the presence of large lipid droplets in the cytoplasm, which pressed the nucleus to the periphery of the cell. Lipid inclusions in the form of droplets indicate an inactive state of Ito cells. Pit cells are located inside the sinusoidal lumen, adjacent to endothelial cells and Kupffer cells. A characteristic ultrastructural feature of Pit cells is the presence of “pits” or spherical dense granules in the cytoplasm. They also contain rod-shaped vesicles and, as a rule, have kidney shaped nuclei.

Thus, hepatic sinusoids are specialized blood vessels in the liver that form hepatic microcirculation. Ultrastructure refers to morphological cellular features that can be distinguished by electron microscopy. The liver is known to perform many immunological roles, including the production of acute phase proteins, clearance of waste products generated by systemic inflammation and immune responses, removal of activated T cells, and induction of tolerance to ingested and self-antigens [19]. Hepatic sinusoids form an interface between the circulating blood and hepatocytes, thus strategically placed to perform and regulate the immune functions of the liver.

Conclusions. Ultrastructural analysis of liver sinusoids demonstrated the preservation of four main cell types: endothelial cells, Kupffer cells, Ito fat-containing cells, and Pit cells. Sinusoids on electron micrographs in the experimental series on the 56th and 70th day looked moderately dilated, some with erythrosthesis in the form of coin columns, which was not noted on the 42nd day. Endotheliocytes in different experimental series looked elongated along the sinusoid wall, had a flattened shape, some cells partially protruded into the capillary lumen.

In the series of experiments on the 56th day and the series on the 70th day, attention was paid not only to hypertrophy, but also to hyperplasia of Kupffer cells. Stellate Ito cells in the perisinusoidal space were characterized by the presence of large lipid droplets in the cytoplasm, which pressed the nucleus to the periphery of the cell. Lipid inclusions in the form of droplets indicate an inactive state of Ito cells. A characteristic ultrastructural feature of Pit cells is the presence of "pits" or spherical dense granules in the cytoplasm; the nucleus of the cells is kidney shaped.

The results of ultrastructural analysis of rat liver sinusoids on the 42nd, 56th, and 70th day of experimental CBD exposure indicate the safety of using 10% CBD oil at a dose of 10 mg/kg/day.

References

1. Upton R, Craker L, ElSohly M, Romm A, Russo E, Sexton M. et al. Cannabis Inflorescence: Cannabis Spp.; Standards of Identity, Analysis, and Quality Control. American Herbal Pharmacopoeia, Scotts Valley, CA., 2013; 15 p.
2. Millar SA, Stone NL, Bellman ZD, Yates AS, England TJ, O'Sullivan SE. A systematic review of cannabidiol dosing in clinical populations. *Br J Clin Pharmacol*. 2019 Sep;85(9):1888-1900. <https://doi.org/10.1111/bcp.14038>
3. Larson JD, Jadalannagari S, Chaff J, Velez J, Sliz J, Ewart L, Webster D, Hu J. Hepatotoxicity evaluation of cannabidiol, cannabinol, cannabichromene and cannabigerol using a human quad culture liver chip. *Sci Rep*. 2025 Aug 1;15(1):28132. <https://doi.org/10.1038/s41598-025-12846-2>
4. Ewing LE, Skinner CM, Quick CM, Kennon-McGill S, McGill MR, Walker LA, ElSohly MA, Gurley BJ, Koturbash I. Hepatotoxicity of a Cannabidiol-Rich Cannabis Extract in the Mouse Model. *Molecules*. 2019 Apr 30;24(9):1694. <https://doi.org/10.3390/molecules24091694>
5. Dziwenka M, Coppock R, Alexander M, Palumbo E, Ramirez C, Lerner S. Safety Assessment of a Hemp Extract using Genotoxicity and Oral Repeat-Dose Toxicity Studies in Sprague-Dawley Rats. *Toxicol Rep*. 2020 Feb 20; 7:376-385. <https://doi.org/10.1016/j.toxrep.2020.02.014>
6. Chen S, Li Y, Li X, Wu Q, Puig M, Moulin F, Gingrich J, Guo L. Metabolism and liver toxicity of cannabidiol. *J Environ Sci Health C Toxicol Carcinog*. 2024;42(3):238-254. <https://doi.org/10.1080/26896583.2024.2366741>
7. Devinsky O, Nabhout R, Miller I, Laux L, Zolnowska M, Wright S, Roberts C. Long-term cannabidiol treatment in patients with Dravet syndrome: An open-label extension trial. *Epilepsia*. 2019 Feb;60(2):294-302. <https://doi.org/10.1111/epi.14628>
8. Miller I, Scheffer IE, Gunning B, Sanchez-Carpintero R, Gil-Nagel A, Perry MS, Saneto RP, Checketts D, Dunayevich E, Knappertz V; GWPCARE2 Study Group. Dose-Ranging Effect of Adjunctive Oral Cannabidiol vs Placebo on Convulsive Seizure Frequency in Dravet Syndrome: A Randomized Clinical Trial. *JAMA Neurol*. 2020 May 1;77(5):613-621. <https://doi.org/10.1001/jamaneurol.2020.0073>
9. Watkins PB, Church RJ, Li J, Knappertz V. Cannabidiol and Abnormal Liver Chemistries in Healthy Adults: Results of a Phase I Clinical Trial. *Clin Pharmacol Ther*. 2021 May;109(5):1224-1231. <https://doi.org/10.1002/cpt.2071>
10. Henderson RG, Lefever TW, Heintz MM, Trexler KR, Borghoff SJ, Bonn-Miller MO. Oral toxicity evaluation of cannabidiol. *Food Chem Toxicol*. 2023 Jun; 176:113778. <https://doi.org/10.1016/j.fct.2023.113778>
11. Naftali T, Mechulam R, Marii A, Gabay G, Stein A, Bronshtain M, Laish I, Benjaminov F, Konikoff FM. Low-Dose Cannabidiol Is Safe but Not Effective in the Treatment for Crohn's Disease, a Randomized Controlled Trial. *Dig Dis Sci*. 2017 Jun;62(6):1615-1620. <https://doi.org/10.1007/s10620-017-4540-z>
12. Kaufmann R, Aqua K, Lombardo J, Lee M. Observed Impact of Long-Term Consumption of Oral Cannabidiol on Liver Function in Healthy Adults. *Cannabis Cannabinoid Res*. 2023 Feb;8(1):148-154. <https://doi.org/10.1089/can.2021.0114>

13. European Convention for the protection of vertebrate animals used for experimental and other scientific purposes. Strasbourg: Council of Europe. Strasbourg, 18.III.1986. <https://rm.coe.int/168007a67b>
14. Directive 2010/63/EU of the European Parliament and of the Council of 22 September 2010 on the Protection of Animals Used for Scientific Purposes. Off J Eur Union. 2010;53(L276):33–79. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:276:0033:0079:en:PDF>
15. Glauert AM. Fixatson, dehydration and embedding of biological specimens. In: Practical methods in electron microscopy. Ed. by Glauert A.M. North Hollond. American Elsevier; 1975. 207 p.
16. Hayat MA. Principles and techniques of electron microscopy: Biological applications [4th ed.]. Cambridge: Cambridge University Press; 2000. 543 p. <http://dx.doi.org/10.1006/anbo.2001.1367>
17. Stempac JG, Ward RT. An improved staining method for electron microscopy. J. Cell Biol. 1964; 22:697-701. <https://doi.org/10.1083/jcb.22.3.697>
18. Reynolds ES. The use of lead citrate at high pH as an electron-opaque stain in electron microscopy. J Cell Biol. 1963 Apr;17(1):208-12. <https://doi.org/10.1083/jcb.17.1.208>
19. Parker GA, Picut CA. Immune functioning in non-lymphoid organs: the liver. Toxicol Pathol. 2012;40: 237–47.

ДОСВІД ДІАГНОСТИКИ ТА ЛІКУВАННЯ ГНІЙНО-ДЕСТРУКТИВНИХ ПРОЦЕСІВ У ВІЙСЬКОВИЙ ЧАС В УКРАЇНІ

Калабуха І.А.

д-р мед. наук,

Веремєєнко Р.А.

торакальний хірург,

Іващенко В.Є.

канд. мед. наук.

ДУ "Національний науковий центр фтизіатрії, пульмонології
та алергології імені Ф. Г. Яновського НАМН України"

м. Київ, Україна

Мета: підвищення ефективності діагностики та лікування у хворих з гнійно-деструктивними процесами в легенях.

Вступ: Гнійно-деструктивні захворювання легень та плеври, як відомо, одна з найскладніших груп захворювань, з якими щорічно стикаються не тільки торакальні хірурги, але й лікарі загальної практики. Навіть при стрімкому розвитку сучасної фармакології та хірургічних методик, результати лікування таких хворих часто лишаються невтішними. Незважаючи на впровадження нових методів консервативного та оперативного лікування із застосуванням антибактеріальних, дезінтоксикаційних й імунотропних засобів, відзначається зростання ускладнень (кровотеча, емпієма плеври, піопневмоторакс, сепсис і бронхіальні нориці) до 50,0 %–60,0 % і летальності до 20,0 %–30,0 %.

Матеріали та методи: Було досліджено 90 випадків лікування 60 військовослужбовців та 30 цивільних з гнійно-деструктивними процесами в легенях. З них у 70% (63 хворих) процеси в легенях ускладнились піопневмотораксом.

Усім пацієнтам було проведено огляд, виконано лабораторні дослідження: загальноклінічні аналізи крові та сечі, біохімічний аналіз крові, коагулограма крові, група крові та Rh-фактор, імуноферментний аналіз визначення антитіл і антигенів до гепатитів В та С, аналізи на вірус імунодефіциту людини та сифіліс, електроліти крові, ехокардіографія, мультиспіральна комп'ютерна томографія органів грудної клітки електрокардіографія, фібробронхоскопія, за потреби спірографія, мікробіологічне дослідження.

Результати: При госпіталізації в клініку хворим виконувалась рентгенографія органів грудної клітки або комп'ютерна томографія для визначення процесу в легенях. У 23 хворих (30%) був локалізований гнійно-деструктивний процес в легенях, у 63 хворих (70%) абсцес ускладнився

піопневмотораксом. Всім хворим з піопневмотораксом в день госпіталізації виконувалось дренування плевральної порожнини за Бюлау. З послідуючим визначенням бронхо-плевральної нориці для постановки бронхоблокатора при фібробронхоскопії. 60 (54%) хворим виконана бронхоблокація сегментарного, дольового або головного бронхів в залежності визначеності бронхо-плевральної нориці. 3 хворим (3,3%) невдача постановки бронхоблокатора за рахунок деформації бронху, що вплинуло на довгострокове лікування від 1 місяця до 4 місяців, у 2 хворих досягнуто клінічне вилікування. З 23 хворих (30%) з локалізованим процесом 6 хворим виконане дренування абсцесу з послідуючою бронхоблокацією. 10 хворим виконане оперативне втручання у вигляді сегментектомії або лобектомії.

Клінічне вилікування досягнуто у 89 хворих (98,9%), Лише у одного хворого з лівобічним піопневмотораксом була не ефективна бронхоблокація за рахунок деформованого лівого головного бронху.

Висновок: лікування хворих з гнійно-деструктивними процесами в легенях дозволило забезпечити персоніфіковане планування та лікування на основі об'єктивних даних, запобігання надлишковим хірургічним втручанням чи маніпуляціям; скорочення терміну перебування у стаціонарі, в середньому, на 45,2 %; повне вилікування 98,9 % хворих без використання будь-яких додаткових хірургічних втручань чи маніпуляцій.

РОЛЬ ВИСОКОЧУТЛИВОГО ТРОПОНІНУ У РАННІЙ ДІАГНОСТИЦІ ІНФАРКТУ МІОКАРДА

Келюх Юлія Олександрівна

здобувач вищої освіти медичного факультету
Харківський національний медичний університет

Коротенко Вікторія Олегівна

здобувач вищої освіти медичного факультету
Харківський національний медичний університет

Просоленко Костянтин Олександрович

д. мед. н., професор кафедри внутрішньої медицини №1

Актуальність. Інфаркт міокарда (ІМ) залишається однією з основних причин смертності у світі [1]. Рання діагностика цього стану має важливу роль для вчасного початку лікування та зниження летальності. Використання високочутливих тропонінових тестів (hs-cTn) значно покращили точність діагностики. На відміну від традиційних тестів, дослідження високочутливим методом дозволяє визначити фракції тропоніну вже через 1-2 год після виникнення інфаркту міокарда [2].

Мета. Оцінити роль високочутливого тропоніну у ранній діагностиці інфаркту міокарда та визначити його вплив для оцінки ступеня ризику у пацієнтів з симптомами гострого болю у грудях.

Основна частина. Інфаркт міокарда – це гострий стан, що характеризується пошкодженням та некрозом серцевого м'яза, яке виникає внаслідок недостатнього кровообігу. Тропонін – білок, що є маркером некрозу міокарда. Внаслідок ушкодження серцевого м'яза білок вивільнюється в кровотік. Високочутливі тести на тропонін (hs-cTnT, hs-cTnI) дозволяють у перші години визначити фракції білку у крові [3]. Це дозволяє застосувати скорочені діагностичні алгоритми (0-1 год, 0-2 год) рекомендовані Європейським товариством кардіологів [4]. Незначне збільшення рівня hs-тропоніну вказує на підвищений ризик з боку серцево-судинної системи, що дає змогу використовувати його як діагностичний показник. Ще однією перевагою високочутливих тестів є їх висока негативна прогностична цінність – якщо hs-cTn залишається низьким – діагноз ІМ виключається, що зменшує кількість помилкових госпіталізацій [5].

Основним недоліком дослідження є низька специфічність для ішемічного ушкодження. Підвищення hs-cTn може відбуватися при інших станах – серцевій чи нирковій недостатності, легеневій емболії, міокардиті або після інтенсивного фізичного навантаження [6]. Через надмірну чутливість тест може показати хибно-позитивні результати, коли зафіксує транзиторне пошкодження кардіоміоцитів. Для точної постановки діагнозу не можна спиратися лише на

одноразове визначення hs-сТп. Потрібно дивитися його значення в динаміці – якщо відбувається зростання показника – велика ймовірність гострого ураження міокарда, якщо динаміка відсутня – імовірно хронічне. Для точної постановки діагнозу потрібна комплексна діагностика, яка включає ЕКГ, клінічну картину та анамнез пацієнта.

Висновок. Високочутливий тропонін є специфічним маркером ушкодження міокарда. Завдяки його використанню можна скоротити час на діагностику та вчасно розпочати лікування. Попри певні обмеження (підвищення тропоніну при неішемічних станах), hs-тести залишаються найбільш чутливими. Їх впровадження у клінічну практику сприяє поліпшенню якості надання допомоги, зниженню смертності та оптимізації ведення пацієнтів з підозрою на інфаркт міокарда.

Список літератури

1. Основи внутрішньої медицини. Том 2./ Підручник для студентів вищих медичних навчальних закладів. – Вінниця: Нова Книга, 2009. – 784 с.: іл.
2. Hsiao JJ. Accelerated diagnostic protocols using high-sensitivity troponin assays to rule in or out myocardial infarction: A systematic review, JEM Reports, Volume 3, Issue 2, 2024
3. Twerenbold, R, Boeddinghaus, J, Nestelberger, T, et al. Clinical Use of High-Sensitivity Cardiac Troponin in Patient With Suspected Myocardial Infarction. JACC. 2017 Aug, 70 (8)996-1012
4. 2020 ESC Guidelines for the management of acute coronary syndromes in patient presenting without persistent ST-segment elevation: The Task Force for the management of acute coronary syndromes in patient presenting without persistent ST-segment elevation of the European Society of Cardiology (ESC), European Heart Journal, Volume 42, Issue 14, 7 April 2021, Pages 1289-1367
5. Yader Sandoval, Fred S. Apple, Simon A. Mahler, Richard Body, et al. High-Sensitivity Cardiac Troponin and the 2021. Guidelines for the Evaluation and Diagnosis of Acute Chest Pain
6. Lazar DR, Lazar FL, Homorodean C, Cainap C, Foscan M, Cainap S, Olinic DM. High-Sensitivity Troponin: A Review on Characteristics, Assessment, and Clinical Implications. Dis Markers. 2022 Mar 28;2022:9713326. doi:10.1155/2022/9713326. PMID:35371340; PMCID:

ОСОБЛИВОСТІ ПАТОГЕНЕТИЧНИХ МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ УСКЛАДНЕНЬ ЧМТ В ГОСТРОМУ ТА ВІДДАЛЕНОМУ ПЕРІОДАХ

Посохов Микола Федорович,

кандидат медичних наук, доцент, завідувачий відділом функціональної
нейрохірургії з групою патоморфології
ДУ «Інститут неврології, психіатрії та наркології НАМН України», Харків.

Супрун Еліна Владиславівна,

доктор медичних наук, професор, в.о. провідного наукового співробітника ДУ
«Інститут неврології, психіатрії та наркології НАМН України», Харків.

Кутовий Ігор Олександрович,

кандидат медичних наук, доцент, провідний науковий співробітник
ДУ «Інститут неврології, психіатрії та наркології НАМН України», Харків.

Дані епідеміологічних досліджень останніх років показують, що травми нервової системи становлять 30–40% у загальній структурі травматизму та є однією з основних причин смертності та зниження трудової активності населення країни; а за сумарними економічними та медико-соціальними збитками травми, насамперед черепно-мозкові (ЧМТ), займають перше місце, випереджаючи серцево-судинні та онкологічні захворювання [1].

Після перенесеної травми головного мозку у 50-90% випадків зберігається неврологічна патологія чи формуються нові неврологічні синдроми. Інвалідизація таких пацієнтів становить 40–60 %, що пов'язано зі значними економічними збитками, оскільки постраждалі працездатного віку. ЧМТ належать до категорії тяжких ушкоджень, що супроводжуються високою летальністю: від 5 до 10% при середньотяжких ЧМТ та до 70% – при важких.

У сучасних військових конфліктах у 50% поранених нейрохірургічного профілю спостерігаються рани м'яких тканин голови, у 28% – проникні пошкодження черепа та у 17% – непроникні. Майже у 70% постраждалих виявляють мінно-вибухові ушкодження. У ході військового конфлікту на сході України травму голови діагностовано у 37,5% поранених. Наслідки бойових ушкоджень головного мозку є однією з найважливіших проблем сучасної медицини, що пояснюється безперервними локальними війнами та військовими конфліктами, стійкою тенденцією до зростання поранень та черепно-мозкових ушкоджень [2].

Черепно-мозкова травма (ЧМТ) призводить до розвитку складного патофізіологічного комплексу реакцій, що включають первинне та вторинне пошкодження речовини головного мозку, у тому числі процеси запалення, гіпоксії, некрозу та апоптозу, порушення синаптичної пластичності та функціональної активності нейронів. При ЧМТ у пацієнтів розвиваються

одночасно деструктивні та репаративні процеси в структурах центральної нервової системи, що зачіпають, насамперед, нейрони та глію [3].

Сучасна концепція патогенезу ЧМТ заснована на дії первинних і вторинних факторів ушкодження головного мозку. Первинні ушкодження при ЧМТ – результат прямого впливу травмуючого агента і є зоною некрозу речовини мозку, ушкодження провідних шляхів і судинної стінки у цій частині. До первинних травматичних ушкоджень відносять: дифузне аксональне пошкодження мозку, вогнища забитих місць і розмозжування головного мозку, первинне забиття стовбура мозку і внутрішньочерепні гематоми. Вторинні ушкодження мозку є виробленою у процесі еволюції запальною реакцією, що розвивається у відповідь первинне механічне ушкодження. Такі пошкодження індукуються в момент травми та розвиваються з часом, призводячи до незворотного ішемічного ураження клітин, розташованих у безпосередній близькості від вогнища первинного пошкодження (в зоні пенумбри); при цьому до патологічного процесу залучаються первинно інтактні клітини [4].

Дія первинного травмуючого агента запускає розвиток біохімічних та імунологічних реакцій, які призводять до деструктивних процесів. Порушується окисне фосфорилювання в мітохондріях, збільшується концентрація внутрішньоклітинного кальцію, вивільняються вільні радикали кисню та вазоактивні метаболіти арахідонової кислоти, активуються механізми комплементного каскаду та перекисного окиснення ліпідів. Внаслідок пошкодження тканини мозку розвивається різка активація метаболізму нейронів, що супроводжується виснаженням запасів аденозинтрифосфornoї кислоти (АТФ) та порушенням функції кальцієвого насоса. В результаті перевантаження клітини кальцієм розвивається її пошкодження, обумовлене активацією фосфоліпаз, протеаз і нуклеаз, що призводить до порушення цілісності клітинних мембран нейронів та ендотелію мозкових капілярів, фосфорилювання, синтезу білків та експресії клітинного геному, лізису структурних білків клітини (ексайтотоксичність). В основі вторинного ушкодження при ЧМТ лежить низка патофізіологічних процесів, які включають в себе безпосередню клітинну відповідь та низку віддалених подій, у тому числі ультраструктурні ушкодження, іонний дисбаланс, порушення процесів нейротрансмісії. Значну роль у разі вторинного ушкодження головного мозку відіграють цереброваскулярні розлади та зміна проникності гематоенцефалічного бар'єру [5].

Внаслідок прогресу сучасних методів діагностики (нейровізуалізації, а саме МРТ, СКТ, ПЕТ-КТ, електрофізіологічних, лабораторних, біохімічних, імунологічних та інших досліджень) розширилися можливості своєчасної діагностики та врахування індивідуальних особливостей кожного пацієнта отримати чітке уявлення про формування каскаду патологічних змін як у головному мозку, так і в системах органів людини після отриманої черепно-мозкової травми. Таким чином, наявність принципово нових методів та підходів до обстеження хворих з ЧМТ створює нові можливості створення раніше недоступних обґрунтованих алгоритмів вибору методик лікування пацієнтів з цією патологією.

Мета роботи: встановити особливості електрогенезу мозку пацієнтів із забоем та струсом мозку в проміжний період після бойової ЧМТ. Дослідження проводилось у відділенні функціональної нейрохірургії та пароксизмальних станів клініки Державної установи «Інститут неврології, психіатрії та наркології Національної академії медичних наук України» (акредитаційний сертифікат від 12 серпня 2019 р. за № 014535 серія МЗ Міністерства охорони здоров'я України, строк дії сертифіката з 31 липня 2019 р. по 30 липня 2022 р.).

Всі хворі знаходилися на стаціонарному обстеженні та лікуванні. Для виконання поставлених цілей та задач НДР нами було проведено комплексне обстеження, а також лікування 67 хворих з ЧМТ легкого та середнього ступеню тяжкості в гострому і проміжному періодах в віці від 23 до 68 років. Середній вік пацієнтів становив $39,73 \pm 7,96$ років. Всі пацієнти їх було чоловічої статі.

Табл. 1.

Росподіл хворих за віковими групами

Вікова група	Кількість хворих	%
20-29	22	14,86
30-39	56	37,84
40-49	38	25,68
50-59	23	15,54
60-69	9	6,08
Усього	148	100

Всі хворі – комбатанти.

З числа цих осіб у 41 (61,19%) пацієнтів на основі клініко-неврологічного дослідження було встановлено діагноз «струс головного мозку», а у 35 встановлено діагноз «забій головного мозку середнього ступеню тяжкості».

Табл. 2.

Росподіл хворих за клініко-морфологічними формами ЧМТ

Клініко-морфологічні форми ЧМТ	Кількість хворих	%
Струс головного мозку	88	59,46
Забій головного мозку легкого ступеню тяжкості	19	12,84
Забій головного мозку середнього ступеню тяжкості	25	16,89
Забій головного мозку тяжкого ступеню тяжкості	13	8,78
Здавлення головного мозку	3	2,03
Усього	148	100 %

Систематизація клінічних проявів захворювання здійснювалась на основі сучасної класифікації ЧМТ, запропонованої А.Г. Сірко і Л.А. Дзяк.

Дослідження електричної активності мозку у пацієнтів з різними видами гострої бойової черепно-мозкової травми проводилося одразу після надходження пацієнтів до відділення нейрохірургії. Було обстежено дві

дослідні групи: I дослідну групу складали 10 пацієнтів із забоем мозку (до 3-х місяців після отримання травми); II дослідну групу складали 12 пацієнтів зі струсом мозку (до 2-х місяців після отримання травми). Усі пацієнти були чоловічої статі. Середній вік пацієнтів I групи складав $40,2 \pm 3,5$ року, а II групи – $36,1 \pm 4,8$ року. Контрольну групу складали 8 практично здорових чоловіків, середній вік яких дорівнював $36,9 \pm 3,5$ року.

Реєстрацію ЕЕГ здійснювали за допомогою діагностичного комплексу «Нейрон - Спектр +» при локалізації електродів у симетричних проєкціях: лобних (F_s, F_d), скроневих (T_s, T_d), тім'яних (C_s, C_d), потиличних (O_s, O_d) відведень. Міжелектродний опір був меншим за 5 кОм. Фільтр низьких частот був встановлений на 35 Гц, постійна часу становила 0,3 с. У якості референтного використовувався об'єднаний вушний електрод. Дизайн дослідження включав запис ЕЕГ у стані спокою (3 хв), і при дії функціональних навантажень: відкрити-закрити очі та гіпервентиляції протягом 1 хв.

Оцінку ЕЕГ проводили візуально та за допомогою математичного аналізу із використанням програмного забезпечення «Нейрон-Спектр.NET», що дозволяло провести спектральний аналіз ЕЕГ з побудовою графіків спектрів.

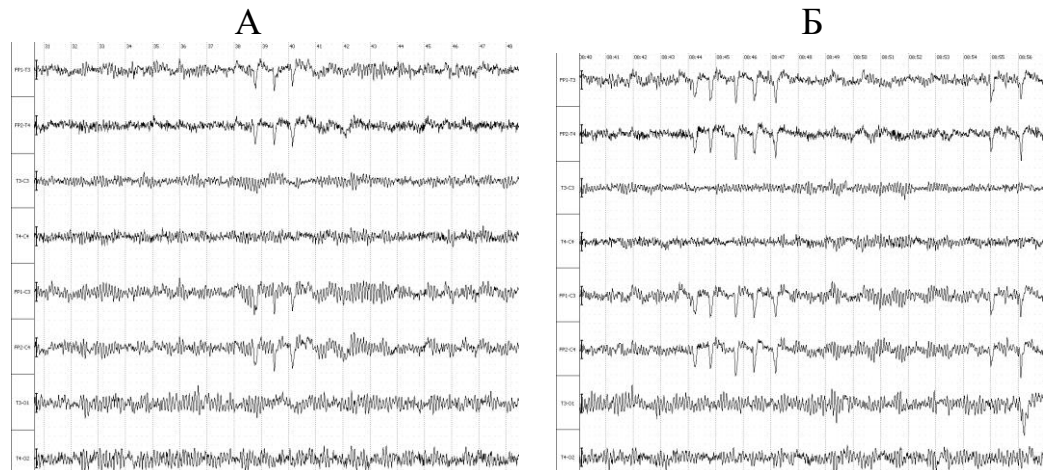
Спектральний аналіз ЕЕГ здійснювався за допомогою алгоритму швидкого перетворення Фур'є. Аналізувалися вільні від артефактів 15-секундні реалізації сигналу з розбиттям на епохи аналізу по 5 с. Для оцінки абсолютної спектральної потужності ЕЕГ програмою виділялися наступні частотні діапазони: дельта (0,5-4,0 Гц), тета (4,0-7,0 Гц), альфа (8,0-12,0 Гц), бета (15,0-35,0 Гц). Числовою характеристикою була середня потужність біопотенціалів мозку. За даними середньої спектральної потужності біопотенціалів по групі будували спектрограми фонові ЕЕГ.

Дослідження електричної активності мозку у пацієнтів I групи у проміжному періоді після забою головного мозку, отриманому в результаті бойової черепно-мозкової травми, виявили особливості порушень електричної активності мозку.

Зміни електрогенезу були обумовлені структурно-функціональними перебудовами активності мозку в наслідок видалення гематом (субдуральної або інтрацеребральної) або мозкового дендриту у гострому періоді травми, залишковими явищами вогнищевих пошкоджень тканин мозку, наявністю металевих осколків, явищем лікворної гіпертензії, порушенням аналізаторних систем пацієнтів. Тільки у 2-х осіб електрична активність мозку наближалася до показників вікової норми.

У пацієнтів, що мали субдуральну чи інтрацеребральну гематому на ЕЕГ спокою виявлено десинхронізацію біопотенціалів мозку або їх пригнічення, осередки ішемії переважно в лобно-скроневих відділах головного мозку. Прояви мономорфних тета та поліморфних дельта коливань епохами від 1 мс до 5 мс відзначалися в лобно-скроневих та лобно-скронево-потиличних відділах мозку (рисунок 1, А).

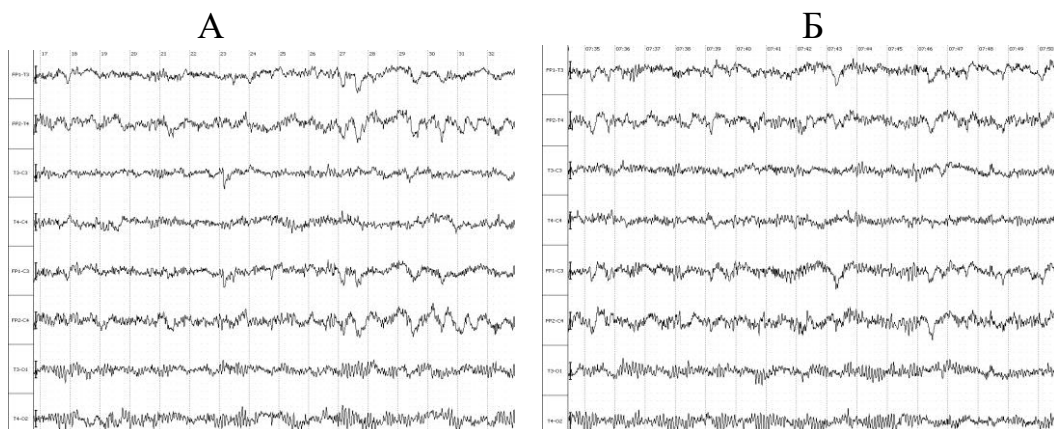
Виявлена іритація передніх відділів мозку в ділянці титанового імплантату. Функціональні проби викликали підсилення електрографічних характеристик ішемії мозку (рисунок 3.4, Б).

А – фон, Б – після функціональної проби (гіпервентиляція).

Рис. 1. Ознаки ішемії на ЕЕГ у стані спокою та після гіпервентиляції у пацієнта Я. із забоем мозку та видаленням субарахноїдальної гематоми

Однак, при видаленні мозкового дендриту, прояви ішемії тканини мозку мали функціональний характер та нівелювалися після гіпервентиляційної функціональної проби (рисунок 2, А, Б).

А – фон, Б – після функціональної проби (гіпервентиляція).

Рис. 2. Пригнічення дельта- активності після гіпервентиляції на ЕЕГ пацієнта К. із забоем мозку та видаленням мозкового дендриту

У більшості пацієнтів реєструвалося проходження домінуючого альфа- ритму в передні відділах мозку, як прояв дисфункції стоволово-діенцефальних структур мозку (рисунок 3).

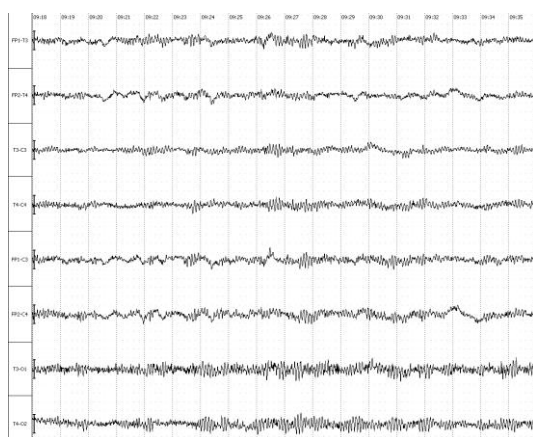
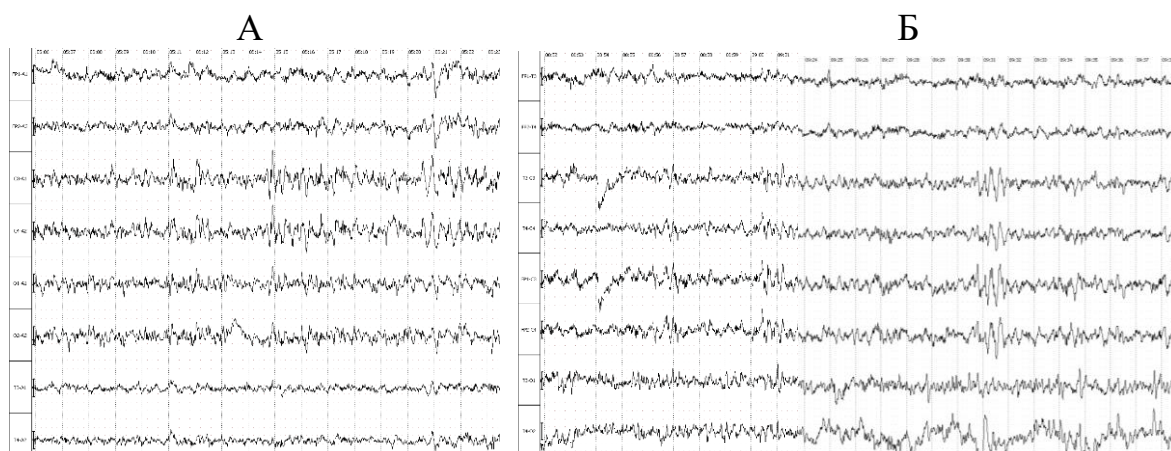

Рис. 3. Альфа- веретена на ЕЕГ пацієнта О. із забоєм мозку.

Також відзначалося пригнічення домінуючого альфа- ритму в потиличних відділах мозку та депресія біопотенціалів в передніх відділах мозку, що свідчило про напруження механізмів електрогенезу або його виснаження в коркових проекціях зорової та слухової сенсорних систем (скроневі відділи – 42-е поле за Бродманом та потиличні відділи – 16, 17, 18 поля за Бродманом). Привертає на себе увагу той факт, що саме ці пацієнти внаслідок травми мали порушення функцій периферійного кінця, аферентних шляхів зорового та слухового аналізаторів.

У частки пацієнтів на ЕЕГ зберігалися електрографічні прояви вогнища забою з локалізацією на стороні травматичного ураження в наслідок бойової травми. На ЕЕГ цих пацієнтів реєструвалася десинхронізація або сплюснення основних ритмів, на фоні якої відзначались епохи поліморфних дельта, тета коливань з їх підсиленням після функціональних проб і акцентом лобно-скроневих та тім'яних відділах мозку (рисунок 4). Коливання альфа діапазону були модульовані гострими хвилями. Застосування функціональних навантажень підсилювало електрографічні ознаки вогнищевих порушень мозку. Характерними неврологічними проявами у цих пацієнтів було порушення сну, сенсорна дисфункція, втомлюваність, тривожність.

А – фон, Б – після функціональної проби (гіпервентиляція).

Рис. 4. Поліморфні дельта- та тета- коливання на ЕЕГ пацієнта Г. зі збереженням вогнища забою мозку

Лише у двох пацієнтів не відзначалися електрографічні ознаки вогнищевих порушень. Реєструвалася дифузна поліморфна пароксизмальна активність, альфа- веретена, епізодичні епохи ішемії від 1 с до 2 с (рисунок 3.8). Функціональні проби викликали пароксизмальні розряди стовбурового генезу. У пацієнтів відзначалось порушення сну, тривожність, зниження гостроти зору, м'язової чутливості.

Таким чином, електрографічні ознаки забою головного мозку у проміжний період бойової травми залежать від таких ендогенних факторів як локалізація осередку забою, структурно-функціональні зміни тканини внаслідок видалення гематоми в гострому періоді, пошкодження аналізаторів та їх аферентних шляхів. Вплив поодиноких чи сукупних ендогенних факторів обумовлює індивідуальні зміни ЕЕГ у пацієнтів. Ступінь виразності зазначених дисфункцій залежить від масштабів шкідливого впливу, а також від здатності підключення протективних та репаративних нейрохімічних систем.

Список літератури:

1. Mild traumatic brain injury in the United States: demographics, brain imaging procedures, healthcare utilization and costs/ V. Pavlov, P. Thompson-Leduc, L. Zimmer [et al.] // Brain Inj. 2019 Jun;26:1-7. doi: 10.1080/02699052.2019.1629022.
2. Полищук Н. Е. Стратегия лечения пострадавших при боевой черепно-мозговой травме / Н. Е. Полищук, А. А. Данчин, О. Н. Гончарук // Український нейрохірургічний журнал. 2016. № 1. С. 31-39. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/strategiya-lecheniya-postradavshih-pri-boevoy-cherepno-mozgovoy-travme> (дата звернення: 01.08.2023).
3. Невідкладна військова хірургія / під ред. В. Чаплика, П. Олійника, А. Цегельського. Київ : Наш формат, 2015. 540 с.
4. Cerebral circulation and metabolism after severe traumatic brain injury: the exclusive role of ischemia / G. J. Bouma, J. P. Muizelaar, S. C. Choi et al. // J Neurosurg. 1991. Vol. 75. P. 685–693. <https://doi.org/10.3171/jns.1991.75.5.0685>.
5. Management and Prognosis of Severe Traumatic Brain Injury / R. Bullock, M.C. Randall, L. Gu y[et al.] Vashington: Brain Trauma Foundation, 2000. 286 p.

ENHANCING FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE THROUGH INTEGRATED TEACHING METHODS

Glushanytsia Nataliia,

PhD in Pedagogy, Docent, Associate Professor of the
Department of Foreign Philology and Translation,
National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine

Domestic researchers focus on evaluating the potential of different approaches for the formation of students' foreign language competence. Despite numerous studies, the problem of determining the optimal method of teaching a foreign language remains unresolved.

The study aims to analyze the effectiveness of modern methods of teaching foreign languages in higher education institutions of Ukraine and to substantiate the expediency of their integrated application. Special attention is given to the communicative approach as a key factor in the development of students' speech competence and practical language use.

Domestic scientists focus on the assessment of the effectiveness of modern methods of teaching foreign languages in higher education institutions of Ukraine. In particular, scientists are investigating the effectiveness of using interactive, communicative, blended learning and digital approaches in the formation of foreign language competence of students [1; 2; 3; 4]. Each method has its strengths and weaknesses, so it is impossible to determine which of the methods is the most effective. When choosing a method of teaching a foreign language, it is important to consider the level of students' language proficiency and motivation. However, when using any method, it is important to focus on the development of communicative skills. In our opinion, only the comprehensive use of the above teaching methods will ensure the achievement of the planned learning outcome. However, the communicative approach is key in the formation of speech skills. It is this approach that contributes to the formation of the ability to use language, use knowledge of grammar and vocabulary in communication. Traditional methods of teaching a foreign language should not be underestimated, as they also have many positive aspects. Traditional methods of teaching a foreign language should not be underestimated, as they also have many positive aspects. Combining traditional methods with innovative ones helps optimize the language training of students [5; 6].

By studying the use of interactive methods, scientists concluded that they all have a positive impact on the development of critical thinking and teamwork, creating conditions for creative interaction. Blended learning provides flexibility in combining online and offline formats, but at the same time, teachers and students must have a high level of digital literacy. The use of digital technologies has made it possible to adapt educational materials to the individual needs of students. Scientists propose the

integration of interdisciplinary methods and the formation of individual educational trajectories [7].

Therefore, the analysis of research on modern methods of teaching foreign languages in Ukrainian higher education demonstrates that no single approach can fully ensure the achievement of all educational goals. Interactive, communicative, blended, and digital methods contribute to the learning process, enhancing motivation, critical thinking, and flexibility. However, the most effective results are achieved through the comprehensive combination of these methods with traditional approaches. The communicative approach plays a central role, as it directly fosters the development of students' ability to use language in real-life situations. Integrating innovative technologies and interdisciplinary methods into foreign language training promotes student autonomy, creativity, and digital competence. Consequently, the synergy of traditional and modern approaches can optimize the foreign language training.

References:

1. Конопляник Л. М. Особливості формування іншомовної компетентності в аудіюванні у майбутніх ІТ-фахівців засобами вебресурсів. *Інноваційна педагогіка*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 57. Т. 1. С. 258-262. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/57.1.51>
2. Конопляник Л.М. Розвиток цифрової компетентності ІТ-дизайнерів у контексті вивчення фахової англійської мови. *Вісник НАУ. Серія: Педагогіка. Психологія*. Київ, НАУ, 2024. №3(24). С. 26-31. <https://doi.org/10.18372/2411-264X.24.19197> <https://jrnل.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/19197>
3. Харицька С., Колісниченко А., Конопляник Л.. Національна складова стандартизації перекладних словників у процесі формування національної термінології і галузевих наукових тезаурусів. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»*. 2025. (7).246 – 253.
4. Тарнавська Т. В. Дослідницькі університети світу: досвід спільної роботи / Т. В. Тарнавська // *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер.: Психолого-педагогічні науки*. – 2013. – № 1. – С. 287-293.
5. Tarnavska, T., & Glushanytsia, N. (2023). Optimistic Outlook on the Impact of Covid-19 on Higher Education. In *World Politics in the Age of Uncertainty: The Covid-19 Pandemic, Volume 2* (pp. 157-169). Cham: Springer Nature Switzerland.
6. Glushanytsia, N., Tarnavska, T., Chernukha, N., Krupnyk, Z., & Kostenko, D. (2025). Communication competence model: how to train ability to say what you really mean. *International journal*, 14(1), 708.
7. Красноп'яров, П. В., Воронюк, В. І., & Вишатицька, І. Р. (2025). Аналіз ефективності сучасних методик викладання іноземних мов в українських закладах вищої освіти. *Педагогічна Академія: наукові записки*, (14). <https://doi.org/10.5281/zenodo.14586866>

PRINCIPLES OF STUDYING PEDAGOGICAL CREATIVITY

Holovko Nataliya

Ph.D. (pedagogical), Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Modern Ukrainian society needs professionals, creative people, bright individuals able to set up goals and tasks, propose non-typical innovative solutions. That's why a conceptual reorientation takes place at the present stage of higher education reformation. In other words, at the foreground there comes task to form and develop the individuality of a teacher who has creative personality, deep scientific and theoretical knowledge and research experience since the development of creative personality of a student as a future professional depends on the teacher and his professionalism.

Pedagogical creativity has been the focus of attention of many scientists. The problems of teacher's creative activity in Ukraine are currently being investigated by I. Zyazyun, O.M. Pehota, S. Sysoeva, N. Kichuk and others.

In the recent years the concept of "creativity" has been the subject of analysis of many sciences.

Based on different definitions of creative activity including the ones mentioned above, we can argue that "creativity" is considered as an activity that generates something qualitatively new and has characteristics of novelty, progressiveness, solution of contradictions and problems.

In the research of S. Sysoeva, creative pedagogical activity is manifested in five types of creative activity of the teacher during the lesson: motivational (facilitates students' understanding of the learning process importance for personal development), goal-oriented (set student's goals and the results that should be reached, focus their attention on the content and meaning of creative activity), individual-differentiated (develops and stimulates various possibilities of students), organizational (activates the collective creative activity of students, ensures the establishment of group forms of creative educational activity), monitoring and evaluation [2].

In the conditions of realization of the humanistic paradigm of higher education it is expedient and necessary to carry out the professional training of the future teacher as a researcher, which will ensure the orientation of the educational process to the creative development of the student's personality, satisfaction of their interests and educational needs [1].

Creativity is a type of human activity directed on solving conflicts (solving of creative problem), and this activity requires objective conditions (knowledge, skills, creativity), and its result has novelty and originality, personal and social significance as well as progressiveness. There are some characteristics of creativity that reveal not as isolated but integrated, in their integral unity: a) the presence of contradictions in a problematic situation or in a creative task; b) social and personal significance and

progressiveness that contributes into the development of society as well as individual; c) the presence of objective (social, material) prerequisites and conditions for creativity; d) knowledge, skills, especially positive motivation, creative abilities of an individual; l) prerequisites for creativity; e) novelty and originality of the process or result. The decisive role in understanding of creativity plays creative thinking and creative activity of a future teacher [1].

Mental activity that combines logical thinking and imagination is crucial in creativity. Creativity is an important form of a human practice, activation of a person's potential in the process of personal changes and creativity potential is expressed in various types of human activity: cognitive, ideological, labor, communicative and emotional. In different types of human activity is preserved its creative nature: search and transforming orientation. Creativity being an essential condition of educational process and the objective professional necessity in a teacher's activity, the researchers introduce the concept of pedagogical creativity.

Scientists identify it with the pedagogics of creativity. The Pedagogics of creativity is the science dealing with pedagogical system of two interrelated human activities: pedagogical education and self-education in various types of creative activity and communication for the purpose of comprehensive and harmonious development of creative skills of individuals as well as creative teams. Pedagogical creativity is seen as an active process of teacher's work that is aimed at finding the most efficient ways of educational work, effective solution of pedagogical problems. This is the state of pedagogical activity, when a teacher is not blind in his choice, but checks many times, investigates and designs, creates own experience being supported by already obtained scientific and practical results. We define pedagogical creativity of a teacher as a personality-oriented developmental cooperation of subjects of educational process caused by specifics of psycho-pedagogical relationship between them and directed on forming creative personality of a student and increasing the level of creative pedagogical activities of a teacher. Thereby, we believe that activity of a teacher is investigative because the organization of creative practice of a teacher and getting education is always organically related to studying, scientific analyzing and implementation of pedagogical experience. A teacher, who works, creatively relies on the achievements of pedagogics, enriches the pedagogical theory, reveals regularities of pedagogical process, defines the ways of its improvement, and predicts the result of his/her activity. The nature of pedagogical creativity is a pedagogical activity as a process directed on solving innumerable amount of pedagogical problems that are subordinated to a final aim of formation of an individual creative personality, their philosophy, beliefs, mentality and behavior, and in a professional educational institution – the basics of professional skills, readiness for creative work at the workplace. Creative approach to pedagogical activity should be taught to students while they are still at educational institution, preparing them to standard situations that can be resolved using principles and rules that are already approved by science and practice, and to non-standard situations where unusual approach is necessary to solve complex problems at absolutely new level when lecturer acts as a researcher and creator. Thus, the importance of investigative approach to educational activities is

emphasized. In psychological and pedagogical research there are different ways to solve the problem how to classify levels of teacher's pedagogical creativity.

In our opinion, teachers can go through several levels in their professional development: pedagogical skills, pedagogical mastery; pedagogical creativity and pedagogical innovation. Teachers reach each level of professional development by first studying and then teaching at a university. Future teachers form pedagogical activities and the basics of pedagogical excellence in educational institutions.

Scientists distinguish four levels of creative pedagogical activities of teachers: level 1 – reproductive; level 2 – rationalizing; level 3 – designing; level 4 – innovative [2]. The reproductive level implies that teacher (using already developed methods, recommendations, and experience selects the ones that are the most appropriate for the specific conditions of his work and individual psychological characteristics of students. The rationalizing level implies that teacher (using own experience and specific conditions of his pedagogical activities) makes adjustments to his work improving and modernizing some elements of existing recommendations and methods according to knowledge of modern society. The designing level characterizes activity of teacher when teacher (based on his experience, self-analysis of his activity and knowledge of psychological and pedagogical features of students, using existing methods, recommendations and best practices) develops his/her own way of solving educational problems. The innovative level implies solution of educational problems using fundamentally new principles and differs from others due to its novelty, originality and high efficiency [2]. Passion for science and complementary passion for its teaching – this is the beginning of a true teacher-creator. The reproductive element is a necessary component and condition of every creative research. In our opinion, it provides a transition to a higher level of creativity [2]. The creative process is a result of interaction between different levels of intellectual activity of a future teacher.

References:

1. Mil'to L.O.(2020) Psykholoho-pedahohichni aspekty tvorchosti.Istoryko-pedahohichni studiyi VI Morozivs'ki chytannya. S.113-118. [in Ukraine].
2. Sysoieva S. A. (2006) Pedagogichna tvorchist. K.-Kh.: Knyzhkove vydavn. "Caravela". 150 p. [in Ukraine].

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЧЕРЕЗ ПРАКТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ У КУРСІ «ТЕХНОЛОГІЇ»

Білик Олена Віталіївна

викладач, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист.

Куцик Ольга Гаврилівна

викладач, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист

Довгомеля Кароліна Михайлівна

здобувачка фахової передвищої освіти

ВСП «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж Мукачівського державного
університету»

м. Мукачево, Україна

Сучасна освіта в Україні, зокрема в рамках Нової Української Школи (НУШ), акцентує увагу на розвитку креативного мислення учнів початкової школи віком 6–10 років як ключової компетентності для адаптації до швидкозмінного світу. Курс "Технології", що включає дизайн, конструювання, роботу з матеріалами та основи технологічного мислення, є ефективним інструментом для стимулювання креативності через практичну діяльність [1, с. 45]. Практична діяльність у цьому курсі дозволяє учням експериментувати, генерувати ідеї та знаходити нестандартні рішення, що сприяє формуванню дивергентного мислення.

Практична діяльність у курсі "Технології" передбачає створення виробів із підручних матеріалів, моделювання процесів і вирішення задач, що розвиває уяву, логіку та моторику. Наприклад, заняття з конструювання моделі з картону чи пластику допомагає учням комбінувати елементи й створювати нові форми [2, с. 78]. Психолого-педагогічні засади цього процесу базуються на теорії дивергентного мислення Дж. Гілфорда, яка наголошує на здатності генерувати множинні ідеї, а також на концепціях конструктивізму, що акцентують увагу на активному засвоєнні знань через досвід [3, с. 112]. У НУШ практична діяльність у "Технологіях" є частиною навчальної програми, спрямованої на розвиток креативності.

Актуальність дослідження зумовлена потребою в інноваційних методах розвитку креативного мислення в початковій школі, де традиційні підходи часто обмежують творчий потенціал учнів. Недостатня практична діяльність може призвести до зниження інтересу до навчання, що підкреслює потребу в аналізі ефективних стратегій [4, с. 56]. Дослідження дозволяє визначити роль практичної діяльності в курсі "Технології" та сформулювати рекомендації для вчителів.

Практична діяльність у курсі "Технології" є основою для розвитку креативного мислення, оскільки дозволяє учням експериментувати з

матеріалами та ідеями. Наприклад, заняття з створення іграшки з підручних матеріалів допомагає дітям комбінувати елементи й знаходити нові рішення [5, с. 89]. Це сприяє формуванню дивергентного мислення, що є важливим для НУШ.

Метою дослідження є аналіз психолого-педагогічних засад розвитку креативного мислення учнів початкової школи через практичну діяльність у курсі "Технології" в НУШ. Дослідження спрямоване на виявлення ефективних форм практичної діяльності, оцінку їхньої реалізації в навчальному процесі, а також на розгляд педагогічних можливостей і перешкод у стимулюванні креативності учнів.

Для досягнення мети використано метод теоретичного аналізу літературних джерел, які стосуються розвитку креативного мислення, практичної діяльності в курсі "Технології" у початковій школі та інноваційних підходів у НУШ.

Теоретичний аналіз базується на принципах дивергентного мислення, які передбачають генерацію множинних ідей через практичну діяльність, а також на педагогічних теоріях конструктивізму. Метод узагальнення практичного досвіду, описаного в літературі, дозволив систематизувати підходи до практичної діяльності. Зокрема, проаналізовано приклади занять з конструювання та дизайну в початковій школі [2, с. 134]. Метод порівняльного аналізу застосовано для оцінки педагогічних переваг та викликів. Додатково використано метод синтезу для формулювання рекомендацій [4, с. 78].

Практична діяльність у курсі "Технології" є ефективним засобом для розвитку креативного мислення учнів початкової школи в НУШ, стимулюючи їхню уяву та здатність до інновацій. Одним із ключових напрямів є конструювання з підручних матеріалів, що дозволяє учням експериментувати з формами та функціями. Наприклад, заняття з створення моделі транспортного засобу з картону й пластику допомагає учням комбінувати елементи, генерувати ідеї та оцінювати їхню практичність [2, с. 134]. Це сприяє формуванню дивергентного мислення, де учні вчаться знаходити множинні рішення однієї задачі.

Дизайн як форма практичної діяльності розвиває естетичне сприйняття та креативність. Заняття "Дизайн іграшки" передбачає створення ескізів і моделей, де учні обирають матеріали та форми, що стимулює їхню уяву [3, с. 145]. Для учнів із порушеннями моторики використовуються великі деталі, що забезпечує їхню участь. Цей процес дозволяє учням розвивати композиційне мислення, що є важливим для креативного розвитку.

Робота з матеріалами є основою для розвитку практичних навичок. Наприклад, заняття з виготовлення виробів із дерева чи тканини допомагає учням освоювати техніки, такі як різання, склеювання чи шиття, що розвиває моторику та логіку [4, с. 89]. Для учнів із порушеннями зору додаються текстуровані елементи, що сприяє їхній участі. Цей підхід стимулює креативність через експерименти з текстурами та формами.

Групова практична діяльність сприяє розвитку соціальної креативності. Проект "Колективна модель" об'єднує учнів для створення спільної конструкції,

де вони розподіляють ролі й обмінюються ідеями [5, с. 112]. Для учнів із порушеннями мовлення використовуються візуальні підказки, що забезпечує їхню включеність. Педагогічний ефект полягає в тому, що співпраця стимулює генерацію ідей і підвищує мотивацію.

Практична діяльність має низку педагогічних переваг. По-перше, вона розвиває дивергентне мислення через експерименти. По-друге, вона підвищує мотивацію через практичний результат. По-третє, вона сприяє інклюзивності, адаптуючи завдання [2, с. 156]. Наприклад, проєкт "Технологічний сад" поєднує конструювання з дизайном, стимулюючи креативність і співпрацю.

Впровадження практичної діяльності пов'язане з педагогічними викликами. По-перше, доступність матеріалів: не всі школи мають ресурси для конструювання [5, с. 134]. По-друге, вчителі можуть не мати досвіду організації таких занять, що потребує підготовки [4, с. 101]. По-третє, адаптація до вікових особливостей учнів вимагає зусиль [1, с. 67]. Для вирішення цих проблем потрібні інвестиції в ресурси, підвищення кваліфікації та розробка методичних матеріалів.

Практичні аспекти включають врахування психологічного комфорту учнів. Якщо учень з порушеннями моторики відчуває труднощі з конструюванням, це може викликати напругу [3, с. 167]. Педагогічний підхід передбачає використання адаптивних інструментів, що зменшує психологічний тиск. Технічні проблеми, як-от відсутність матеріалів, ускладнюють реалізацію. Наприклад, без картону учні не зможуть конструювати [2, с. 178]. Розв'язання цього питання вимагає альтернативних планів, таких як використання паперу.

Методика також передбачає моніторинг прогресу учнів. Після заняття з дизайну вчитель може вести щоденник спостережень, фіксуючи, як учень освоює завдання, що допомагає адаптувати майбутні заняття [4, с. 123]. Для дітей з тривожністю пропонуються заспокійливі вправи, такі як малювання вільних форм, що сприяє їхній стабільності. Психологічний ефект виявляється в тому, що моніторинг дозволяє вчасно реагувати на потреби.

Висновки. Практична діяльність у курсі "Технології" є ефективним засобом для розвитку креативного мислення учнів початкової школи в НУШ. Вона базується на принципах дивергентного мислення, що сприяє генерації ідей, експериментам і адаптації завдань. Ці методики дозволяють розвивати уяву, моторику та соціальну взаємодію учнів.

Практична діяльність пов'язана з педагогічними викликами, такими як доступність матеріалів, досвід вчителів та адаптація до вікових особливостей. Для їх вирішення необхідні інвестиції в ресурси, підвищення кваліфікації та розробка методичних матеріалів. Перспективи розвитку включають інтеграцію з цифровими технологіями, дистанційне навчання та створення професійних спільнот, що сприятиме розвитку креативного мислення в НУШ.

Список літератури

1. Бондаренко О. В. Практична діяльність у розвитку креативності учнів : [монографія]. Київ : Видавництво "Шкільний світ", 2020. 120 с.

2. Ковальчук Л. М. Технологічні заняття в початковій школі : [навчально-методичний посібник]. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022. 200 с.
3. Левицька Т. П. Розвиток креативного мислення через технології : [стаття]. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2021. № 1. С. 112–178.
4. Савченко А. Я. Креативність у технологічній освіті НУШ : [навчальний посібник]. Харків : Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2023. 150 с.
5. Федоренко С. М. Практичні методи розвитку креативності в початковій школі : [монографія]. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2024. 180 с.

ЗАЛУЧЕННЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ “ІНЖЕНЕРІЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ” ДО ПІДТРИМКИ ДОСТУПНОСТІ ЦИФРОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Галицький Олександр Вадимович,

кандидат педагогічних наук, доцент
Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна

Кархут Володимир Ярославович

кандидат педагогічних наук, доцент
Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна

У сучасному світі цифрові освітні ресурси (ЦОР) є основою освітнього процесу у закладах вищої освіти (ЗВО). Вони охоплюють навчальні платформи (LMS), електронні бібліотеки, вебсайти, системи документообігу та інші сервіси [1]. Забезпечення доступності цих ресурсів є не просто питанням технологічної досконалості, а й соціальної відповідальності та дотримання прав людини на рівний доступ до освіти [2].

Давайте розглянемо нормативні засади доступності вебконтенту. Глобальний стандарт доступності *WCAG (Web Content Accessibility Guidelines)*, який розроблений Консорціумом всесвітньої павутини (W3C). Цей стандарт є фактично міжнародним стандартом для забезпечення доступності вебконтенту для людей з обмеженими можливостями (вадами зору, слуху тощо) [2].

У Сполучених штатах (зокрема, *Section 508 Rehabilitation Act*) та Європейському Союзі (зокрема, *Директива ЄС 2016/2102 про доступність вебсайтів і мобільних додатків державних органів*) – це стандарти, які закріплені на законодавчому рівні, що є обов'язковими вимогами для дотримання доступності вебресурсів. Ці стандарти встановлюють мінімальний обов'язковий рівень (A, AA, AAA), які безумовно мають дотримуватися державні установи та установи закладів освіти.

Щодо вітчизняних стандартів, то у зв'язку з тим, що Україна перебуває на шляху євроінтеграції, то вона повинна імплементувати європейські вимоги-законодавство та практики у діяльність усіх державних установ та закладів освіти. Тобто це стосується і доступності вебресурсів, а саме адаптувати ЦОР ЗВО до стандартів *WCAG* є стратегічною необхідністю, що узгоджується з Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, що в свою чергу сприяє входженню до Європейського простору вищої освіти і системи української освіти.

У зв'язку з повномасштабним вторгненням – війни в Україні значно зросла кількість осіб, які мають постійні або тимчасові проблеми зі станом здоров'я. Ця категорія осіб включає в себе не лише ветеранів війни, але й також студентів та викладачів, які потребують доступу до вебресурсів, а ЗВО несуть відповідальність за надання таких можливостей для доступу до цих ресурсів (навчальні дистанційні курси, відомості про навчання, розклади навчальних занять тощо). Більшість існуючих ЦОР ЗВО були розроблені без належного дотримання вимог *WCAG*, що в свою чергу не є адаптованими для їх доступу (наприклад, великий шрифт, клавіатурна навігація тощо).

Отже, підсумовуючи вище зазначене виникає нагальна проблема для проведення комплексного аудиту стану доступності вебресурсів та у подальшій розробці плану виправлення існуючих недоліків та виявлених проблем.

Яка ж роль студентів-програмістів у вирішенні цих нагальних проблем вебдоступності. Студенти спеціальності “Інженерія програмного забезпечення” мають релевантні знання та навички, які тісно пов'язані з розробкою, тестування та якістю вебдодатків, адже під час їх підготовки, студенти вивчають HTML, CSS, JavaScript, тестують ПЗ тощо. Здобуті знання, досить вдало підходять для здійснення аудиту доступності (Accessibility Audit) ЦОР. Студенти можуть перевіряти вебконтент на відповідність до критеріїв – вимог *WCAG*, використовуючи при цьому як автоматизовані інструменти (зокрема, Ахе, Lighthouse), а також ручне тестування (зокрема, навігація клавіатурою, тестування з скринрідером).

Що стосується ЗВО, то їм необхідно включати завдання з аудиту доступності вебресурсів до програм практик, написання курсових, бакалаврських та магістерських робіт. Як це можна сформулювати для студентів, тобто поставлення конкретних завдань, а саме вивчення основних принципів та критеріїв *WCAG* (рівень AA), обрати конкретні ЦОР ЗВО для аудиту (зокрема, вебсайт кафедри, навчальний дистанційний курс тощо), після проведення аудиту доступності вебресурсів студентам задокументовувати виявлені недоліки – порушення.

Перспективи такої роботи для ЗВО є їх практичне значення та цінність: результатом роботи студентів – детальний аналіз – аудит доступності вебресурсів з переліченими проблемами (невідповідність вимогам *WCAG*) та пропозиціями, щодо їх усунення. А вже на основі такого документу ЗВО зможе вибудувати стратегію поліпшення доступності вебресурсів, що включатиме в себе планування робіт з модернізації ЦОР ЗВО.

Перспектива такої діяльності для студентів – є практичний досвід у галузі Accessibility Engineering, що є досить затребуваним на ринку праці, зокрема, на міжнародному ринку праці.

Отже підсумовуючи, залучення студентів спеціальності “Інженерія програмного забезпечення” до практичної роботи з підтримки доступності ЦОР ЗВО є досить вдалим та виваженим рішенням, адже це взаємовигідна стратегія: ЗВО отримує кваліфікований аудит своїх ЦОР, що наближає їх до європейських стандартів, а студенти набувають критично важливі професійні компетентності. Все це є інвестицією в майбутнє освіти України в її якість та інклюзивність.

Список літератури

1. Галицький О.В. Управління електронними освітніми ресурсами з використанням веб-орієнтованих комп'ютерних систем : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Галицький Олександр Вадимович; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 24 с.
2. Юрійчук А. О. (2024). Вебдоступність навчальних матеріалів: підходи та інструменти платформи Moodle. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання, (23(30), 145-155. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series2.2024.23\(30\).13](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series2.2024.23(30).13)

ПІДГОТОВКА ТЕХНІКІВ-ТЕХНОЛОГІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ЗДОРОВОГО ХАРЧУВАННЯ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ**

Лазарєва Т.А.,

д.пед.н., професор, професор кафедри харчових технологій, легкої
промисловості і дизайну,

Цихановська І.В.,

д.тех.н., професор, професор кафедри харчових технологій, легкої
промисловості і дизайну

Гречішнікова А.О.,

магістрант

Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна

Сучасні тенденції розвитку суспільства характеризуються зростанням уваги до збереження здоров'я людини, формуванням культури харчування та усвідомленням ролі раціонального харчування у забезпеченні якості життя. У цьому контексті питання підготовки фахівців, здатних впроваджувати технології здорового харчування у різних соціальних інституціях, зокрема у закладах освіти, набуває особливої актуальності.

Заклади освіти є середовищем, де формується світогляд молодого покоління, тому організація здорового харчування дітей і молоді має не лише фізіологічне, а й виховне значення. Відповідно до Національної стратегії побудови безпечного та здорового освітнього середовища, пріоритетом державної політики є створення умов для впровадження системного підходу до харчування, який базується на принципах збалансованості, безпечності, натуральності та екологічності харчових продуктів.

Професійна діяльність техніків-технологів у сфері харчових технологій передбачає не лише виробничу компетентність, а й здатність аналізувати потреби споживачів, упроваджувати сучасні технології приготування страв із використанням функціональних, дієтичних і органічних інгредієнтів, дотримуватись санітарно-гігієнічних норм, а також здійснювати контроль якості продукції. Саме тому процес професійної підготовки майбутніх техніків-технологів має орієнтуватися на формування компетентностей, пов'язаних із розробленням і впровадженням технологій здорового харчування у практику закладів освіти.

Важливою передумовою актуальності дослідження є потреба модернізації змісту освітньо-професійних програм відповідно до сучасних викликів, пов'язаних із трансформацією системи шкільного та студентського харчування, впровадженням реформ у сфері безпечності та якості харчових продуктів, а

також із переходом до стандартів сталого розвитку. Технології здорового харчування сьогодні розглядаються як інтегративна галузь знань, що поєднує досягнення харчової науки, дієтології, біотехнологій і менеджменту у сфері ресторанного господарства.

Розвиток харчової галузі в Україні відбувається під впливом глобальних тенденцій, пов'язаних із пошуком шляхів забезпечення продовольчої безпеки, підвищення якості та безпечності харчових продуктів, популяризації здорового способу життя. У цьому контексті професійна підготовка майбутніх техніків-технологів набуває нових змістових орієнтирів і потребує глибокого оновлення відповідно до потреб сучасного суспільства та освітніх установ.

Серед ключових перспектив підготовки техніків-технологів варто виділити [1 – 5]:

1. Інтеграцію сучасних наукових досягнень у процес навчання. Використання досягнень нутриціології, біотехнологій, харчової хімії та дієтології сприятиме формуванню у студентів комплексного уявлення про вплив їжі на здоров'я людини. Це дозволить готувати фахівців, здатних проектувати нові рецептури страв із функціональними властивостями, використовувати натуральну сировину та безпечні технологічні процеси.

2. Упровадження дуальної освіти та партнерства з підприємствами галузі. Співпраця із закладами ресторанного господарства, виробниками харчових продуктів і організаціями дитячого та шкільного харчування відкриває можливість для поєднання теоретичної підготовки з практичним досвідом. Це сприятиме формуванню у студентів професійної гнучкості та готовності до інновацій.

3. Орієнтацію на стандарти сталого розвитку. Впровадження екологічно безпечних технологій, зниження харчових відходів, раціональне використання ресурсів — складові сучасного підходу до професії технолога. Така підготовка розвиває у студентів екологічне мислення та відповідальність за вплив виробництва на довкілля.

4. Цифровізацію навчального процесу. Використання симуляцій, онлайн-платформ, технологічних віртуальних лабораторій та цифрових інструментів (зокрема систем для розрахунку харчової цінності) підвищує якість підготовки, розширює можливості для самонавчання та досліджень.

5. Міжнародну інтеграцію освіти. Участь у спільних освітніх проєктах, академічна мобільність студентів і викладачів сприяють обміну досвідом, впровадженню кращих європейських практик з організації здорового харчування в освітніх установах.

Попри значний потенціал розвитку, професійна підготовка техніків-технологів стикається з низкою викликів, що потребують системного вирішення:

1. Недостатня інтеграція компетентнісного підходу. У багатьох навчальних закладах зміст освіти все ще орієнтований переважно на знаннєвий компонент, тоді як сучасний ринок праці вимагає від випускників здатності до самостійного прийняття технологічних рішень і творчого підходу до роботи.

2. Обмежена матеріально-технічна база. Відсутність сучасного лабораторного та технологічного обладнання ускладнює формування практичних навичок, необхідних для впровадження інноваційних технологій здорового харчування.

3. Потреба у підвищенні кваліфікації викладачів. Для ефективної реалізації нових освітніх програм необхідно постійне оновлення знань викладацького складу у галузях нутриціології, функціонального харчування, управління якістю та безпечністю харчових продуктів.

4. Низька мотивація студентів до дослідницької діяльності. Часто майбутні фахівці сприймають технологію харчування переважно як виробничу сферу, а не як галузь інноваційних досліджень і творчого пошуку.

5. Необхідність нормативно-правового узгодження. Важливим завданням є приведення освітніх стандартів та програм професійної підготовки у відповідність до державних політик у сфері здорового харчування та безпечності харчових продуктів.

Отже, актуальність підготовки техніків-технологів до впровадження технологій здорового харчування у закладах освіти зумовлена низкою факторів:

- зростанням суспільного запиту на безпечні та корисні продукти;
- необхідністю формування здорових харчових звичок у дітей та молоді;
- потребою оновлення змісту професійної освіти відповідно до європейських стандартів;
- підвищенням вимог до професійної компетентності фахівців харчової галузі;
- орієнтацією на реалізацію державних і міжнародних програм зі здорового способу життя.

Подолання існуючих викликів потребує спільних зусиль закладів освіти, роботодавців, науковців і державних інституцій, спрямованих на створення умов для підготовки фахівців нового покоління — творчих, відповідальних і готових до практичного впровадження технологій здорового харчування у сучасних освітніх середовищах.

Список літератури

1. Коноваленко А. С. Економічні аспекти організації харчування дітей у загальноосвітніх закладах. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2020. № 4 (2). С. 233–239. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2020_4\(2\)__42](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2020_4(2)__42) (дата звернення 23.02.2024).

2. Коноваленко А. С. Політико-правові чинники розвитку ринку продуктів харчування для дітей шкільного віку. Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. 2019. Т. 24, Вип. 4. С. 63–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2019_24_4_13 (дата звернення 24.02.2024).

3. Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській

школі на 2023 рік: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2023 р. № 174-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2023-%D1%80#Text>

4. Про схвалення Стратегії реформування системи шкільного харчування на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2024 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 жовтня 2023 р. № 990-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-reformuvannia-systemyshkilnoho-kharchuvannia-na-period-do-2027-roku-ta-t271023>

5. Сайт Міністерства освіти і науки України. Шкільне харчування. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalnaserednya-osvita/shkilne-harchuvannya>

СУТНІСТЬ І КЛАСИФІКАЦІЯ ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Макаренко Андрій Вікторович

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри теорії і методики фізичної культури та здоров'язбереження
Донбаський державний педагогічний університет

Яковенко Вікторія Георгіївна

кандидат медичних наук, доцент
кафедри теорії і методики фізичної культури та здоров'язбереження
Донбаський державний педагогічний університет

Сердюк Михайло Володимирович

студент
Донбаський державний педагогічний університет

У формуванні фізичних якостей дітей молодшого шкільного віку важливу роль відіграють вікові особливості їх розвитку. Адже, як пише Л. Рибалко, розвиток дитини супроводжується «змінami в організмі, які мають кількісні і якісні показники і залежать як від біологічних, так і від соціальних чинників». Щодо біологічних чинників, то йдеться про стан опорно-рухового апарату, нервової та серцево-судинної системи, а щодо соціальних – про умови навчання, виховання, способу життя.

Саме тому кожній віковій групі дітей притаманні характерні морфофункціональні риси, які визначають можливості розвитку рухових здібностей. Як підкреслює Т. Круцевич, процес формування фізичних якостей у дітей 6–10 років потребує диференційованого підходу, що враховує не лише вік, але й стан здоров'я, початковий рівень рухової підготовленості та особливості психіки [5].

До базових фізичних якостей, розвиток яких потрібний у молодшому шкільному віці, належать швидкість, спритність, гнучкість, витривалість та сила. Кожна з них має свою сутність, критерії оцінювання і специфіку педагогічного впливу.

Швидкість у дітей цього віку визначається передусім здатністю виконувати рухи у максимально короткий проміжок часу та оцінюється за результатами бігу на короткі відстані, найчастіше на 10 метрів. Для проведення тестування використовується доріжка завдовжки не менше 20 метрів, що дозволяє забезпечити ділянку для розгону та гальмування після фінішу. За допомогою секундоміра фіксується час від старту до перетину фінішної лінії, що і є показником рівня розвитку швидкісних здібностей [6]. Важливо зазначити, що швидкість у цьому віці проявляється в кількох формах: як швидка реакція на сигнал, як здатність здійснювати одиночні рухи з максимальною інтенсивністю,

як уміння різко змінювати темп за ігрової ситуації чи командного сигналу, а також у частоті виконання циклічних рухів. Для дітей молодшого шкільного віку розвиток швидкості є важливим, оскільки воно впливає на якість виконання вправ з бігу, стрибків, метань, а також формує успішність у рухливих іграх.

Спритність як фізична якість пов'язана зі здатністю швидко опановувати нові рухові дії та перебудовувати їх відповідно до змінюваних умов. Вона проявляється у точності, швидкості та координації рухів, що особливо актуально під час рухливих та спортивних ігор. Для розвитку спритності доцільно використовувати вправи, що вимагають орієнтування в просторі, швидкої зміни напрямків руху та ритму. Наприклад, у тестуванні дітей 6–9 років для оцінки цієї якості застосовуються біг з оббіганням фішок, де фіксується час виконання завдання [2]. Одним із поширених методів, як вважає Л. Мосійчук, є вправи з переставленням предметів: дитина повинна швидко перенести фішку з одного боку майданчика на інший і повернутися за наступною. Також використовується завдання з оббіганням серії прапорців, розставлених на відстані одного метра один від одного. Підсумовано, що у таких вправах спритність виявляється у вмінні поєднувати швидкість рухів із точністю просторового їх виконання.

Гнучкість визначається рухливістю у суглобах і залежить від їх анатомічної будови, а також від еластичності м'язів і зв'язок. У дітей молодшого шкільного віку, як наголошує О. Власюк, цей показник безпосередньо впливає на амплітуду та точність рухів, їхню швидкість та координацію [3].

Оскільки гнучкість суттєво залежить від функціонального стану центральної нервової системи, вправи для її розвитку повинні поєднувати розтягування з динамічними рухами. Належний рівень рухливості у суглобах підвищує ефективність оволодіння новими вправами, знижує ризик травматизму і забезпечує загальну пластичність рухів, що особливо важливо на етапі формування базових рухових навичок.

Натомість **витривалість** проявляється у здатності дитини виконувати фізичні вправи певної інтенсивності протягом тривалого часу без суттєвого зниження ефективності. У молодшому шкільному віці ця якість розвивається завдяки систематичним вправам у рухливих іграх, а також під час бігу чи ходьби на середні дистанції. Для її оцінки використовується завдання на подолання дистанції 300 метрів з чергуванням бігу та ходьби [4]. Подібні вправи дозволяють поступово зміцнювати серцево-судинну і дихальну системи, підвищувати здатність організму до тривалої роботи. Важливо, що розвиток витривалості у цьому віці слід поєднувати з ігровою діяльністю, адже це відповідає психофізіологічним особливостям дітей та зберігає їхню високу мотивацію до занять.

Крім цього, **сила** у дітей 6–10 років формується переважно у м'язах тулуба, тоді як м'язи кінцівок ще недостатньо розвинені. Для її вимірювання застосовується кистьова та станова динамометрія, що дозволяє зафіксувати максимальні зусилля під час виконання завдання [1]. У навчально-тренувальному процесі вправи для розвитку сили повинні мати динамічний характер, поєднуватися з рухами на розслаблення м'язів і не створювати

надмірного навантаження. У такий спосіб не лише допомагає зміцнити м'язову систему, але й формує правильні рухові навички, необхідні для подальших занять спортом.

Отже, сутність фізичних якостей у дітей молодшого шкільного віку розкривається через їхній тісний зв'язок із віковими анатомо-фізіологічними особливостями та рівнем функціональної готовності організму. Серед різновидів фізичних якостей виокремлюють швидкість, спритність, гнучкість, витривалість і силу – саме вони становлять основу для формування всіх інших рухових здібностей. Також вважаємо, що успішний розвиток кожної з них можливий лише за умови диференційованого підходу, що враховує природні можливості дітей, поєднання різних методів тренування та органічну їх інтеграцію у навчальний процес. Тож, загалом, розвиток фізичних якостей у цьому віці формує базу для подальшої спортивної діяльності, а також позитивно впливає на здоров'я, працездатність і соціальну активність дитини.

Список літератури

1. Бабачук Ю. М. Рівні розподілу рухливих ігор та ігрових вправ для вдосконалення рухових навичок у дітей старшого дошкільного віку. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Сер. : Педагогічні науки.* 2015. Вип. 28. С. 201-208
2. Власюк О., Борисова Ю., Федоряка А. Особливості розвитку рухових якостей дітей молодшого шкільного віку у самостійних заняттях фізичними вправами. *Спортивний вісник Придніпров'я.* 2022. № 3. С. 30-38
3. Галай М., Дьоміна Ж. Особливості вивчення «школа м'яча» з навчальної програми з фізичної культури для учнів 1-4 класів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова.* Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наукових праць. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. Випуск. 4 (29) 13. С.245-250.
4. Дубогай О. Д. Фізкультура як складова здоров'я та успішного навчання дитини. К. : Вид. дім «Шкільний світ», 2006. 128 с.
5. Моїсєєв С. О. Рухливі ігри як важлива складова реалізації компетентнісного підходу до навчання учнів 1-4 класів на уроках фізичної культури у Новій Українській школі. *Спортивні ігри.* 2019. № 2. С. 29-40.
6. Мороз Ю. Рухливі ігри як одна із форм рекреаційної діяльності. *Витоки педагогічної майстерності.* Серія : Педагогічні науки. 2018. Вип. 21. С. 130-133

ІНТЕРАКТИВНІ ПРИЙОМИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ НАВЧАННЯ В ДІТЕЙ ІЗ ГІПЕРАКТИВНІСТЮ

Проха Анастасія,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Ніжинського
державного університету імені Миколи Гоголя

Вступ. Сучасна система освіти спрямована на створення умов для розвитку кожної дитини, зокрема тих, які мають особливі освітні потреби. Особливу увагу приділяють дітям із синдромом дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ), для яких характерні імпульсивність, низький рівень концентрації, труднощі з регуляцією поведінки та емоцій. У традиційних формах навчання ці особливості часто призводять до фрустрації, невпевненості, конфліктів і негативного ставлення до школи. Тому важливим завданням учителя є створення позитивного навчального досвіду, який формує мотивацію, самооцінку та бажання вчитися.

Позитивний досвід навчання передбачає переживання ситуації успіху, емоційне задоволення від власних досягнень, підтримку вчителя й однолітків, а також можливість самовираження. Як зазначав Л. Виготський, розвиток дитини відбувається лише через спільну діяльність і взаємодію з іншими людьми. Отже, застосування інтерактивних прийомів навчання, що базуються на активній взаємодії, діалозі, співпраці й діяльності, є одним із найефективніших засобів формування позитивного навчального досвіду дітей із гіперактивністю.

Мета - обґрунтувати педагогічний потенціал інтерактивних прийомів як засобу формування позитивного досвіду навчання в дітей із гіперактивністю та визначення ефективних форм і методів їх застосування у процесі початкової освіти.

Основний виклад. Діти із синдромом дефіциту уваги з гіперактивністю мають труднощі з концентрацією уваги, організацією діяльності, контролем імпульсів, емоційною стабільністю. У шкільному середовищі ці особливості проявляються у вигляді неуважності, рухової метушливості, імпульсивних відповідей, труднощів у завершенні завдань.

Як зазначає І. Бех, педагогічна підтримка таких дітей має ґрунтуватися на засадах гуманізму, прийняття, довіри та створення ситуацій успіху. Позитивне підкріплення, емоційна підтримка та інтерактивні форми роботи сприяють формуванню впевненості дитини у власних можливостях [1].

Діти з гіперактивністю часто характеризуються надмірною рухливістю, неуважністю, імпульсивністю, емоційною нестабільністю, що може призводити до зниження навчальної мотивації та негативного ставлення до шкільного процесу. Традиційні методи навчання, засновані на тривалому сидінні за партою та слуханні вчителя, не враховують їхніх психофізіологічних особливостей. Натомість інтерактивні прийоми, які передбачають активну участь, зміну видів

діяльності, використання гри, руху, співпраці та обговорення, дають змогу зберегти увагу, розвивати саморегуляцію, сприяти позитивним емоціям. За даними досліджень сучасних нейропсихологів, активні форми навчання покращують виконавчі функції, рівень самоконтролю та здатність концентруватися.

Сутність інтерактивного навчання полягає у постійному діалозі між учителем та учнем, у спільній діяльності, що забезпечує суб'єкт-суб'єктну взаємодію. Відповідно до концепції Нової української школи педагог має створювати умови, за яких дитина стає активним учасником освітнього процесу, а не пасивним споживачем інформації. У цьому контексті інтерактивні прийоми — «Мікрофон», «Коло ідей», «Мозковий штурм», «Навчаючи — вчуся», «Акваріум», рольові та дидактичні ігри — сприяють формуванню навичок співпраці, розвитку уваги та мислення, емоційного інтелекту, що у дітей із гіперактивністю є найвразливішими сферами [2].

Особливу увагу варто приділити використанню інтерактивних ігор. За даними досліджень, інтерактивні цифрові ігри, побудовані на принципах гейміфікації, істотно підвищують рівень зацікавленості, знижують тривожність та стимулюють розвиток виконавчих функцій у дітей із СДУГ. В українських умовах ефективними виявилися рухливі навчальні ігри («Знайди слово», «Живий алфавіт», «Склади історію з карток»), що поєднують навчальний і моторний компоненти. Такі прийоми допомагають спрямувати надлишкову енергію дитини у конструктивне русло, запобігаючи емоційним спалахам і перевтомі.

Не менш результативним є метод навчання у співпраці (кооперативне навчання), коли діти працюють у парах або малих групах, виконуючи спільні завдання. Ця форма сприяє розвитку соціальних навичок, підвищує відчуття належності до колективу та зменшує рівень тривожності. Як наголошує О. Савченко, партнерські форми навчання сприяють розвитку самооцінки та відповідальності молодших школярів, адже успіх залежить не лише від особистих зусиль, а й від спільної роботи групи. Для дитини з гіперактивністю така взаємодія є важливою соціальною практикою, що допомагає виробити контроль поведінки та вчить зважати на потреби інших [3].

Важливою умовою формування позитивного досвіду навчання є налагоджена система зворотного зв'язку. Для учнів із синдромом дефіциту уваги та гіперактивності необхідно забезпечувати миттєве позитивне підкріплення, щоб підтримати їхню віру у власні сили. Короткий, але конкретний позитивний відгук, наприклад: «Ти сьогодні чудово впорався із завданням!» або «Мені подобається, як ти старався!», має значно більший вплив на мотивацію, ніж загальні слова похвали чи зауваження. Такий підхід допомагає дитині усвідомити власні успіхи, формує відчуття впевненості та створює позитивний досвід навчання, що є важливою складовою розвитку саморегуляції та внутрішньої мотивації.

У межах педагогічного експерименту або практичного дослідження можна виокремити такі ефективні інтерактивні прийоми для дітей із гіперактивністю:

- «*Рухлива хвилинка-завдання*» — поєднання руху й мислення для переключення уваги;
- «*Інтерактивна карта знань*» — візуальне узагальнення матеріалу з можливістю активного залучення учнів;
- «*Навчаючи — вчуся*» — обмін ролями між учителем і учнем;
- «*Коло емоцій*» — щоденна коротка вправа на саморефлексію й емоційне розвантаження;
- «*Інтерактивна дошка*» або «*цифрове колесо вибору*», що дає змогу дитині самостійно обрати форму виконання завдання.

Використання інтерактивних прийомів у навчанні дітей із гіперактивністю сприяє підвищенню рівня залученості, розвитку уваги, саморегуляції та комунікативних навичок. Створення емоційно комфортного, діяльнісного, підтримувального середовища формує позитивний навчальний досвід, який є основою подальшої успішності дитини. Як зазначено в Концепції Нової української школи, головна мета сучасної освіти — щоб дитина навчалася із задоволенням, відчувала успіх і віру у власні сили. Інтерактивні технології є ефективним шляхом до досягнення цієї мети, особливо у випадку дітей із гіперактивністю, для яких рух, спілкування та гра — найкращі способи пізнання світу.

Висновок. Інтерактивні прийоми навчання — це ефективний інструмент формування позитивного досвіду навчання в дітей із гіперактивністю. Вони дозволяють задовольнити потребу в русі, спілкуванні, визнанні, сприяють формуванню відчуття успіху та самоповаги. Ефективність інтерактивного підходу забезпечується створенням умов емоційної безпеки, чіткої структури уроку, поєднанням пізнавальної та рухової активності, підтримкою ініціативи дитини.

Подальші наукові дослідження варто спрямувати на розробку системи інтерактивних методик, адаптованих спеціально для учнів із СДУГ, із урахуванням нейропсихологічних механізмів саморегуляції, уваги та мотивації.

Список літератури

1. Бех І. Д. *Виховання особистості*. — Київ : Либідь, 2018. — 312 с.
2. Пометун О., Пироженко Л. *Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання*. — Київ : А.С.К., 2004. — 192 с., URL: https://pedagogika.ucoz.ua/knygy/Suchasnyj_urok.pdf
3. Савченко О. Я. *Розвиток особистості молодшого школяра в умовах НУШ*. — Київ : Педагогічна думка, 2019. — 240 с.

ДІАЛЕКТИКА ОБРАЗУ «БЛАЗНЯ-МУДРЕЦЯ» В НІМЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ ТРАДИЦІЇ

Шевців Галина Михайлівна

канд. філол. наук., ст. викладач кафедри
німецької та французької мов і методики їх навчання
ДДПУ ім. Івана Франка

«Бляшаний барабан» – це дебютний роман Гюнтера Грасса (1927-2015), але саме він справив надзвичайно сильне враження як на читачів, так і на критиків і саме цей роман німецького письменника можна вважати великим твором світової літератури ХХ-го століття. Книга вражає своєю масштабністю: на сторінках роману під певним кутом зору помістилась історія Німеччини ХХ-го століття. Головна художня вісь роману – це критичний погляд на суспільство, ретроспективна оцінка історії, яка подається з погляду головного героя, барабанщика, з метою зірвати маску та завісу безпам'ятства та викрити невіршені проблеми минулого в майбутньому.

Сильною виявилась геніально придумана фігура героя – юного Оскара Мацерата, котрий народився на світ з нестерпним відчуттям відрази до навколишнього світу та з бажанням ніколи не брати жодної участі у справах цього світу. «Бляшаний барабан» – це не просто розповідь про дивну дитину, яка відмовляється рости. Це барабанний дріб, що прорізає шаблонну тишу німецької історії, це голос, який відмовляється забувати те, що країна намагалася витіснити. Оскар Мацерат своїм барабаном не дає пам'яті заснути, вибиваючи ритм незручної правди» [1].

Через призму магічного реалізму та гротеску Грасс показує абсурд і жах тоталітарної епохи. Незвичайність Оскара стає найзрозумілішою реакцією на безумний світ навколо. Його барабанний бій – це мова, якою він говорить, коли слова безсилі; це протест проти будь-якої форми несвободи, брехні та забуття. «Мені був потрібен герой... який бачив би все, не дивлячись на світ знизу догори або зверху донизу, а бачив би його зі свого рівня, бачив би його, так би мовити, зсередини, і в той же час залишався би дитиною. Дитиною, яка відмовляється брати участь у світі дорослих, яка не хоче приймати його правила» [2].

Питання порівняльного аналізу творів Ганса Якоба Крістоффеля Гріммельсгаузена та Гюнтера Грасса, зокрема образів Сімпліціуса та Оскара Мацерата, в українському літературознавстві не є масово вивченим, але окремі аспекти цієї проблематики уже висвітлювалися: [3]. Німецьке літературознавство дуже ретельно досліджувало як творчість Гріммельсгаузена, так і Гюнтера Грасса. Порівняльний аналіз цих двох авторів і їхніх головних героїв є класичною темою, і існує ціла низка фундаментальних робіт німецьких учених на цю тему. Серед найвідоміших імен Норберт Гайс, Вольфганг Хайзе, Ганс-Перер Бродер, Манфред Дурзак. Роботи цих дослідників дають широкий контекст для розуміння поезики обох письменників.

Мацерата можна назвати своєрідним «Сімпліцієм» із негативним «зарядом», тобто це вдосконалений модифікований необароковий герой свого часу. Він є абсолютним втіленням усього того, що накопичив Сімпліцій за своє складне, мінливе життя, і що перетворило його на скептика, так що він зрікся мирського життя й став відлюдником. Тому прикінцева ситуація безлюдного острова Сімпліція є для Оскара Мацерата вихідною й принципово важливою.

Обидва герої, відмежувавшись від навколишнього світу, не заперечують і не намагаються його змінити, а лише констатують те, що в ньому відбувається, вони приймають або не приймають цей світ. Якщо Сімпліцій згідно зі своєю природою не є послідовним у критичному ставленні до оточуючих, то Оскар є злим та підступним, він постійно кидає виклик життю, хоча при цьому завжди впевнений у своїй безпеці, оскільки прекрасно знає людську психологію.

На титульній сторінці свого роману Гріммельсгаузен помістив дивну істоту, яка символізує химерність людського буття: Носате, глузливе лице з випнутим підборіддям і підозрілими рижками, з довгими гострими вухами. Істота стоїть на двох лапах – одна закінчується роздвоєним копитом, друга качиною перетинкою. Ззаду виглядає товстий лускатий хвіст із плавниками, який виступає із пташиних крил, що прикривають широкі стегна. В руках велика книга з безліччю зображень: можна розрізнити корону, блазеньський ковпак, рапіру, склянку, гральні кості, замкову башту, корабель, сповите немовля та ін. Лапи дивної істоти топчуться на розкиданих театральних масках. У віршовому написі вона названа Феніксом, а титульна сторінка проголошує, що ця істота полюбила, «сміючись, промовляти правду».

Однак, якщо Гріммельсгаузенів сатир добродушно налаштований розповідати правду зі сміхом на вустах, то Грассівська «істота» має дещо інше семіотичне значення: карликові Оскару також залежить на правді висловлювання, але йому більшою мірою личать скептицизм, гротеск та іронія, та й розмаїття життя він утілює доволі однобоко – лише в негативному плані.

У пошуках відповідної для відображення недосконалого світу мови й Гріммельсгаузен, і Грасс використовують невербальні засоби: музичні інструменти, які є символами епох. Гріммельсгаузен вручає Сімпліцієві волинку та наділяє його любов'ю до пастуших пісень. Оскар висловлюється за допомогою бляшаного барабана та голосу, здатного трощити скло. Однак обидва письменники свідомо обирають своєрідний авангард як вияв порушення канонів світової гармонії. Скажімо, міркування Сімпліція щодо власного співу: хоч би кури не передохли від мого співу, або ж думки Оскара: «барабанним боєм загнав до гробу» [4, с. 628], їхні музичні вправління виявляються для оточуючих дієвими саме через роздратування, відштовхування, які вони несуть у собі, або викликають чи провокують у них.

Оскар є своєрідним художнім образом: з одного боку, основоположними в його структурі є фантазія, вигадка автора – повністю розвинутий інтелект ще при народженні, практично з колиски віртуозність барабанщика, здатність коректувати власний ріст, володіння надприродним голосом, з іншого – він реалізується в конкретному соціально-історичному контексті. Його специфічна

перспектива світобачення, зумовлена поглядом знизу, і як наслідок – показ традиційних речей у деформованому вигляді, не відповідають сприйняттю трирічної дитини.

Дослідниця Наталія Сейбель характеризує головного героя як певну риторичну фігуру: «Перед нами постає не власне характер, який проходить якісь стадії розвитку, а відповідний ракурс, точка зору, що сформувалася ще до початку оповіді й не змінюється щодо зовнішніх причин у результаті взаємодії зі світом, як би це мало бути у романі виховання. Психологічна сутність героя полягає не в процесі становлення, переживання й переосмислення інформації, а лише в процесі її механічного накопичення. Він завжди «поза». Його недолугість і в одному, і в іншому випадку – стан його відсторонення» [5, с. 95]. Саме статичність відрізняє Оскара від його пікарескних родичів. Але в обох випадках наголошується на дистанційованості героїв щодо світу. Наприклад, Сімпліцій так визначає свою позицію: «Кожний уважав мене нерозумним телепнем, а я кожного – зразковим дурнем» [5, с. 95]. Про відсторонення героїв свідчить ще й те, що обидва вони не мають власного дому, а єдині їхні особисті речі швидше відштовхують від них, аніж приваблюють, ідеться про блазнівські вуха віслюка, які носив Сімпліцій, і гучний барабан Оскара. Герої однаково бачать і своєрідним чином оцінюють недосконалий світ, вони представляють філософську систему перехідних епох – Сімпліцій належить до т. зв. барокового «занепаду», а Оскар – до постмодерної доби.

Фізичну недолугість Оскара компенсують його практичний розум та життєва мудрість. Монстр і геній гармонійно взаємодоповнюють один одного. Автор релятивує цінності та пороки: спотворюючи красиве, він робить привабливим огидне. Сімпліцій, своєю чергою, змушений пройти довгим життєвим шляхом, поки він усвідомить, що життя не є досконалим і виживає в ньому найхитріший. Як і Гріммельсгаузен, Г. Грасс вважає, що людське життя – це суєта суєт.

Як і Гріммельсгаузен, Г. Грасс вважає, що людське життя – це суєта суєт. Це можна продемонструвати на прикладі одного епізоду у сцені смерті Оскарового батька Альфреда Мацерата, де автор у комплексі зображає духовну зіпсутість людства, фатальність життєвого процесу, його суєтність та беззмістовність. Після того, як військо маршала Рокосовського зайняло місто Данциг, уся родина переходується у власному погребі в оточенні мішків із цукром. Старший Мацерат, почувши крики російських солдатів, знімає з лацкана піджака нацистський значок і хоче його викинути. Оскар, спостерігаючи за ним, підбирає значок собі. У цей час до підвалу заходять російські солдати, і хлопчик, зацікавившись одним із них, віддає батькові значок. Мацерат, із переляку запхавши його собі в рот, починає давитися, на що солдати реагують миттєво й розряджають у нього автомат. А Оскар розмірковує над тілом свого мертвого батька з приводу «проблеми», з якою зіткнулися мурахи, змушені подолати на своєму шляху новоутворену перешкоду: «А в мене крутилася в голові одна складна мовна конструкція, що трапилася мені в Гете. Мурахи завважили, що обстановка змінилась, однак не побоялися кружного шляху й проклали собі нову військову стежку навколо скарлюченого Мацерата, бо цукор, що сипався з

луснутого мішка, анітрохи не втратив солодкого смаку через те, що армія маршала Рокосовського зайняла місто Данциг» [4, с.84].

Так трагедія перетворюється на фарс. Комічне й трагічне виявляються тісно переплетеними, як і Велика історія з приватною долею. На цьому фоні чітко окреслюється злостивість Оскара: «Тієї хвилини, коли старий Гайландт радше зіпхнув, ніж опустив у яму ящик з Мацератом і партійним значком у того в трахеї, з повним магазином куль із російського автомата в Мацератовому череві, Оскар зізнався собі, що занапастив Мацерата навмисне, бо той, зважаючи на все, був йому батьком не лише гаданим, а й справжнім; а ще Оскар убив його через те, що йому, Оскарові, остогидло ціле життя тягати за собою якогось батька» [4, с. 85]. У такий спосіб Гюнтер Грасс провокує читача на певну реакцію, проводить своєрідну терапію байдужості.

Ставлення Сімпліція до своїх батьків зовсім інше. Він, ще здатний учитися й переймати досвід, поважає й своїх названих батьків селян, і відлюдника, який колись був аристократом. Саме відлюдник привив героєві найкращі почуття любові, благочестя й богобоязності. Сімпліцій боляче сприймає смерть батька, оплакує його й обіцяє жити за тими правилами, яких той його навчив.

«Я провів, згідно з відповідного обставинам звичаєм, у молитві декілька годин біля могили. А коли ласкавий мій відлюдник не захотів із неї піднятися, то я спустився до нього в могилу й почав його трясти, цілувати й милувати, однак, у ньому не залишилося більше життя, оскільки жорстока невмолима смерть викрала в безталанного Сімпліція його блаженного товариша. Я зрошував, чи краще сказати, бальзамував бездиханне тіло моїми сльозами й довго метався туди й сюди з болісними викриками й рвав на собі волосся, поки, нарешті, не приступив до поховання, при цьому більше гірко зітхав, аніж кидав лопатою» [4, с. 86].

Епізоди ставлення обох героїв до смерті батьків демонструють змінене у сучасності сприйняття смерті. Згідно з бароковим уявленням, «від колиски до гробу», смерть вінчає життя і, як чи не єдина абсолютна певність, вимагає до себе відповідного ставлення. Гюнтер Грасс стверджує, що у XX ст. спотворене бачення життя спричинилося й до знецінення смерті. Оскар, який розмірковує про свою «колиску», тобто, вирішує, чи з'являтися йому на світ, чи ні, у цьому хаотичному, позбавленому центру світі безапеляційно засуджує своїх близьких до страти, самовільно визначаючи, що шлях до «гробу» вони вже пройшли. Отже, не лише саме життя позбавлене для автора сенсу, безмістовними є також прихід у нього й тим більше – відхід. Сакральність знято із цих обрамлюючих людську земну дорогу віх, і це ще більше загострює абсурдність сучасної реальності.

Для світорозуміння Гюнтера Грасса близькою є барокова модель «світ – театр». Персонажі його твору є учасниками та глядачами гігантського суспільного театру. Якщо згадати трактування театрального простору в бароко, «із властивою йому вертикальною віссю «пекло – рай» і проміжним положенням земного шляху людини» [4, с. 87], то виявиться, що у Гюнтера Грасса відсутня вертикаль. Життя давно вже опустилося на рівень пекла, а про рай і мріяти

нічого. Барокова театральна ілюзія зіштовхується з постійним маскарадом життя, оскільки ролі здатні мінятися, і ті, що вчора були акторами, уже завтра можуть стати глядачами, які сидять у закритих ложах. Усе – швидкозмінне й взаємозамінне. І Сімпліцій, і Оскар грають у театрі, який називається життям. Та Сімпліцій є актором, тоді як Оскар Мадерат – режисер.

Героєві Гюнтера Грасса довелося бути учасником фронтового театру: «Звісно, те, що ми показували, було не казна-що, але це розважало людей, допомагало їм забути й про фронт, і про відпустку, це викликало сміх, нестримний сміх, бо коли над нами почали вибухати бомби, струсонувши й заваливши погрібець з усім, що в ньому було, погасивши й звичайне, й аварійне освітлення, ... у тій темній, задушливій домовині й далі раз у раз прохоплювався сміх» [4, с. 88]. Бароковий мотив «світ – це театр» модифіковано в «світ – це домовина, де лунає сміх». А Оскар є саме тим, хто провокує сміх у зовсім невідповідних для цього ситуаціях. Театральність поступається місцем жакхливій реальності, яка стає сценою для лиховісного карнавалу.

Список літератури

1. Reich-Ranicki Marcel Günter Grass oder Die Verteidigung der Kindheit. Die Anwälte der Literatur. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt; 1994. 360 Pp.
2. Грасс Г. Fortsetzung folgt... : Нобелівська лекція [Електронний ресурс] / Гюнтер Грасс // NobelPrize.org. 1999. 7 грудня. URL: <http://www.nobelprize.org/prizes/literature/1999/grass/lecture/>
3. Варецька С. О. Роман Гюнтера Грасса «Бляшаний барабан» як сучасний «крутійський» роман. Питання літературознавства. 2002. Вип. 9. С. 113-115.
4. Грасс Гюнтер. Бляшаний баран. Роман. Київ : Юніверс, 2005. 775 с.
5. Варецька С. Барокова парадигма у творчості Гюнтера Грасса. Дрогобич : Коло, 2008. 239 с.

ЕСТЕТИЧНЕ ЯК ПОЛІТИЧНЕ: СУЧАСНЕ МИСТЕЦТВО В ЕПОХУ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Даценко Вікторія Станіславівна

Кандидат філософських наук, доцент.

Доцент кафедри філософських, політичних та психологічних студій
Черкаського державного технологічного університету.

Нами підіймається питання про те, як змінюється роль мистецтва в умовах сучасного культурного ландшафту. Мистецтво більше не замикається в межах суто естетичного, так, як воно дедалі частіше виступає як соціальний, політичний і навіть постантропологічний жест. В епоху нестабільності, технологічних трансформацій та кризових станів мистецтво стає критичним інструментом переосмислення людського досвіду, соціальних структур та екзистенційних питань. «Мистецтво завжди має бути ще й продуманим; саме мистецтво мислить» [1;139].

Сучасна культура - це простір нестабільності, фрагментації та множинності. Замість фіксованих форм виникають гнучкі мережі, замість однієї ідеології створюється поліфонія голосів. У такому контексті мистецтво не просто відтворює дійсність, а активно конструює альтернативні способи її сприйняття і осмислення. «Відбувається радикальне розширення творчих кордонів і через них розрив із традиційними очікуваннями публіки від мистецтва. З'являється «мистецтво» у сфері «немистецтва» [2;29].

Воно стає місцем відкриття і водночас оголення культурних ран. Через провокацію, взаємодію та естетику дискомфорту сучасне мистецтво виконує функцію «критичного дзеркала», в якому суспільство змушене побачити те, що зазвичай прагне не помічати. У цьому полягає його деконструктивний потенціал - не лише естетичний, а й політичний, соціальний, антропологічний.

Відтак, поняття краси в традиційному розумінні відходить на другий план. Натомість актуалізуються інші форми естетичного: шок, іронія, перформативність, інтервенція. Мистецтво набуває рис опору і за змістом і у своїй формі, втручаючись у простори видимого та невидимого, впливаючи на те, хто має право на голос і репрезентацію.

Особливої ваги набувають інклюзивні практики, публічні інтервенції, художній активізм. Через ці форми мистецтво піддажує звичні механізми представництва й участі, що змушує по-новому осмислити, як і кого ми бачимо, чуємо, визнаємо.

Ще один важливий вимір - постгуманістичний. Сучасне мистецтво дедалі активніше працює з темами екологічної чутливості, агентності неживого, діалогу з технологіями, об'єктами. Це виводить мистецтво за межі антропоцентризму, де воно постає як простір зустрічі з транслюдським і нелюдським.

У такий спосіб художня практика стає способом критичного мислення і не просто створенням образів, а й засобом ставити питання, руйнувати усталене і відкривати можливість для інакшого бачення світу.

Мова йде не про створення нових утопій, а радше про відкритість до невизначеності, множинності сенсів, нестабільності ідентичностей і крихкості істини.

У цьому сенсі сучасне мистецтво виконує трансгресивну функцію: воно порушує і розширює межі і естетичні, і політичні, і онтологічні. Художній жест стає способом не лише висловитися, а й переосмислити саму можливість висловлювання.

Зрештою, мистецтво вже не є відособленим артефактом, так, як воно живий, динамічний процес, який формує нові режими чуттєвого, мисленого й тілесного у світі, що безперервно змінюється.

Список літератури:

1. Теодор Адорно. Теорія Естетики. Київ Видавництво Соломії Павличко «ОСНОВИ», 2002, 522с.

https://hromadalib.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/08/adorno_2002_asthetische_theorie.pdf

2. Людмила Кривега, Катерина Сухарева. Сучасна естетика: логіка змін. Humanities Studies. 2023. Випуск 15 (92)., с.27-32.

<file:///D:/System%20folder/Downloads/284984-Текст%20статті-657187-1-10-20230721.pdf>

SUPERVIZORNÍ PRÁCE S POŽADAVKEM V PRAXI KLINICKÉHO PSYCHOLOGA

Marianna Stanisławówna Kompanowycz

Kandidátka psychologických věd

Lvovský institut soukromé akciové společnosti, vyšší vzdělávací instituce
„Meziregionální akademie personálního managementu“

Supervize je proces „kontinuálního kolaborativního, zážitkového a transformativního učení“, který je založen na praxi a vědeckých poznatcích. Je to vztah „vzájemné důvěry, respektu a poctivosti“, který zohledňuje vzdělávací potřeby supervidovaného a jehož praxe je omezena smluvně a je založena na obecných a explicitních modelech profesionální podpory.

Supervize dává psychologovi prostor k rozšíření a prohloubení chápání reakcí na klienty a intervenčních rozhodnutí, která v daném prostředí vznikají, protipřenosových reakcí, kdy se hranice mohou potenciálně rozmazat, a kdy v prostředí dochází k přerušení, což vše vyžaduje, aby psycholog měl schopnost reflexe. To umožní detailní prozkoumání a pochopení dané situace nebo její dynamiky z různých perspektiv. Reakce na proces reflexe může být rozmanitá a zejména komplexní. Reflexivní praxe vyžaduje otevřenost a upřímný dialog, v němž je úkolem porozumět různým perspektivám a zakořeněným modelům z pozice bez odsuzování [1; 3].

V stresujících realitách roste poptávka po supervizní podpoře specialistů, a to jak u těch, kteří mají pracovní zkušenosti, tak u těch psychologů, kteří sprací teprve začínají a nemají čas se postupně adaptovat na profesní výzvy.

Náležitá pozornost věnovaná vlastní práci prohlubuje psychologovo porozumění a empatii, umožňuje mu zvažovat a napravovat problematické aspekty vztahů a také přebírat odpovědnost za jejich důsledky. Rozvíjení smysluplného porozumění praktikujícímu psychologovi vlastním myšlenkám, pocitům, reakcím a vzorcům vztahů i myšlenkám, pocitům, reakcím a vzorcům vztahů jeho klientů mu umožňuje odpoutat se od subjektivních předpokladů, řešit složité problémy a upravit své chování tak, aby se v praxi vyhnul nástrahám neprofesionality.

Podle výzkumu (C. J. Quarto, 2003) se supervizoři mohou vyrovnat s obtížemi spojenými s požadavkem na vícerozměrnost vztahu se supervidovanými pomocí následujících přístupů [4]:

- relační (pojmenovávání, kontrola, úpravy, podpora, predikce, zkoumání paralelních procesů, uznávání chyb a modelování);
- reflexivní (usnadnění reflexe, udržování všímavosti a monitorování, udržování trpělivosti a otevřenosti, práce s protipřenosem, pravidelnost supervize a konceptualizace případu);
- konfrontační (podmíněná konfrontace, přímá konfrontace, odmítnutí/ukončení dohledu, použití úředních opatření, uchýlení se k osobní terapii a direktivnosti); a vyhýbání se intervencím (boj, abstinence a odmítnutí).

Supervize je dnes jednou z nejdůležitějších součástí jakéhokoli přenosu odborných znalostí v kontextu vzdělávací přípravy, ale i praxe sociálního a klinického poradenství a psychoterapie. S odpovídající kvalifikací je specialista schopen pracovat s pacienty bez povinné supervizní podpory a má právo si sám určit potřebu supervize a vlastní požadavek. Specifika profese v kombinaci s potřebou využívat vlastní osobnost jako nástroj pro analytickou práci proto činí ze supervize nedílnou součást kontinuálního profesního rozvoje.

Hlavní obtíže supervize nejčastěji vznikají v kontextu šíře kompetencí a etického chování supervidovaného, osobnostních charakteristik supervidovaného, protipřenosu supervizora a problémů s nekonzistencí v supervizním vztahu [5; 6].

Žádost o supervizní podporu je relevantní v celé praktické činnosti psychologa; jeho motivace mohou být různé, například učit se novým metodám a technikám, pocít sounáležitosti s profesním prostředím a profesionální identifikace s jeho zástupci, získání podpory během osobních výzev a krizových zážitků, které mohou komplikovat profesní činnosti. V rámci striktně strukturovaných činností psychologa chrání rámcová supervize odborníka na duševní zdraví před profesním vyhořením a deformací.

Referenční seznam

1. Ушакова І. В. Супервізія : навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів]. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – 228 с.
2. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19/ed20190117#n42> (дата звернення: 05.06.2023).
3. Carroll, M., & Gilbert, M. C. (2011). On being a supervisee: Creating learning partnerships, 2nd edition. Victoria: PsychOz Publications. – P. 44 – 53.
4. Quarto, C. J. (2003). Supervisors' and supervisees' perceptions of control and conflict in counseling supervision. *The Clinical Supervisor*, 21, 21–37.
5. Miller, David. *Conselling for Healthcare Providers: Stress Prevention and Management// HIV/AIDS Counselling/* G/Bellani (Eds). – Milan: McGraw Hill, in press.–1993. – P. 27-33.
6. Holloway, E. L. (1987). Developmental models of supervision: Is it development? *Professional Psychology: Research and Practice*, 18 (3), 209–216. <https://doi.org/10.1037/0735-7028.18.3.209>

ДО ПРОБЛЕМИ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Ганзюк Єлизавета Андріївна

магістрантка 2 курсу спеціальності 053 «Психологія»,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
Кам'янець-Подільський, Україна

Онуфрієва Ліана Анатоліївна

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри загальної та практичної психології,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
Кам'янець-Подільський, Україна

У психологічній літературі поняття *міжособистісні стосунки* трактується як безпосередні, емоційно забарвлені взаємозв'язки, що виникають між людьми у процесі їхньої взаємодії. Вони мають динамічний характер і виявляються у різних формах повсякденного спілкування. Це особлива форма людських зв'язків, що може проявлятися як у прямій, так і в опосередкованій комунікації, при цьому обов'язковою умовою є взаємна готовність до неформального контакту. Міжособистісні взаємини мають психологічну природу, ґрунтуються на обміні емоціями та оцінками, а їхній характер залежить від особистісних властивостей і темпераменту учасників. Вони завжди залишають певний психологічний відбиток у соціальному контексті, в якому розгортаються.

Міжособистісні стосунки охоплюють як суб'єктивно пережиті, так і об'єктивно виражені зв'язки між індивідами, що проявляються у процесі їхньої спільної діяльності та базуються на взаємному впливі учасників взаємодії, який формується у процесі спілкування. На формування таких стосунків впливають наявні у людей установки, очікування, стереотипи, а також спільні цінності, цілі й організація діяльності.

У соціально-психологічних дослідженнях аналіз міжособистісних взаємин вимагає окремого методологічного підходу. Такі стосунки не можна зводити лише до соціальної взаємодії, адже вони формують особливу підсистему відносин, яка виникає всередині кожного виду соціальних зв'язків і не є зовнішньою щодо них. На противагу соціальним зв'язкам, міжособистісні стосунки базуються насамперед на почуттях – емоціях, афектах і переживаннях, що визначають емоційне підґрунтя спілкування. Ці емоції поділяють на дві групи: ті, що сприяють єднанню людей, та ті, що ведуть до емоційного віддалення (Горбатюк, 2019; Кличковський, 2017).

У структурі міжособистісних стосунків розрізняють два типи емоцій: перші стимулюють почуття близькості, співпричетності, прийняття; другі – породжують відчуження, розчарування та небажання взаємодіяти. Емоції першої групи формують позитивний зв'язок між людьми, тоді як емоції другої призводять до руйнування контактів і відмови від співпраці (Молчанюк, 2019).

Разом із тим розвиток міжособистісних взаємин не зводиться виключно до емоційної взаємодії, адже спільна діяльність також відіграє роль медіатора у формуванні соціальних зв'язків (Молчанюк, 2019). Відтак у соціальній психології підкреслюється необхідність дослідження взаємозв'язку між міжособистісними й соціальними стосунками, які реалізуються через комунікацію.

На думку О.М. Леонтьєва, ставлення індивіда до навколишнього світу визначається його ставленням до інших людей і до суспільства загалом, а тому воно нерозривно пов'язане зі спілкуванням. Справжня комунікація охоплює не лише особистісні контакти, а й соціальні та безособистісні зв'язки, що формують цілісну систему взаємодії людини зі світом. Людські стосунки неможливі без обміну думками, почуттями, інформацією – тобто без комунікації.

Моральні обов'язки окремої особи тісно пов'язані з етичними принципами суспільства, у якому вона живе. Таким чином, поведінка людини відображає цінності спільноти, до якої вона належить. У процесі взаємодії в системі «індивід – суспільство» простежується двосторонній вплив: суспільство формує людину, а людина своєю діяльністю змінює суспільство. Ключовим чинником цієї взаємодії є спілкування. Як зазначає Г. Васянович, моральні принципи виступають своєрідним зрізом культури, у межах якого розвивається духовність людини (Васянович, 2005).

Комунікація у суспільстві виконує подвійну функцію – вона об'єднує людей та сприяє розвитку їхніх взаємин як у міжособистісному, так і в соціальному контексті. На мікрорівні вона забезпечує становлення стосунків між окремими особами, підтримуючи їх навіть у складних або конфліктних ситуаціях. На макрорівні (у межах соціальних груп) комунікація залишається необхідною умовою існування групи незалежно від можливих суперечностей між її членами (Бистрицький та ін., 2020).

Ідея розподілу спілкування на дві форми – широку та вузьку – виникла як результат специфічного підходу до розуміння взаємозв'язку між соціальними й міжособистісними відносинами. Коли представник однієї соціальної групи взаємодіє з членом іншої, у процесі спілкування проявляються як безособові, так і особистісні зв'язки. Попри очевидну безпосередність цієї взаємодії, на неї водночас впливає структура соціальних відносин, у межах якої вона відбувається (Бистрицький та ін., 2020).

М. Обозов, розвиваючи ідеї В. Мясіщева щодо трактування міжособистісних відносин як форми «психологічних стосунків», акцентує увагу на суб'єкт-суб'єктному характері взаємозв'язків, що відзначаються постійною взаємністю та мінливістю. Такі стосунки формуються в результаті спільної діяльності обох учасників, а тому саме взаємодія виступає основним способом реалізації міжособистісних зв'язків.

Система суспільних відносин, у якій перебуває людина від народження, відіграє провідну роль у формуванні її суб'єктивного бачення світу. Вона визначає ставлення особистості до себе та до оточення і виступає важливішим чинником, ніж окремі риси темпераменту, характеру чи здібностей. Сукупність

індивідуальних характеристик, життєвий досвід і система особистісних оцінок зумовлюють спосіб побудови міжособистісних зв'язків, формування ідентичності та здатність протистояти впливу соціального середовища (Ничкало, 2009).

Проблематика самоствавлення й самосприйняття розглядається у працях представників гуманістичної психології, які вбачають у людині найвищу цінність. Згідно з теорією самоактуалізації А. Маслоу, зріла особистість характеризується самоповагою, гуманністю, толерантністю, зацікавленістю у світі та прагненням до пізнання. Гармонійні міжособистісні стосунки сприяють задоволенню базових людських потреб – у приналежності, безпеці, визнанні та самореалізації. Маслоу вважав, що розвиток людини можливий лише за умови задоволення її основних потреб (у їжі, сні, безпеці тощо); лише тоді вона здатна повноцінно інтегруватися у соціум і встановлювати зрілі взаємини (Maslow, 1987).

Дослідження онтогенезу Г. Олпорта доводять, що розвиток особистості неможливий поза соціальною взаємодією. У своїх роботах він вивчав систему культурних цінностей, якими керуються різні типи людей. В. Франкл, розробивши логотерапію, стверджував, що головною рушійною силою людського життя є пошук сенсу, що відображається у системі цінностей, спільних для людства (Франкл, 2022). К. Роджерс, у свою чергу, визначав «*Я-концепцію*» як центральний елемент структури особистості, який формується у взаємодії з соціальним середовищем і забезпечує саморегуляцію поведінки. На його думку, позитивна увага з боку оточення та сформована самооцінка є ключовими передумовами гармонійного розвитку людини (Rogers, 1995).

Відповідно до провідних психологічних концепцій, становлення людини як особистості відбувається через активну взаємодію з оточенням і включення до соціальних процесів. Саме завдяки спілкуванню індивід засвоює суспільний досвід, формує власну систему цінностей і створює унікальну індивідуальну перспективу. Порівнюючи себе з іншими, людина вибудовує власну ідентичність і поступово формує своє Я.

Особистість розглядають як цілісне утворення, що складається з трьох взаємопов'язаних підсистем: індивідуальної, міжособистісної та метаіндивідуальної (тобто репрезентації себе очима інших). У першій підсистемі особистість характеризується стійким комплексом інтраіндивідуальних властивостей – таких як спрямованість, мотивація, темперамент, характер, здібності та інші риси, що визначають її неповторність. Вона відображає внутрішню організацію психіки, що забезпечує стабільність поведінки та цілісність особистісного розвитку (Курова, 2020).

Реальна сутність особистості розкривається лише у взаємодії з іншими, оскільки саме в спілкуванні людина має змогу проявити свою унікальність. Цей процес утворює другу – міжіндивідуальну підсистему, або соціальну репрезентацію людини. Вона визначається мірою участі індивіда у системі соціальних зв'язків, у спільній діяльності та міжособистісних контактах. Через соціальну взаємодію особистість самовиражається, реалізує власні мотиви,

потреби та цінності (Коріна, 2018).

Втім, інтраіндивідуальна та міжіндивідуальна підсистеми не вичерпують сутності людини. Вчені виділяють ще одну – метаіндивідуальну підсистему, що виходить за межі не лише фізичного тіла, а й безпосередніх соціальних контактів. Вона відображає прагнення особистості бути визнаною іншими, отримати підтвердження власної цінності. У межах цієї системи людина сприймає себе через оцінку оточення, що зумовлює зміни у її емоційній та когнітивній сферах. Саме ця форма репрезентації – «бачення себе очима інших» – забезпечує усвідомлення власної ролі у суспільстві (Serdiuk, Chykhantsova, & Baranauskienė, 2020).

Значний внесок у розуміння механізмів міжособистісних стосунків зробила концепція спільної діяльності, запропонована А.В. Петровським і підтримана О.М. Леонтьєвим. У ній спільна діяльність виступає засобом опосередкування міжособистісних зв'язків. Цей підхід пояснює, що будь-яка взаємодія між людьми містить когнітивний, емоційний і діяльнісний компоненти, які залежать від цілей, змісту та соціальної значущості діяльності (Bondarenko, 2019).

Системне бачення психіки передбачає, що основою міжособистісних зв'язків є не лише спільна діяльність, але й спільні потреби, мотиви та узгоджені підходи до досягнення мети. Залежно від того, що саме поєднує людей – спільна справа, єдність мотивів чи подібність у баченні мети – формуються різні типи соціальних відносин. Ігнорування хоча б одного з цих компонентів зводить нанівець цілісність системного підходу до вивчення психіки, адже кожен із них є самостійним механізмом посередництва у формуванні міжособистісних контактів.

У межах теорії цілеспрямованих систем Р. Акофф і Ф. Емер визначили два ключові чинники, що впливають на ефективність участі людини у спільній діяльності (Askoff, & Emery, 1972). Це – ступінь впливу індивіда на оточення (ефективність дії) і ступінь впливу середовища на індивіда (чутливість). Поєднання цих параметрів визначає адаптивність людини – її здатність реагувати на зовнішні зміни та зберігати внутрішню стабільність. Дослідники також розрізняють два психологічні типи: *об'єктивістів*, які схильні вбачати причину змін у середовищі, та *суб'єктивістів*, які пояснюють події власними внутрішніми станами. Відповідно до цього формується поведінковий стиль: *інтерналізація*, коли людина прагне змінювати себе, або *екстерналізація*, коли вона намагається вплинути на зовнішні умови.

Розглядаючи феномен міжособистісних стосунків у контексті взаємозв'язку людини з навколишнім світом, можна стверджувати, що вони формуються на основі емоційних оцінок і суб'єктивних ставлень. У процесі взаємодії люди не лише набувають соціального досвіду, але й створюють власну систему соціальних відносин, яка визначає їхню поведінку в суспільстві. Завдяки цьому відбувається особистісний розвиток індивіда як активного учасника соціального життя.

Висновки. Розкрито сутність поняття міжособистісних стосунків у психологічних дослідженнях. Міжособистісні стосунки у науковому розумінні розглядаються як взаємозв'язки між двома чи більше людьми, що базуються на їхній готовності до взаємодії та спілкування, зокрема й невербального. Ці стосунки відображаються у переживаннях як позитивного, так і негативного характеру, що залежать від змісту та форми комунікації. Формування таких стосунків відбувається у процесі соціальної взаємодії або спільної діяльності, де важливим компонентом є система взаємовпливу у моделі «індивід – соціум». Вважається, що характер ставлення однієї людини є відображенням ставлення іншої сторони. У структурі міжособистісних стосунків спілкування займає провідне місце, проявляючись у різних формах та способах взаємодії. На якість цих стосунків впливають соціокультурні умови, індивідуально-психологічні особливості особистості, а також система суспільних відносин, у межах якої формується людина. У ході дослідження з'ясовано, що саме у міжособистісних відносинах відбувається реалізація як базових потреб (безпеки), так і вищих – потреби у приналежності, самоповазі та самовираженні.

Список літератури

1. Горбатюк М.М. Міжособистісні стосунки як чинник соціального становлення особистості. *Особистісні та ситуативні детермінанти здоров'я*. 2019. С. 60–64.
2. Бистрицький Р., Зимовець С., Пролеєв Р. Комунікація і культура в глобальному світі. Київ : Дух і Літера, 2020. 416 с.
3. Васянович Г.П. Педагогічна етика : навч. посібник. Львів : «Норма», 2005. 344 с.
4. Збаржевецька Л.Д. Адаптація молоді як чинник впливу на ринок праці. *Університетські наукові записки*. 2006. № 3-4 (19-20). С. 464–468.
5. Коріна Г.О. Значення та роль спілкування у формуванні особистості дитини в дошкільному дитинстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2018. Т.1. № 1. С. 96.
6. Курова А.В. Психологія спілкування : навч.-методич. посіб. Одеса : Фенікс, 2020. 79 с.
7. Молчанюк О.В. Гармонійна взаємодія людини та природи як основа виховання в особистості ціннісного ставлення до природи. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика*: зб. наук. праць. Луганськ : Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2019. №1(88). С. 98–114.
8. Ничкало Н. Психологія для всіх і для кожного. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2009. № 6. С. 197–202.
9. Франкл В. Базові концепції логотерапії. Харків : Гуманітарний Центр, 2022. 104 с.
10. Ackoff R. L., Emery F. E. On Purposeful Systems. Chicago: Aldine, 1972. 228 p.
11. Bondarenko V. (2019). The role of language education in the formation of intercultural communication underconditions of globalization. *Науково-виробничий*

журнал «Держава та регіони», 2019. 2(57), 32–36.
<http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2762>

12. Maslow A.H. *Motivation and Personality*. Pearson Education, 1987. 293 p.

13. Rogers C. R. *On Becoming a Person. A Therapist's View of Psychotherapy*. New York Houghton Mifflin Company, 1995. 367p.

14. Serdiuk, L., Chykhantsova, O., & Baranauskienė, I. Foreign communicative competence as a factor of personal development. *Society. Integration. Education*, 2020. 5, 537–545. 10.17770/sie2020vol5.5096

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА РІВНЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ У СТУДЕНСЬКОЇ МОЛОДІ

Кивлюк Ольга Петрівна

доктор філософ.наук, професор,
завідувачка кафедри філософії та психології
Київський університет інтелектуальної власності та права

Мельничук Вікторія Вікторівна

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності: С4 Психологія
Київський університет інтелектуальної власності та права

В контексті стрімких соціокультурних трансформацій сучасності, що супроводжуються нестабільністю, інформаційним перевантаженням та глобальними кризовими явищами, особливої актуальності набуває осмислення психологічних чинників адаптаційного потенціалу особистості. У цьому сенсі значущим об'єктом психологічного аналізу вважаємо взаємозв'язок емоційного інтелекту (ЕІ) як особистісного ресурсу та рівня стресостійкості, зокрема в молодіжному студентському середовищі, що є вразливим до психоемоційних перевантажень та адаптаційних криз.

Поняття емоційного інтелекту набуло активного розвитку у рамках когнітивної, особистісної та соціальної психології. Згідно з позицією М. Шпак, емоційний інтелект становить собою інтегративну характеристику, яка відображає здатність індивіда до усвідомлення, розуміння, інтерпретації та регуляції як власних емоцій, так і емоцій інших людей. Авторка акцентує на функціональній ролі ЕІ у забезпеченні ефективної соціальної комунікації, емоційної саморегуляції та адаптації до мінливих умов середовища [1].

У свою чергу, В.Ф. Моргун у структурному аналізі особистості розглядає емоційний інтелект як компонент багатовимірної особистісної організації, що поєднує емоційно-оціночні, мотиваційно-регулятивні та когнітивно-поведінкові елементи. На думку дослідника, ЕІ є ключовим чинником розвитку саморефлексії, емоційної саморегуляції та стресостійкості [2]. Таким чином, ЕІ розглядається як детермінанта не лише емоційної адаптації, а й загального психологічного благополуччя.

В рамках теоретичного осмислення феномену стресостійкості слід звернутися до концептуалізації М. Кудінової, яка розглядає останню як складне інтегральне утворення, що охоплює систему властивостей особистості, які забезпечують збереження функціональної ефективності в умовах дії стресорів різної інтенсивності [3]. Дослідниця підкреслює, що стресостійкість включає здатність до мобілізації внутрішніх ресурсів, гнучкість реагування та конструктивне подолання труднощів.

В іншому дослідженні авторка здійснює порівняльний аналіз понять «стресостійкість» та «емоційна стійкість», зауважуючи, що остання є компонентом першої, але не вичерпує її змісту. Емоційна стійкість, на її думку, фокусується на регуляції емоційних реакцій, тоді як стресостійкість передбачає ширший адаптаційний потенціал, включаючи когнітивні та поведінкові стратегії подолання стресу [4]. Такий підхід дозволяє уточнити місце емоційного інтелекту у структурі психологічної стійкості до стресу.

Аналіз специфіки стресостійкості студентської молоді свідчить про високий рівень психологічної вразливості окресленої вікової групи. С.В. Пухно звертає увагу на низку чинників, що негативно впливають на рівень стресостійкості студентів: інформаційне перевантаження, нестабільність соціального середовища, складнощі професійного самовизначення, а також високий рівень емоційної напруги у міжособистісній взаємодії [5, с. 46]. Згадані чинники актуалізують необхідність формування та розвитку ефективних психологічних ресурсів, зокрема розвитку емоційного інтелекту як адаптаційного механізму серед студентської молоді.

У цьому контексті вважаємо доречним звернення до дослідження Т.В. Циганчук, яка об'єднує поняття ЕІ та стресостійкості у межах єдиної адаптаційної парадигми. На її думку, високий рівень емоційного інтелекту корелює з ефективною стресорезистентністю, зниженою тривожністю та кращою регуляцією афективної сфери студентів [6, с. 202]. Таким чином, емоційний інтелект виконує буферну функцію щодо стресогенних впливів, що обумовлює його значення у збереженні психічного здоров'я в юнацькому віці.

Цей висновок отримує подальше емпіричне підтвердження у дослідженні К. Максьюм та Д. Шульги, які вивчають студентів соціогуманітарних спеціальностей. Автори наголошують на ролі розвитку ЕІ у формуванні професійної стресостійкості, підкреслюючи, що студенти з високим рівнем емоційного інтелекту демонструють кращу адаптацію до вимог освітнього та професійного середовища, більш ефективно справляються з фрустрацією та виявляють більшу психологічну гнучкість [7, с. 254].

На сучасному етапі досліджень особливу увагу привертає робота Л.П. Ткаченко, І.В. Полілуєвої та І.В. Цибуліної, які намагаються розробити практичні стратегії формування емоційного інтелекту як ресурсу стресостійкості. Авторки пропонують комплексну модель розвитку ЕІ, що включає елементи психоосвіти, соціально-психологічного тренінгу, рефлексивних практик та навчання емоційній регуляції як превентивного засобу профілактики стресу [8, с. 1735]. Зазначені підходи ґрунтуються на ідеї активного залучення студентів до процесу самопізнання, емоційної усвідомленості та розвитку емпатійної взаємодії як базових умов психічного здоров'я.

Узагальнюючи викладене, слід констатувати, що емоційний інтелект виступає не лише важливою особистісною характеристикою, а й психологічним ресурсом, який безпосередньо впливає на здатність до стресостійкої поведінки у студентському віці. Структурний та функціональний аналіз наукових підходів дає підстави стверджувати, що ЕІ є не ізольованим конструктом, а інтегральною

складовою адаптаційної компетентності особистості. Подальші дослідження, на нашу думку, мають бути спрямовані на розробку та впровадження науково обґрунтованих психолого-педагогічних програм розвитку емоційного інтелекту як превентивного інструменту зміцнення стресостійкості в молодіжному середовищі.

Список літератури

1. Шпак М. Емоційний інтелект в контексті сучасних психологічних досліджень. *Психологія особистості*. 2011. № 1. С. 282-288.
2. Моргун В. Ф. Емоційний інтелект у багатовимірній структурі особистості. *Постметодика*. 2010. № 6. С. 2-14.
3. Кудінова М. Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «стресостійкість». *Молодий вчений*. 2019. № 3 (67). С. 137-143.
4. Кудінова М. С. Порівняльний аналіз понять стресостійкості та емоційна стійкість. *Теорія і практика сучасної психології*. 2016. № 1. С. 22-28.
5. Пухно С. В. Стресостійкість студентів закладів вищої освіти як психологічна проблема. *Слобожанський науковий вісник. Сер. Психологія*. 2023. Вип. 1. С. 44-48.
6. Циганчук Т. В. Емоційний інтелект в структурі стресостійкості студентів. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені ВО Сухомлинського. Сер. Психологічні науки*. 2017. № 2. С. 200-204.
7. Максьом К., Шульга Д. Емоційний інтелект як чинник формування стресостійкості майбутніх соціальних працівників. *InterConf: Scientific Collection*. 2021. № 85. С. 251-255.
8. Ткаченко Л. П., Полілуєва І. В., Цибуліна І. В. Емоційний інтелект і стресостійкість: як розуміти свої почуття та керувати ними. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 3 (43). С. С. 1730-1738.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В СІМ'І ЯК ЧИННИК ПСИХОЛОГІЧНОГО ІМУНІТЕТУ ОСОБИСТОСТІ

Марія Цубера,

здобувач магістерського ступеня
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди,

Науковий керівник:

Віра Олександрівна Крамченкова
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди,
факультет соціально-гуманітарних наук і соціальних технологій, кафедра
психології, д. психол. н., професор, професор кафедри психології

У сучасних умовах соціальної нестабільності, зростання психологічного навантаження та тривалої війни в Україні особливої актуальності набуває проблема формування психологічного імунітету особистості — здатності людини зберігати внутрішню рівновагу, адаптуватися до стресових ситуацій і протистояти деструктивним впливам. Одним із ключових чинників, що впливає на становлення цієї здатності, є психологічний клімат у сім'ї — система емоційної підтримки, довіри, взаєморозуміння та безпеки [1, 2, 4]. Саме в умовах родинного середовища закладаються основи емоційної стійкості, самооцінки та соціальної зрілості, які є складовими психологічного імунітету. Психологічний клімат сім'ї описують як емоційно-психологічний настрій, який формується в родині в процесі взаємодій і відображає якість міжособистісних контактів, рівень емоційної підтримки і ціннісних орієнтацій членів сім'ї [4]. Характеристиками клімату є тон взаємин, ступінь відкритості і довіри, правила спілкування, емоційна експресивність і сталість норм поведінки.

У зв'язку з цим виникає потреба у визначенні ролі психологічного клімату в сім'ї як ключового чинника формування психологічного імунітету особистості в умовах соціальної нестабільності та війни в Україні, а також окреслити механізми впливу сімейного середовища на здатність індивіда протистояти стресовим навантаженням і зберігати психічне здоров'я.

Сімейний клімат постає важливим чинником психологічного імунітету. Психологічний імунітет особистості — це сукупність внутрішніх ресурсів і механізмів захисту, що дозволяють зберігати емоційну стійкість, адекватно реагувати на стрес і відновлюватися після криз. Сім'я формує фундамент цих ресурсів через такі складові [1, 7]:

– ранній емоційний досвід прив'язаності та безпеки, що визначає базову довіру і самостійність [7];

- моделі регуляції емоцій і способи вирішення конфліктів, які діти засвоюють як життєві навички;

- систему цінностей і соціальних ролей, що надає сенс та опору в стресових ситуаціях.

Емоційно стабільний, підтримуючий клімат з низьким рівнем агресії і високою відкритістю сприяє формуванню адаптивних стратегій подолання, підвищує самоповагу та довіру до інших, що підвищує загальний психологічний імунітет особистості [4, 7].

Регулятивні механізми сімейного клімату, що посилюють або послаблюють імунітет:

- підтримка і емоційна доступність складаються з ключових компонентів – прийняття, співпереживання, тепле ставлення. Регулярна емоційна підтримка зменшує тривожність і підвищує здатність до відновлення після невдач; відсутність підтримки підвищує ризик хронічного стресу [8];

- стиль виховання і межі. Межі – це структурні, емоційні та поведінкові рамки, які забезпечують безпеку (фізичну та психологічну), формують відчуття стабільності, сприяють розвитку саморегуляції, навчають відповідальності та автономії. Поєднання тепла та чітких меж формує відчуття безпеки й відповідальності; надконтроль або повна відсутність меж послаблюють здатність особистості саморегулюватися [2];

- манери вирішення конфліктів. Ресурсні стратегії вирішення конфліктів зберігають гідність усіх сторін, сприяють емоційному зростанню, активують внутрішні та міжособистісні ресурси (емпатію, довіру, саморефлексію, не призводять до виснаження, травматизації чи руйнування стосунків. Конструктивні комунікативні практики (активне слухання, прийняття емоцій, компроміс) навчають ресурсних стратегій; постійні конфронтації травмують і виснажують ресурсну базу особистості [4];

- соціальні та культурні цінності сім'ї, що підкреслюють спільність, підтримку та смислові орієнтири, створюють додаткову психологічну опору в кризах; ізольовані або дискримінаційні установки зменшують доступ до соціальної підтримки. Соціальні цінності (довіра, взаємоповага, підтримка) формують базову безпеку, навички емоційної регуляції, здатність до співпраці. Культурні цінності (традиції, ритуали, ідентичність) зміцнюють почуття приналежності, стабільності, активують символічні ресурси. Моральні орієнтири (чесність, відповідальність, гідність) сприяють формуванню внутрішніх меж, самоповаги, стійкості до зовнішнього тиску. Сімейна згуртованість знижує ризик емоційного вигорання, підвищує рівень окситоцину, зменшує кортизол. Міжпоколінне передання досвіду створює глибинну опору, активує архетипічні витривалості. Емоційна доступність батьків формує безпечну прив'язаність, що є основою стресостійкості [7]. Ціннісна узгодженість у сім'ї знижує внутрішні конфлікти, сприяє інтеграції «Я». Культурні ритуали (свята, обряди, сімейні традиції) активують символічну стабільність, що підтримує психіку в кризах. Соціальна підтримка в родині буферний ефект проти тривалого стресу, сприяє відновленню після психотравм [4, 8];

– стійкість сім'ї до змін – це здатність родинної системи адаптуватися, зберігаючи емоційний зв'язок, функціональність і ціннісну цілісність навіть у складних або непередбачуваних обставинах [3]. Стійка сім'я значно знижує ризики психосоматичних порушень у дітей і дорослих, підвищує психологічний імунітет через досвід спільного подолання, формує внутрішню опору для кожного члена родини [8]. Гнучкість ролей і готовність до адаптації у стресових обставинах підвищують колективний імунітет сім'ї і, відповідно, індивідуальний імунітет її членів.

Загальні практичні рекомендації щодо створення умов у сім'ї для виховання психологічного імунітету:

– підтримувати у сім'ї культуру відкритого говоріння про емоції і проблеми; заохочувати вираження почуттів без осуду. Важливою умовою створення умов у сім'ї для виховання психологічного імунітету є створення сімейного середовища, де вираження емоцій є нормою, а не загрозою; необхідним чинником постає також вербалізація почуттів, навіть складних (злість, сором, страх); необхідною складовою є відсутність знецінення емоцій та переживань [3];

– розвивати навички конструктивного вирішення конфліктів у батьків і дітей через моделювання й тренування конкретних стратегій; бажаним є моделювання певних конфліктних ситуацій та розроблення стратегій подолання цих складнощів. Рольові ігри з відтворенням типових ситуацій у безпечному середовищі; моделювання діалогу з навчанням конструктивному спілкуванню («Я» - повідомлення) та активним слуханням; тренування емоційної регуляції з дихальними вправами, паузами, тілесним заземленням перед розмовою; візуальні інструменти з використанням карток, малюнків, піктограм для вираження емоцій; спільне створення правил з узгодженням меж і наслідків із дитиною. Досвід безпечного конфлікту значно підвищує психологічний імунітет особистості [2];

– впроваджувати стабільні сімейні ритуали та правила, які підвищують передбачуваність і відчуття безпеки. Повторювані дії з символічним або емоційним значенням (сімейні вечери, спільні прогулянки, святкування) створюють відчуття стабільності, приналежності, активують символічні ресурси; узгоджені норми поведінки, межі та очікування формують структуру, передбачуваність, знижують тривожність; передбачуваність та знання того, що можна очікувати в сімейному середовищі знижує рівень стресу, активує саморегуляцію; емоційна, фізична, соціальна захищеність – є основною умовою для розвитку, навчання, відкритості [8]. Всі ці чинники активують архетипічні моделі стабільності (Юнг), що підтримують психіку в умовах змін, дозволяють розвивати у особистості внутрішні межі, знижують гіперзбудження нервової системи, формує емоційну згуртованість, що є буфером стресу [4];

– за потреби звертатися до фахівців для корекції дисфункційних моделей взаємодії, особливо коли клімат характеризується насильством або хронічною відчуженістю.

Психологічний клімат сім'ї — ключовий чинник формування психологічного імунітету особистості. Тон взаємин, стиль виховання, емоційна підтримка, моделі вирішення конфліктів і ціннісні орієнтації родини створюють фундаментальні ресурси або ризики для стійкості індивіда до стресу і життєвих криз. Спрямована робота над сімейним кліматом підвищує адаптивність і сприяє здоровому розвитку особистості. Формування сприятливого клімату в родині є необхідною умовою для розвитку психологічного імунітету, що має бути враховано як у психолого-педагогічній практиці, так і в державній політиці підтримки сім'ї.

Список літератури

1. Бондаренко В. Психологія сімейних відносин. — К., 2015.
2. Брайсон Т.П., Сігел Д. Дитина з інтенсивним темпераментом. — Київ: Наш Формат, 2022. — 240 с.
3. Браун Л. Розвиток емоційної стійкості у дітей. — М., 2012.
4. Крамченкова В.О. Психологія сім'ї. Харків: Нове слово, 2010. 238 с.
5. Крамченкова В. О. Чепелєва Н. І. Подружні конфліктогени як ознака сімейної кризи на різних етапах життєвого циклу сім'ї [Електронний ресурс] Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія № 1 (2022): <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.1.9> (viewed 05.04.2025)
6. Хомич В. & Хомич Г. (2022). Психологічний імунітет та його збереження в умовах інформаційних загроз та викликів. Вісник Національного університету оборони України, 67(3), 126–135.
7. Ainsworth M.D.S., Bell S.M., Stayton D.J. Infant–mother attachment and social development. — 1971.
8. Bowlby J. Attachment and Loss. — New York, 1969.

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІК ЕСТЕТОТЕРАПІЇ В РЕАБІЛІТАЦІЙНІЙ РОБОТІ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЧЛЕНАМИ ЇХ РОДИН

Паньків Олена Володимирівна

студентка (Магістр)

ХНПУ імені Г.С. Сковороди

У статті окреслені психологічні проблеми з якими стикаються військовослужбовці та їх родини. Розглянуто відомих психологів, які розглядали використання мистецтва в терапевтичних цілях, такі як Карл Юнг, Маргарет Наумбург, Едіт, Джозеф Морено, Франсес Баттен. Визначено поняття естетотерапії як напрямку терапії, що використовує мистецтво для поліпшення психоемоційного стану людини. Детальніше розглянуто кожен з напрямків естетотерапії та їх роль у реабілітаційній роботі з військовослужбовцями та їх сім'ями, а саме: арт-терапія, музикотерапія, танцювально-рухова терапія, драматерапія, бібліотерапія.

Ключові слова: естетотерапія, реабілітація, військовослужбовці, арт-терапія, музикотерапія, танцювально-рухова терапія, драматерапія, бібліотерапія.

The article outlines the psychological problems faced by military personnel and their families. It examines famous psychologists who considered the use of art for therapeutic purposes, such as Carl Jung, Margaret Naumburg, Edith, Joseph Moreno, Frances Batten. The concept of aesthetic therapy is defined as a direction of therapy that uses art to improve a person's psycho-emotional state. Each of the directions of aesthetic therapy and their role in rehabilitation work with military personnel and their families is examined in more detail, namely: art therapy, music therapy, dance and movement therapy, drama therapy, bibliotherapy.

Keywords: aesthetic therapy, rehabilitation, military personnel, art therapy, music therapy, dance and movement therapy, drama therapy, bibliotherapy

Сучасні військові конфлікти призводять до значних фізичних та психологічних наслідків для військовослужбовців та їхніх сімей. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, тривожні стани та порушення адаптації стають серйозними проблемами, що потребують комплексного підходу до реабілітації. Одним з ефективних методів є естетотерапія, що включає різні форми мистецтва, спрямовані на відновлення емоційного стану і соціальну адаптацію [3].

Естетотерапія як метод реабілітації та психологічної підтримки має глибоке історичне коріння. Ідеї використання мистецтва в терапевтичних цілях можна знайти у роботах таких відомих психологів, як:

– Карл Юнг - досліджував вплив мистецтва на несвідоме і розробив методіку активної уяви, що включає малювання та створення мандал;

– Маргарет Наумбург - одна із засновниць арт-терапії, розробила концепцію спонтанного художнього самовираження як способу розкриття глибинних емоцій;

– Едіт Крамер – підкреслювала значення мистецтва як форми психотерапії, що сприяє інтеграції особистості;

– Джозеф Морено - творець психодрами, що лягло в основу драматерапії як методу роботи з травмованими людьми;

– Франсес Баттен - внесла значний внесок у розвиток музикотерапії, підкреслюючи її роль емоційної регуляції та відновлення [1].

Естетотерапія - це напрямок терапії, що використовує мистецтво для поліпшення психоемоційного стану людини. Воно включає арт-терапію, музикотерапію, танцювально-рухову терапію, драматерапію та інші творчі практики. Основна перевага даного підходу полягає в його здатності допомагати пацієнтові висловити почуття та емоції через творчість, що сприяє зниженню стресу та покращенню загального психічного стану [4].

Основні техніки естетотерапії

Арт-терапія – малювання, ліплення та інші види образотворчого мистецтва допомагають військовослужбовцям висловити свої внутрішні переживання та страхи. Цей метод сприяє усвідомленню та подоланню травматичного досвіду [6].

Музикотерапія – прослуховування музики, гра на музичних інструментах та спів допомагають знизити рівень тривоги та створити комфортну атмосферу для емоційного відновлення [2].

Танцювально-рухова терапія – тілесне самовираження сприяє зняттю м'язової напруги, покращенню координації та підвищенню настрою [2].

Драматерапія – розігрування різних сцен дозволяє ветеранам та членам їхніх сімей програвати стресові ситуації, знаходити шляхи вирішення проблем та формувати нові поведінкові стратегії [6].

Бібліотерапія – читання та обговорення літературних творів допомагає усвідомити свої переживання та знайти підтримку у художніх текстах [4].

Для успішної реабілітації військовослужбовців та їхніх сімей естетотерапія застосовується у спеціалізованих центрах, реабілітаційних клініках, а також у рамках групової та індивідуальної терапії. Важливо враховувати індивідуальні особливості кожного пацієнта та підбирати найбільш підходящі методи. Включення творчих практик у процес реабілітації сприяє формуванню позитивного настрою, покращення соціальної адаптації та зниження рівня стресу [5].

Естетотерапія – це ефективний інструмент психологічної реабілітації, який допомагає військовослужбовцям та їхнім сім'ям справлятися з емоційними та психологічними наслідками стресових ситуацій. Використання технік мистецтва в терапії сприяє відновленню психоемоційного стану, зміцненню соціальних зв'язків та підвищенню якості життя пацієнтів. Включення естетотерапії до

комплексних програм реабілітації є важливим кроком на шляху до ефективного відновлення та адаптації військовослужбовців та їхніх сімей.

Список літератури

1. Батищева Г. О. Музикотерапія як метод психокорекції. Профілактика і терапія засобами мистецтва: Наук.-метод. посіб. / Під заг. ред. О. І. Піліпенка. К. : А. Л. Д. 1996. С. 31-44
2. Візнюк І. Д. Музикотерапія як метод оздоровлення.// Буковинський державний медичний університет. – 2015. – Режим доступу : <https://www.bsmu.edu.ua/blog/2958-muzikoterapiya-yak-metod-ozdorovlennya/>
3. Журавльова Н.Ю. Стресостійкість як фактор подолання наслідків вторинної травматизації у дружин ветеранів війни. Актуальні проблеми психології Т. III: Консультативна психологія і психотерапія : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ. 2019. Вип. 15. С. 111–146
4. Львов О. О., Жабко Н. В. Важливість профілактики та корекції посттравматичних стресових розладів. Арт-терапевтичний підхід. Психологічні та психотерапевтичні аспекти // Простір арт-терапії. Збірник наукових праць. Спеціальний випуск.
5. Павлик Н.В. психологічна реабілітація військовослужбовців. Київ. Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. 2024. 7 с.
6. Фоміних Ю. І. Особливості застосування методу арт-терапії в роботі з ПТСР: кваліфікаційна робота на здобуття ступеня магістра / Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв, кафедра загальної та практичної психології. – Ніжин, 2023. – 79 с.

Scientific publications

MATERIALS

The X International Scientific and Practical Conference
«Latest technologies and youth: the development of scientific trends»

Prague, Czech Republic
(November 03-05, 2025)